๒. มหาสารชาตก (๙๒)

๙๒. “อุกฺกฏฺเฐ สูรมิจฺฉนฺติ
มนฺตีสุ อกุตูหลํ
ปิยญฺจ อนฺนปานมฺหิ
อตฺเถ ชาเต จ ปณฺฑิตนฺ”ติ.

มหาสารชาตกํ ทุติยं.

๒. มหาสารชาดก (๙๒)

๙๒. “ในยามคับขัน ย่อมปรารถนาคน
กล้าหาญ ในยามปรึกษาการงาน
ย่อมปรารถนาบุคคล ผู้ไม่พูดพร่ำ
เมื่อมีข้าวมีน้ำ ย่อมปรารถนาผู้เป็น
ที่รักของตน ในยามต้องการเหตุผล
ย่อมปรารถนาบัณฑิต”.

มหาสารชาดก ที่ ๒.

๒. มหาสารชาตกวณฺณนา
(๙๒)

อุกฺกฏฺเ สูรมิจฺฉนฺตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อายสฺมนฺตํ อานนฺทตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกสฺมึ สมเย โกสลรญฺโญ อิตฺถิโย จินฺตยึสุ "พุทฺธุปฺปาโท นาม ทุลฺลโภ, ตถา มนุสฺสปฺปฏิลาโภ ปริปุณฺณายตนตา จ. มยญฺจ อิมํ ทุลฺลภํ ขณสมวายํ ลภิตฺวาปิ อตฺตโน รุจิยา วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมํ วา โสตุํ ปูชํ วา กาตุํ ทานํ วา ทาตุํ น ลภาม, มญฺชุสาย ปกฺขิตฺวา วิย วสาม, รญฺโญ กเถตฺวา อมฺหากํ ธมฺมํ กเถตุํ อนุจฺฉวิกํ เอกํ ภิกฺขุํ ปกฺโกสาเปตฺวา ตสฺส สนฺติเก ธมฺมํ โสสฺสาม, ตโต ยํ สกฺขิสฺสาม ตํ อุคฺคณฺหิสฺสาม ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กริสฺสาม. เอวํ โน อยํ ขณปฺปฏิลาโภ สผโล ภวิสฺสตี"ติ. ตา สพฺพาปิ ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา อตฺตนา จินฺติตํ การณํ กถยึสุ. ราชา "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิ.

๒. พรรณนามหาสารชาดก
(๙๒)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภท่านพระอานนทเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำว่า **อุกฺกฏฺเ สูรมิจฺฉนฺติ** เป็นต้น.

ในสมัยหนึ่ง พระสนมของพระเจ้าโกศล พากันครุ่นคิดว่า "ธรรมดาว่าการเสด็จอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า เป็นสภาพหาได้ยาก การได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์และความเป็นผู้มีอายตนบริบูรณ์ ก็หาได้ยากเช่นเดียวกัน. และพวกเราแม้ได้ความพร้อมมูลแห่งขณะที่หาได้ยากยิ่งนี้แล้วก็ตาม ก็ยังไม่ได้เพื่อจะไปวิหาร แล้วฟังธรรม หรือทำการบูชา หรือให้ทานตามความพอใจของตน พวกเราอยู่เปรียบเสมือนถูกเก็บไว้ในหีบ พวกเรากราบทูลพระราชา ให้อาราธนาภิกษุรูปหนึ่ง ผู้สมควรที่จะแสดงธรรมแก่พวกเรา แล้วจักฟังธรรมในสำนักของภิกษุรูปนั้น ลำดับนั้นจักศึกษาเล่าเรียนธรรมเท่าที่เราสามารถจะเรียนได้ จักทำบุญทั้งหลาย มีทานเป็นต้น. การได้ประสบขณะนี้ของพวกเรา จักมีผลด้วย

ประการฉะนี้". พระสนมเหล่านั้น แม้ทุกคนเข้าเฝ้าพระราชา กราบทูลเหตุที่ตนพากันคิดแล้ว. พระราชาทรงรับว่า "ดีแล้ว".

อเถกทิวสำ ราชา อุยฺยานกีฬำ กีฬิตุกาโม อุยฺยานปาลำ ปกฺโกสาเปตฺวา "อุยฺยานำ โสเธหี"ติ อาห. อุยฺยานปาโล อุยฺยานำ โสเธนฺโต สตฺถารำ อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสินฺนำ ทิสฺวา รญฺโญ สนฺติกำ คนฺตฺวา "สุทฺธำ เทว อุยฺยานำ, อปิเจตฺถ อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล ภควา นิสินฺโน"ติ อาห. ราชา "สาธุ สมฺม สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมำ โสสฺสามา"ติ อลงฺกตรถำ อภิรุยฺห อุยฺยานำ คนฺตฺวา สตฺถุ สนฺติกำ อคมาสิ.

ครั้นวันหนึ่งพระราชามีพระประสงค์จะทรงกีฬาในพระอุทยาน จึงรับสั่งให้เรียกคนเฝ้าพระอุทยานมา ตรัสสั่งว่า "เธอจงทำความสะอาดอุทยาน". คนเฝ้าพระอุทยานทำความสะอาดพระอุทยานพบพระศาสดาประทับนั่งอยู่ที่โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง จึงไปยังราชสำนักกราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ พระอุทยานสะอาดเรียบร้อยแล้ว ก็อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับนั่งอยู่ที่โคนต้นไม้ต้นหนึ่งในพระอุทยานนั้น". พระราชาตรัสว่า "ดีแล้วละสหาย เราจักฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา" จึงเสด็จขึ้นประทับราชรถ ซึ่งประดับประดาไว้แล้วเสด็จไปยังพระอุทยาน ได้เสด็จไปยังสำนักของพระศาสดา.

ตสฺมิญฺจ สมเย ฉตฺตปาณิ นาเมโก อนาคามิอุปาสโก สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมำ สุณมาโน นิสินฺโน โหติ. ราชา ตำ ทิสฺวา อาสงฺกมาโน มุหุตฺตำ ฐตฺวา ปุน "สจายำ ปาปโก ภเวยฺย น สตฺถุ

ก็ในสมัยนั้น อุบาสกผู้เป็นอนาคามีคนหนึ่งชื่อ ฉัตตปาณิ นั่งฟังธรรมอยู่ในสำนักของพระศาสดา. พระราชาทอดพระเนตรเห็นฉัตตปาณิอุบาสกนั้น แล้วทรงระแวงสงสัยอยู่ ประทับยืนครู่หนึ่ง

สนฺติเก นิสีทิตฺวา ธมฺมํ สุเณยฺย, อปาปเกน อิมินา ภวิตพฺพนฺ"ติ จินฺเตตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตวา เอกมนฺตํ นิสีทิ.

ทรงดำริอีกว่า "ถ้าหากว่าผู้นี้พึงเป็นคนชั่วช้าไซร้ คงจะไม่พึงนั่งฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา ผู้นี้คงจะไม่ใช่คนชั่วช้าแน่" จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง.

อุปาสโก พุทฺธคารเวน รญฺโญ ปจฺจุฏฺฐานํ วา วนฺทนํ วา น อกาสิ, เตนสฺส ราชา อนตฺตมโน อโหสิ. สตฺถา ตสฺส อนตฺตมนภาวํ ญตฺวา อุปาสกสฺส คุณํ กเถสิ "อยํ มหาราช อุปาสโก พหุสฺสุโต อาคตาคโม กาเม[๑] วีตราโค"ติ.

อุบาสกมิได้ถวายการต้อนรับ หรือการถวายบังคมแด่พระราชา เพราะมีความเคารพในพระพุทธเจ้า, เพราะเหตุนั้นพระราชาจึงทรงไม่พอพระทัยต่ออุบาสกนั้น. พระศาสดาทรงทราบว่า ท้าวเธอไม่ทรงพอพระทัย จึงตรัสชมคุณของอุบาสกว่า "ขอถวายพระพรมหาบพิตร อุบาสกผู้นี้เป็นพหูสูต เป็นผู้คงแก่เรียน เป็นผู้ปราศจากราคะในกาม".

ราชา "น อิมินา โอรเกน ภวิตพฺพํ, ยสฺส สตฺถา คุณํ วณฺเณตี"ติ จินฺเตตฺวา "อุปาสก วเทยฺยาสิ เยน เต อตฺโถ"ติ อาห. อุปาสโก "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิ. ราชา สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา สตฺถารํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ.

พระราชาทรงดำริว่า "อุบาสกผู้ที่พระศาสดา ทรงพรรณนาคุณ คงไม่เป็นคนต่ำทรามแน่" จึงตรัสว่า "ดูกรอุบาสก ท่านพึงบอกสิ่งที่ท่านต้องการเถิด".อุบาสกทูลรับว่า "พระเจ้าข้า". พระราชาทรงสดับธรรมในสำนักของพระศาสดา แล้วทรงทำประทักษิณ(เวียนขวา) พระศาสดาแล้วเสด็จหลีกไป.

---

[๑] ฉ. กาเมสุ.

โส เอกทิวสํ อุปริปฺปาสาเท มหาวาตปานํ วิวริตฺวา ฐิโต ตํ อุปาสกํ ภุตฺตปาตราสํ ฉตฺตมาทาย เชตวนํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปกฺโกสาเปตฺวา เอวมาห "ตฺวํ กิร อุปาสก พหุสฺสุโต อมฺหากญฺจ อิตฺถิโย ธมฺมํ โสตุกามา เจว อุคฺคเหตุกามา จ, สาธุ วตสฺส สเจ ตาสํ ธมฺมํ วาเจยฺยาสี"ติ.

วันหนึ่ง ท้าวเธอทรงเปิดพระแกลกว้าง ประทับยืนอยู่ที่ปราสาทชั้นบน ทอดพระเนตรเห็นอุบาสกนั้นผู้บริโภคอาหารเช้าเสร็จแล้ว กางร่มเดินไปยังพระเชตวันมหาวิหาร จึงรับสั่งให้เรียกมาตรัสอย่างนี้ว่า "ดูกรอุบาสก ได้ยินว่าท่านเป็นพหูสูต ก็นางสนมของเรามีความประสงค์จะฟังธรรมและมีความประสงค์จะเรียนธรรม จะเป็นการดีเทียวหนอหากท่านพึงบอกธรรมแก่พวกสนมเหล่านั้น".

"เทว คิหีนํ นาม ราชนฺเตปุเร ธมฺมํ เทเสตุ วา วาเจตุ วา น ปฏิรูปี, เอตํ อยฺยานเมว ปฏิรูปนฺ"ติ. ราชา "สจฺจํ เอส วทตี"ติ ตํ อุยฺโยเชตฺวา อิตฺถิโย ปกฺโกสาเปตฺวา "ภทฺเท อหํ ตุมฺหากํ ธมฺมํ เทสนตฺถาย จ ธมฺมํ วาจนตฺถาย จ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา เอกํ ภิกฺขุ ยาจิสฺสามิ, อสีติยา มหาสาวเกสุ กตรํ ยาจิสฺสามี"ติ อาห.

อุบาสกนั้นกราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพธรรมดาคฤหัสถ์ไม่สมควรที่จะแสดง หรือบอกธรรมในภายในพระราชฐาน กิจนั้นเป็นการเหมาะสมสำหรับพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายเท่านั้น". พระราชาทรงดำริว่า "อุบาสกผู้นี้พูดจริง" ทรงส่งอุบาสกนั้นไปแล้วรับสั่งให้เรียกพระสนมมาเฝ้า รับสั่งว่า "นางผู้เจริญ เราจักไปสำนักของพระศาสดา แล้วขอภิกษุรูปหนึ่ง เพื่อแสดงธรรม และเพื่อบอกธรรมแก่พวกเธอ ในบรรดาพระมหาสาวก ๘๐ องค์ เราจักขอพระมหาสาวกองค์ไหนดี".

ตา สพฺพา มนฺเตตฺวา ธมฺมภณฺฑาคาริกํ อานนฺทตฺเถรเมว อาโรเจสุ. ราชา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺโน เอวมาห "ภนฺเต อมฺหากํ เคเห อิตฺถิโย อานนฺทตฺเถรสฺส สนฺติเก ธมฺมํ โสตุญฺจ อุคฺคเหตุญฺจ อิจฺฉนฺติ, สาธุ วตสฺส สเจ เถโร อมฺหากํ เคเห ธมฺมํ เทเสยฺย เจว วาเจยฺย จา"ติ.

พวกสนมทั้งปวง ปรึกษากันแล้ว กราบทูลขอพระอานนทเถระ ผู้เป็นเรือนคลังแห่งพระธรรม. พระราชาเสด็จไปยังสำนักของพระศาสดาถวายบังคม แล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง กราบทูลอย่างนี้ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หญิงสนมในวังของข้าพระองค์ปรารถนาจะสดับและเรียนธรรมในสำนักของพระอานนทเถระ, จะพึงเป็นการดีเทียวหนอ หากพระเถระพึงแสดงและบอกธรรมในวังของข้าพระองค์".

สตฺถา "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เถรํ อาณาเปสิ. ตโต ปฏฺฐาย รญฺโญ อิตฺถิโย เถรสฺส สนฺติเก ธมฺมํ สุณนฺติ เจว อุคฺคณฺหนฺติ จ.

พระศาสดาทรงรับคำว่า "ได้ มหาบพิตร" รับสั่งให้พระเถระรับหน้าที่. จำเดิมแต่นั้นมา พระสนมของพระราชาสดับและเรียนธรรมในสำนักของพระเถระ.

อเถกทิวสํ รญฺโญ จูฬามณิ นฏฺโฐ. ราชา ตสฺส นฏฺฐภาวํ สุตฺวา อมจฺเจ อาณาเปสิ "สพฺเพ อนฺโตวลญฺชนกมนุสฺเส คเหตฺวา จูฬามณึ อาหราเปถา"ติ. อมจฺจา มาตุคามे อาทึ กตฺวา จูฬามณึ ปริปุจฺฉนฺตา อทิสฺวา มหาชนํ กิลเมนฺติ. ตํ ทิวสं อานนฺทตฺเถโร ราชนิเวสนํ ปวิฏฺโฐ.

อยู่มาวันหนึ่ง พระจุฬามณี[๑]ของพระราชาหายไป. พระราชาทรงทราบว่าพระจุฬามณีหายไป ทรงบังคับพวกอำมาตย์ว่า "พวกท่านทั้งหมด จงจับข้าฉลองพระบาทฝ่ายในทั้งหมด แล้วให้นำจุฬามณีมา". อำมาตย์ทั้งหลายสอบถามหาพระจุฬามณี เริ่มตั้งแต่ผู้หญิงเป็นต้น ก็มิได้พบเห็น ทำให้มหาชนต้องลำบาก.

---

[๑] จุฬามณี กระบังเพชร, ปิ่น.

ในวันนั้น พระอานนทเถระก็เข้าไปยังพระราชนิเวศน์.

ยถา ตา อิตฺถิโย ปุพฺเพ เถรํ ทิสฺวาว หฏฺฐตุฏฺฐา ธมฺมํ สุณนฺติ เจว คณฺหนฺติ จ ตถา อกตฺวา สพฺพา โทมนสฺสปฺปตฺตาว อเหสุ. ตโต เถเรน "กสฺมา ตุเมฺห อชฺช เอวรูปา ชาตา"ติ ปุจฺฉิตา เอวมาหํสุ "ภนฺเต รญฺโญ จูฬามณี ปริเยสิสฺสามาติ อมจฺจา มาตุคาเม อุปาทาย อนฺโตวลญฺชนเก กิลเมนฺติ, น ชานาม กสฺส กึ ภวิสฺสตีติ, เตนมฺหา โทมนสฺสปฺปตฺตา"ติ.

ในวันนั้น พระอานนทเถระก็เข้าไปยังพระราชนิเวศน์.

หญิงพระสนมไม่ได้ทำเหมือนที่เมื่อครั้งก่อนที่พอเห็นพระเถระเท่านั้นก็พากันยินดีร่าเริง ย่อมสดับและเล่าเรียนธรรม ทุกคนได้รับความทุกข์ใจกันทั่วหน้า. ลำดับนั้น พระเถระจึงถามว่า "เพราะเหตุไรในวันนี้พวกท่านจึงกลายเป็นเช่นนี้" จึงกราบเรียนอย่างนี้ว่า "ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ พวกดิฉันพากันค้นหาพระจุฬามณีของพระราชา พวกอำมาตย์ทำให้ข้าฉลองพระบาทฝ่ายใน ตลอดจนผู้หญิงพากันลำบาก พวกดิฉันไม่ทราบว่าใครจักเป็นอย่างไร เพราะเหตุนั้นพวกดิฉันจึงได้รับความเสียใจ".

เถโร "มา จินฺเตถา"ติ ตา สมสฺสาเสตฺวา รญฺโญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิตฺวา "มณิ กิร เต มหาราช นฏฺโ"ติ ปุจฺฉิ. "อาม ภนฺเต"ติ. "อสกฺขิ ปน ตํ อาหราเปตุนฺ"ติ. "ภนฺเต สพฺพํ อนฺโตชนํ คเหตฺวา กิลเมนฺโตปิ น สกฺโกมิ อาหราเปตุนฺ"ติ. "มหาราช มหาชนํ อกิลเมตฺวาว อาหรณุปายโย อตฺถี"ติ. "กตโร ภนฺเต"ติ. "ปิณฺฑทานํ

พระเถระปลอบใจหญิงพระสนมเหล่านั้นว่า "อย่าคิดกังวลไปเลย" ไปยังพระราชสำนัก นั่งบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้ แล้วทูลถามว่า "ขอถวายพระพรมหาบพิตร ทราบว่าแก้วมณีของพระองค์หายไปหรือ". พระราชาเรียนตอบว่า "ขอรับพระคุณเจ้าผู้เจริญ". พระเถระทูลว่า "ก็พระองค์สามารถจะนำมณีนั้นกลับมาได้หรือ". พระราชารับสั่งว่า "พระคุณเจ้าผู้เจริญ

มหาราชา"ติ. "กตรํ ปิณฺฑทานํ ภนฺเต"ติ. โยมให้จับข้าฝ่ายในทั้งหมด ถึงแม้ทรมานให้ลำบากก็ไม่สามารถให้นำกลับคืนมาได้". พระเถระถวายพระพรว่า "ขอถวายพระพรมหาบพิตร มีอุบายที่จะไม่ทำให้มหาชนลำบากเลย แล้วนำกลับคืนมาได้". พระราชา "มีอุบายอย่างไรหรือพระคุณเจ้าผู้เจริญ". พระเถระ "บิณฑทานมหาบพิตร". พระราชา "บิณฑทานเป็นอย่างไร พระคุณเจ้าผู้เจริญ".

"มหาราช ยตฺตเกสุ อาสงฺกา อตฺถิ, เตคเหตฺวา เอเกกสฺส เอเกกํ ปลาสปิณฺฑํ วา มตฺติกาปิณฺฑํ วา ทตฺวา อิมํ ปจฺจูสกาเล อาหริตฺวา อสุกฏฺฐาเนนาม ปาเตถาติ วตฺตพฺพํ เยน คหิโต ภวิสฺสติ โส ตสฺมึ ปกฺขิปิตฺวา อาหริสฺสติ. สเจ ปฐมทิวเสเยว ปาเตนฺติ, อิจฺเจตํ กุสลํ. โน เจ ปาเตนฺติ, ทุติยทิวเสปิ ตติยทิวเสปิ ตเถว กาตพฺพํ, เอวํ มหาชโน จ น กิลมิสฺสติ, มณิญฺจ ลภิสฺสสี"ติ เอวํ วตฺวา เถโร อคมาสิ. พระเถระถวายพระพรว่า "ขอถวายพระพรมหาบพิตร ความสงสัยมีอยู่ในคนประมาณเท่าใด ขอมหาบพิตรจับคนเหล่านั้นประมาณเท่านั้น แล้วให้ฟ่อนฟางหรือก้อนดินไปคนละก้อน แล้วรับสั่งว่าพวกท่านจงนำฟ่อนฟางหรือก้อนดินมาทิ้งไว้ในที่ชื่อโน้น ในเวลาใกล้รุ่ง คนใดเป็นคนเอาไป คนนั้นจักใส่ไว้ในฟ่อนฟางและก้อนดิน แล้วนำมา. ถ้าในวันที่หนึ่งนั่นแล เขานำมาทิ้งไว้ ข้อนั้นก็จะเป็นการดีด้วยประการฉะนี้. ถ้าหากว่าพวกเขายังไม่นำมาทิ้งไว้ ถึงแม้ในวันที่สองวันที่สาม พระองค์ควรทำเช่นนั้น. มหาชนก็จะไม่ลำบาก และจะได้แก้วมณีด้วยประการฉะนี้" ครั้นถวายพระพรอย่างนี้แล้ว ก็ถวายพระพรลาไป.

ราชา วุตฺตนเยเนว ตโย ทิวเส ทาเปสิ. เนว มณึ อาหรึสุ. เถโร ตติยทิวเส อาคนฺตฺวา "กึ มหาราช ปาติโต มณี"ติ ปุจฺฉิ. "น ปาเตนฺติ ภนฺเต"ติ.

พระราชารับสั่งให้พระราชทานสิ้น ๓ วัน ตามนัยที่พระเถระถวายพระพร นั่นเอง. คนทั้งหลายก็ยังไม่นำแก้วมณีมา. พระเถระมาในวันที่ ๓ ทูลถามว่า "มหาบพิตร มีคนมาทิ้งแก้วมณีไว้ให้แล้วหรือ". พระราชารับสั่งว่า "ยังไม่มีใครทิ้งไว้ให้เลย พระคุณเจ้าผู้เจริญ".

"เตนหิ มหาราช มหาตลสฺมึเยว ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน มหาจาฏึ ฐปาเปตฺวา อุทกสฺส ปูราเปตฺวา สาณีหิ ปริกฺขิปาเปตฺวา 'สพฺเพ อนฺโตวลญฺชนก-มนุสฺสา จ อิตฺถิโย จ อุตฺตราสงฺคํ กตฺวา เอเกโก อนฺโตสาณึ ปวิสิตฺวา หตฺถํ โธวิตฺวา อาคจฺฉตู'ติ วเทหี"ติ.

พระเถระถวายพระพรว่า "ขอถวายพระพรมหาบพิตร ถ้าอย่างนั้นมหาบพิตรรับสั่งให้ตั้งตุ่มน้ำใบใหญ่ที่มิดชิด อันมีพื้นที่กว้างขวางนั่นแล แล้วรับสั่งใส่น้ำให้เต็ม ใช้ผ้าม่านกั้นเอาไว้ รับสั่งว่า 'คนที่เป็นข้ารับใช้ข้างในทุกคน และหญิงสนมทั้งหลาย จงห่มผ้าเฉวียงบ่าแล้วเข้าไปภายในม่านทีละคน ล้างมือแล้วจงกลับออกมา".

เถโร อิมํ อุปายํ อาจิกฺขิตฺวา ปกฺกามิ. ราชา ตถา กาเรติ. มณิโจโร จินฺเตสิ "ธมฺมภณฺฑาคาริโก อิมํ อธิกรณํ อาทาย มณึ อทสฺเสตฺวา โอสกฺกิสฺสติ ตํ[๑] ปาเตตุํ ทานิ วฏฺฏตี"ติ มณึ ปฏิจฺฉนฺนํ กตฺวา อาทาย อนฺโตสาณึ ปวิสิตฺวา จาฏิยํ ปาเตตฺวา นิกฺขมิ.

พระเถระครั้นทูลบอกอุบายแล้ว ก็ถวายพระพรลา. พระราชารับสั่งให้ทำอย่างนั้น. คนขโมยแก้วมณีคิดกังวลว่า "พระเถระผู้เป็นเรือนคลังแห่งพระธรรม มาดำเนินอธิกรณ์เรื่องนี้ ยังไม่ได้แสดงแก้วมณีจักระบุตัวได้เดี๋ยวนี้ เราทิ้งแก้วมณีนั้นไว้ย่อมควร" เอาแก้วมณีซ่อนไว้ ถือเข้าไป

---

[๑] ฉ. อชานเมตํ.

ภายในม่าน หย่อนลงในตุ่มน้ำแล้วออกไป.

สพฺเพสุ นิกฺขนฺตกาเล อุทกํ ฉฑฺเฑตฺวา มณึ อทฺทสํสุ. ราชา "เถรํ นิสฺสาย มหาชนํ อกิลเมตฺวาว เม มณิ ลทฺโธ"ติ ตุสฺสิ. อนฺโตวลญฺชนกมนุสฺสาปิ "เถรํ นิสฺสาย มยํ มหาทุกฺขโต มุตฺตมฺหา"ติ ตุสฺสึสุ. "เถรสฺสานุภาเวน รญฺญา จูฬามณิ ลทฺโธ"ติ เถรสฺสานุภาโว สกลนคเร เจว ภิกฺขุสงฺเฆ จ ปากโฏ ชาโต.

ในเวลาที่คนทั้งปวงออกไปแล้ว พวกราชบุรุษเทน้ำทิ้งแล้วได้เห็นแก้วมณี. พระราชาทรงดีพระทัยว่า "เราอาศัยพระเถระไม่ทำให้มหาชนลำบากเลย ได้แก้วมณีแล้ว". แม้คนผู้เป็นข้ารับใช้ภายในก็พากันยินดีว่า "พวกเราพ้นแล้วจากทุกข์ใหญ่เพราะอาศัยพระเถระ". อานุภาพของพระเถระปรากฏไปทั่วทั้งพระนครและในหมู่ภิกษุว่า "ด้วยอานุภาพของพระเถระพระราชาจึงทรงได้พระจูฬามณีกลับมา".

ธมฺมสภายํ สนฺนิสินฺนา ภิกฺขู เถรสฺส คุณํ วณฺณยึสุ "อาวุโส อานนฺทตฺเถโร อตฺตโน พหุสฺสุตตาย ปณฺฑิจฺเจน อุปายกุสลตาย จ มหาชนํ อกิลเมตฺวา อุปาเยเนว รญฺโญ มณึ ทสฺเสสี"ติ.

ภิกษุทั้งหลาย นั่งประชุมกันในธรรมสภา พรรณนาคุณของพระเถระว่า "ดูกรอาวุโส ท่านพระอานนทเถระ เพราะความที่ตนเป็นพหูสูต[๑] เพราะความที่ตนเป็นบัณฑิต และเพราะความที่ตนเป็นผู้ฉลาดในอุบาย จึงไม่ทำให้มหาชนต้องลำบาก แสดงแก้วมณีแด่พระราชาด้วยอุบายนั่นเอง".

---

๑. พหูสูต ผู้มีความรู้มาก, ผู้คงแก่เรียน, ผู้ได้ยินได้ฟังมาก, นักปราชญ์.

สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว อิทาเนว อานนฺเทเนว ปรหตฺถคตํ ภณฺฑํ ทสฺสิตํ, ปุพฺเพปิ ปณฺฑิตา มหาชนํ อกิลเมตฺวาว อุปาเยเนว ติรจฺฉานหตฺถคตํ ภณฺฑํ ทสฺสยึสู"ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริ.

พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ" เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้นที่พระอานนท์นั่นแล แสดงสิ่งของที่ตกอยู่ในเงื้อมมือของคนอื่น บัณฑิตทั้งหลายแม้ในปางก่อนไม่ทำให้มหาชนลำบากเลย แสดงสิ่งของที่ตกอยู่ในเงื้อมมือของสัตว์ดิรัจฉาน ด้วยอุบายเหมือนกัน" ภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนา แล้วจึงทรงนำเรื่องที่ล่วงแล้วมา.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต สพฺพสิปฺปานิ นิปฺผตฺตึ ปตฺโต ตสฺเสว อมจฺโจ อโหสิ. อเถกทิวสํ ราชา มหนฺเตน ปริวาเรน อุยฺยานํ คนฺตฺวา วนนฺตรานิ วิจริตฺวา อุทกกีฬํ กีฬิตุกาโม มงฺคลโปกฺขรณึ โอตริตฺวา อิตฺถาคารมฺปิ ปกฺโกสิ.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้บรรลุความสำเร็จศิลปะทั้งปวง ได้เป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัตนั้นเอง. ครั้นวันหนึ่ง พระราชาเสด็จไปสู่พระอุทยาน ด้วยบริวารเป็นอันมาก เสด็จประพาสละแวกป่า มีพระประสงค์จะทรงกีฬาทางน้ำจึงเสด็จลงสระโบกขรณีอันเป็นมงคล ตรัสเรียกแม่นางสนมมา.

อิตฺถิโย อตฺตโน สีสูปคคีวูปคาทีนิ อาภรณานิ โอมุญฺจิตฺวา อุตฺตราสงฺเคสุ ปกฺขิปิตฺวา สมุคฺคปิฏเจสุ ฐเปตฺวา

นางสนมทั้งหลายต่างเปลื้องอาภรณ์มีเครื่องประดับศีรษะ และเครื่องประดับศอเป็นต้น ใส่ไว้ในผ้าห่ม แล้ววางไว้บน

ทาสิโย ปฏิจฺฉาเปตฺวา โปกฺขรณึ โอตรึสุ. หลังหีบ ให้พวกสาวใช้รับไว้ แล้วลงสู่สระโบกขรณี.

อเถกา อุยฺยานมกฺกฏี สาขนฺตเร นิสินฺนา เทวึ ปิลนฺธนานิ โอมุญฺจิตฺวา อุตฺตราสงฺเค ปกฺขิปิตฺวา สมุคฺคปิฏเฐสุ ฐปิยมานํ ทิสฺวา ตสฺสา มุตฺตาหารํ ปิลนฺธิตุกามา หุตฺวา ทาสิยา ปมาทํ โอโลกยมานา นิสีทิ. ทาสีปิ รกฺขมานา ตหึ ตหึ โอโลเกตฺวา นิสินฺนาเยว นิทฺทายิตุํ อารภิ.

ครั้งนั้น นางลิงอยู่ในอุทยานตัวหนึ่ง นั่งอยู่ที่ระหว่างกิ่งไม้ เห็นพระเทวีทรงเปลื้องเครื่องประดับใส่ไว้ในผ้าห่มแล้วทรงวางไว้บนหลังหีบ มีความต้องการจะประดับแก้วมุกดาหารของพระเทวีนั้น นั่งคอยจ้องดูความเผอเรอของสาวใช้. ฝ่ายสาวใช้กำลังเฝ้าอยู่นั่งมองตรงนั้นตรงนี้นั่นเอง เริ่มจะหลับ.

มกฺกฏี ตสฺสา ปมาทภาวํ ญตฺวา วาตเวเคน โอตริตฺวา มหามุตฺตาหารํ คีวายํ ปฏิมุญฺจิตฺวา วาตเวเคเนว อุปฺปติตฺวา สาขนฺตเร นิสีทิตฺวา อญฺญาสํ มกฺกฏีนํ ทสฺสนภเยน เอกสฺมึ รุกฺขสุสิรฏฺฐาเน ฐเปตฺวา อุปสนฺตุปสนฺตา วิย ตํ รกฺขมานา นิสีทิ.

นางลิงรู้ว่าสาวใช้คนนั้นเผอเรอ กระโดดเร็วปานลมพัด เอาแก้วมุกดาหารใหญ่สวมคอ แล้วกระโดดขึ้นโดยเร็วปานลมพัดเช่นเดียวกัน นั่งที่ระหว่างกิ่งไม้ เพราะกลัวนางลิงเหล่าอื่นเห็น จึงซ่อนไว้ที่โพรงไม้แห่งหนึ่ง นั่งเฝ้าแก้วมุกดาหารนั้น ทำทีเหมือนสงบเสงี่ยมอยู่.

สาปิ โข ทาสี ปพุชฺฌิตฺวา มุตฺตาหารํ อปสฺสนฺตี กมฺปมานา อญฺญํ อุปายํ อทิสฺวา “ปุริโส เทวิยา มุตฺตาหารํ คเหตฺวา ปลาโต”ติ มหาวิรวํ วิรวิ. อารกฺขมนุสฺสา ตโต ตโต สนฺนิปติตฺวา ตสฺสา วจนํ สุตฺวา รญฺโญ อาโรเจสุ.

ฝ่ายสาวใช้คนนั้น เมื่อตื่นขึ้นมาไม่เห็นแก้วมุกดาหาร หวาดหวั่นอยู่ ไม่เห็นอุบายอย่างอื่น จึงร้องเสียงดังลั่นว่า “คนชโมยแก้วมุกดาหารของพระเทวีหนีไปแล้ว”. บุรุษที่มีหน้าที่เฝ้าระวังจับกลุ่มกันอยู่ตรงนั้นตรงนี้ ได้ฟังคำของสาวใช้นั้นแล้วจึงกราบทูลแด่พระราชา. พระราชา

ราชา "โจรํ คณฺหถา"ติ อาห. ปุริสา อุยฺยานา นิกฺขมิตฺวา "โจรํ คณฺหถ คณฺหถา"ติ อิโต จิโต จ โอโลเกนฺติ.

ตรัสสั่งว่า "พวกท่านจงจับโจร". บุรุษทั้งหลาย วิ่งออกจากพระอุทยาน มองหาข้างโน้นข้างนี้ว่า "พวกท่านจงจับโจร พวกท่านจงจับ".

อเถโก ชานปโท พลิการกปุริโส ตํ สทฺทํ สุตฺวา กปฺปมาโน ปลายิ. ตํ ทิสฺวา ราชปุริสา "อยํ โจโร ภวิสฺสตี"ติ อนุพนฺธิสุ[๑] ตํ คเหตฺวา โปเถตฺวา "อเร ทุฏฺฐโจร เอวํ มหาสารํ นาม ปิลนฺธนํ หรสี"ติ ปริภาสึสุ. โส จินฺเตสิ "สจาหํ น คณฺหามีติ วกฺขามิ อชฺช เม ชีวิตํ นตฺถิ โปเถนฺตาเยว มํ มาเรสฺสนฺติ สมฺปฏิจฺฉามิ นนฺ"ติ. โส "อาม สามิ คหิตํ เม"ติ อาห.

ครั้งนั้น บุรุษผู้ทำพลีชาวชนบทคนหนึ่งได้ยินเสียงนั้นแล้วหวาดหวั่น วิ่งหนีไป. พวกราชบุรุษครั้นเห็นบุรุษนั้น พากันเข้าใจว่า "ผู้นี้คงเป็นโจรแน่" จึงไล่ตามจับบุรุษนั้นได้ โบยแล้วบริภาษว่า "เฮ้ย ไอ้โจรชั่วช้า เจ้าขโมยเครื่องประดับซึ่งมีค่ามากถึงเช่นนี้ไปหรือ". บุรุษผู้ทำพลีกรรมชาวชนบทนั้นครุ่นคิดว่า "ถ้าเราจักบอกว่าข้าพเจ้ามิได้ขโมยไป วันนี้ชีวิตของเราไม่รอดแน่ พวกราชบุรุษคงโบยตีฆ่าเราตายแน่ เราจะยอมรับการขโมย". บุรุษผู้ทำพลีกรรมชาวชนบทนั้นกล่าวรับว่า "ข้าแต่เจ้านายขอรับ ข้าพเจ้าขโมยเครื่องประดับมหาศาลไป".

อถ นํ พนฺธิตฺวา รญฺโญ สนฺติกํ อานยึสุ. ราชาปิ นํ ปุจฺฉิ "คหิตํ เต มหาสารปิลนฺธนนฺ"ติ. "อาม เทวา"ติ. "อิทานิ นํ กหนฺ"ติ. "เทว มยา มหาสารํ นาม มญฺจปีฐมฺปิ น ทิฏฺฐปุพฺพํ, เสฏฺฐี ปน

ครั้งนั้น พวกราชบุรุษมัดเขาแล้วนำไปยังราชสำนัก. ฝ่ายพระราชารับสั่งถามเขาว่า "เจ้าขโมยเครื่องประดับมหาศาลไปหรือ". บุรุษนั้นทูลรับว่า "พระเจ้าข้า ข้าแต่สมมติเทพ". พระราชารับสั่งถามว่า

[๑] ฉ. อนุพนฺธิตฺวา.

มๆ มหาสารๆ ปิลนฺธนๆ คณฺหาเปสิ, โสหๆ คเหตฺวาว ตสฺส อทาสิ, โสปิ นๆ ชานาตี"ติ.

"เดี๋ยวนี้เจ้าเก็บไว้ที่ไหน". บุรุษกราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ขึ้นชื่อว่าสิ่งที่มีค่ามากแม้ที่เป็นเตียงและตั่ง ข้าพระองค์ก็มิได้เคยเห็น ก็เศรษฐีให้ข้าพระองค์รับเครื่องประดับมีค่ามากไว้ ข้าพระองค์นั้นรับไว้แล้วเท่านั้นก็ได้ให้คืนแก่เศรษฐีนั้นไป แม้เศรษฐีนั้นก็ไม่รู้จักเครื่องประดับที่มีค่ามากนั้น".

ราชา เสฏฺฐึ ปกฺโกสาเปตฺวา "คหิตๆ เต อิมสฺส หตฺถโต มหาสารปิลนฺธนนฺ"ติ ปุจฺฉิ. "อาม เทวา"ติ. "กหๆ ตนฺ"ติ. "ปุโรหิตสฺส เม ทินฺนนฺ"ติ. ปุโรหิตมฺปิ ปกฺโกสาเปตฺวา ตเถว ปุจฺฉิ. โสปิ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา "คนฺธพฺพสฺส เม ทินฺนนฺ"ติ อาห.

พระราชารับสั่งให้เรียกเศรษฐี มาตรัสถามว่า "ท่านรับเครื่องประดับมีค่ามากจากมือของบุรุษผู้ทำพลีกรรมนี้ไปหรือ". เศรษฐีทูลรับว่า "พระเจ้าข้า ข้าแต่สมมติเทพ". พระราชาตรัสถามต่อไปว่า "ท่านเก็บเครื่องประดับมีค่ามากนั้นไว้ที่ไหน". เศรษฐีทูลตอบว่า "ข้าพระองค์มอบให้แก่ปุโรหิต[๑]ไปแล้ว". พระราชารับสั่งให้เรียกแม้ปุโรหิตมาตรัสถามเช่นนั้นเหมือนกัน. แม้ปุโรหิตก็กราบทูลว่า "ข้าพระองค์มอบให้แก่นักดนตรีไปแล้ว".

ตมฺปิ ปกฺโกสาเปตฺวา "ปุโรหิตสฺส เต หตฺถโต มหาสารปิลนฺธนๆ คหิตนฺ"ติ ปุจฺฉิ. "อาม เทวา"ติ. "กหๆ ตนฺ"ติ.

พระราชารับสั่งให้เรียกแม้นักดนตรีนั้นมาเฝ้า ตรัสถามว่า "เจ้ารับเครื่องประดับมีค่ามาจากมือของปุโรหิตหรือ".

---

[๑] ปุโรหิต อาจารย์ของพระเจ้าแผ่นดิน.

"กิเลสวเสน เม วณฺณทาสิยา ทินฺนนฺ"ติ ตมฺปิ ปกฺโกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ.

นักดนตรีทูลรับว่า "พระเจ้าข้า ข้าแต่สมมติเทพ". พระราชาตรัสถามว่า "เจ้าเก็บเครื่องประดับนั้นไว้ที่ไหน". นักดนตรีกราบทูลว่า "ข้าพระองค์มอบให้หญิงวรรณทาสี (หญิงแพศยา) ไว้ด้วยอำนาจกิเลส". พระราชารับสั่งให้เรียกแม้นางวรรณทาสีนั้นมาตรัสถาม.

สา "น คณฺหามี"ติ อาห. เต ปญฺจ ชเน ปุจฺฉนฺตานญฺเญว สุริโย อฏฺฐงฺคโต. ราชา "อิทานิ วิกาโล ชาโต, เสฺว ชานิสฺสามี"ติ เต ปญฺจ ชเน อมจฺจานํ ทตฺวา นครํ ปาวิสิ.

นางวรรณทาสีนั้นกราบทูลว่า "ข้าพระองค์มิได้รับไป". เมื่อราชบุรุษสอบถามคนทั้ง ๕ เหล่านั้นแล ดวงอาทิตย์ก็อัสดงคต. พระราชาตรัสว่า "ขณะนี้เป็นเวลาวิกาลเสียแล้ว พรุ่งนี้เราจักรู้เรื่อง" ทรงมอบชนทั้ง ๕ เหล่านั้นแก่อำมาตย์ทั้งหลาย แล้วเสด็จเข้าสู่พระนคร.

โพธิสตฺโต จินฺเตสุ "อิทํ ปิลนฺธนํ อนฺโตวลญฺเช นฏฺฐํ, อยญฺจ คหปติโก พหิวลญฺโช, ทฺวาเรปิ พลวารกฺโข, ตสฺมา อนฺโตวลญฺชนกานมฺปิ ตํ คเหตฺวา ปลายิตุ น สกฺกา. เอวํ เนว พหิวลญฺชนกานํ, น อนฺโตอุยฺยาเน วลญฺชนกานํ คหณฺปาโย ทิสฺสติ. อิมินา ทุคฺคตมนุสฺเสน 'เสฏฺฐิสฺส เม ทินฺนนฺ'ติ กเถนฺเตน อตฺตโน โมกฺขตฺถาย กถิตํ ภวิสฺสติ, เสฏฺฐินาปิ 'ปุโรหิตสฺส เม

พระโพธิสัตว์คิดว่า "เครื่องประดับนี้หายไปในหมู่คนภายใน ส่วนคหบดีผู้นี้เป็นคนภายนอก แม้ที่ประตูก็มีการเฝ้าอย่างแข็งแรง เพราะเหตุนั้น แม้ข้าราชบริพารภายใน ไม่สามารถที่จะถือเอาเครื่องประดับมีค่ามากนั้นแล้วหนีไปได้. ถึงข้าราชบริพารภายนอก ก็ไม่สามารถจะถือเอา แล้วหนีไปได้อย่างนี้เหมือนกัน อุบายที่จะจับคนในภายในพระอุทยานก็ไม่ปรากฏ. คำที่คนเข็ญใจผู้นี้พูดว่า

ดาวน์โหลดจาก ไทยวิกิพีเดีย ๑-๔-๖๓

ทินฺนนฺ'ติ กเถนฺเตน 'เอกโต หุตฺวา นิตฺถริสฺสามา'ติ[๑] จินฺเตตฺวา กถิตํ ภวิสฺสติ, ปุโรหิเตนาปิ 'คนฺธพฺพสฺส เม ทินฺนนฺ'ติ กเถนฺเตน 'พนฺธนาคาเร คนฺธพฺพํ นิสฺสาย สุเขน วสิสฺสามา'ติ จินฺเตตฺวา กถิตํ ภวิสฺสติ, คนฺธพฺเพนาปิ 'วณฺณทาสิยา เม ทินฺนนฺ'ติ กเถนฺเตน 'อนุกฺกณฺฐิตา วสิสฺสามา'ติ จินฺเตตฺวา กถิตํ ภวิสฺสติ, อิเมหิ ปญฺจหิปิ อโจเรหิ ภวิตพฺพํ, อุยฺยาเน มกฺกฏา พหู ปิลนฺธเนน เอกิสฺสา มกฺกฏิยา หตฺเถ อารุฬฺเหน ภวิตพฺพนฺ"ติ.

'ข้าพระองค์ให้แก่เศรษฐีแล้ว' น่าจักเป็นคำพูดเพื่อเอาตัวรอด แม้เศรษฐีพูดว่า 'ข้าพระองค์ให้แก่ปุโรหิต' ก็คงเป็นคำที่คิดว่า 'เราจักแก้ตัวชัดทอดกันไป' ดังนี้แล้ว จึงพูด ฝ่ายปุโรหิตเล่า เมื่อพูดว่า 'ข้าพระองค์ให้แก่นักดนตรีแล้ว' คงจะคิดว่า 'เราอ้างเอานักดนตรีในเรือนจำจักอยู่สบายกว่า' จึงได้พูด ฝ่ายนักดนตรีเล่า เมื่อพูดว่า 'ข้าพระองค์ให้แก่นางวรรณทาสี' ก็คงคิดว่า 'เราจักอ้างพอไม่ให้น่าเบื่อ' จึงได้พูด ชนแม้ทั้งห้าเหล่านี้คงจะไม่ใช่โจร ในพระอุทยานมีลิงอยู่เป็นจำนวนมาก เครื่องประดับคงตกอยู่ในมือของนางลิงตัวหนึ่งเป็นแน่".

โส ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา "มหาราช เต โจเร อมฺหากํ นิยฺยาเทถ, มยํ ตํ กิจฺจํ โสเธสฺสามา"ติ อาห. ราชา "สาธุ ปณฺฑิต โสเธหี"ติ ตสฺส นิยฺยาเทสิ.

พระโพธิสัตว์นั้น เข้าไปเฝ้าพระราชาแล้วกราบทูลว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า ขอพระองค์จงมอบโจรเหล่านั้นแก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์จักสะสางกิจนั้นเอง". พระราชาทรงมอบโจรแก่พระโพธิสัตว์นั้นว่า "พ่อบัณฑิตดีแล้ว เธอจงสะสางเถิด".

โพธิสตฺโต อตฺตโน ทาสปุริเส ปกฺโกสาเปตฺวา เต ปญฺจปิ ชเน พระโพธิสัตว์ ให้เรียกทาสผู้ชายของตนมา ให้คนทั้ง ๕ เหล่านั้นอยู่ในที่

---

[๑] ฉ. นิตฺถริสฺสามิ.

เอกสฺมึเยว ฐาเน วสาเปตฺวา สมนฺตา อารกฺขํ กตฺวา กณฺณํ ทตฺวา "ยํ เต อญฺญมญฺญํ กเถนฺติ, ตํ มยฺหํ อาโรเจถา"ติ วตฺวา ปกฺกามิ. เต ตถา อกํสุ.

แห่งเดียวเท่านั้น ทำการเฝ้าโดยรอบ ให้คนคอยแอบฟังสั่งไว้ว่า "คนพวกนั้น พูดคุยกันและกันเรื่องใด พวกท่านจงบอกเรื่องนั้นแก่เรา" ดังนี้ แล้วก็จากไป. ทาสผู้ชาย เหล่านั้นได้กระทำเช่นนั้น.

ตโต มนุสฺสานํ สนฺนิสินฺนเวลาย เสฏฺฐี ตํ คหปติกํ "อเร ทุฏฺฐคหปติก ตยา อหํ มยา วา ตฺวํ กหํ ทิฏฺฐปุพฺโพ กทา เต มยฺหํ ปิลนฺธนํ ทินฺนนฺ"ติ อาห. "สามิ มหาเสฏฺฐิ อหํ มหาสารํ นาม รุกฺขสารปาทกํ มญฺจปีฐกมฺปิ น ชานามิ, 'ตํ นิสฺสาย ปน โมกฺขํ ลภิสฺสามี'ติ เอวํ อวจํ, มา เม กุชฺฌ สามี"ติ อาห.

ลำดับนั้น ในเวลาที่มนุษย์ทั้งหลายนั่งกันแล้วเศรษฐีพูดกับคหบดีนั้นว่า "เฮ้ย ไอ้คหบดีชั่วช้า ท่านเคยเห็นเรา หรือว่าเราเคยเห็นท่านแต่ครั้งไหน ท่านให้เครื่องประดับแก่เราเมื่อไร". คหบดีกล่าวว่า "ท่านมหาเศรษฐีผู้เป็นนาย ข้าพเจ้าไม่รู้จักชื่อซึ่งสิ่งมีค่ามาก ไม่ว่าจะเป็นเตียงและตั่ง อันมีเท้าเป็นแก่นต้นไม้ก็ตาม แต่ข้าพเจ้าได้พูดไปอย่างนั้นเพราะคิดว่า 'จักอาศัยท่านแก้ตัว' ข้าแต่นาย ท่านอย่าโกรธข้าพเจ้าเลยนะ".

ปุโรหิโตปิ เสฏฺฐึ อาห "มหาเสฏฺฐิ ตฺวํ อิมินา ปิลนฺธนํ อตฺตโน อทินฺนกเมว มยฺหํ กถํ อทาสี"ติ. "มยํ เทฺวปิ อิสฺสรา อมฺหากํ เอกโต หุตฺวา กถิตกาเล กมฺมํ ขิปฺปึ นิปฺปชฺชิสฺสตี'ติ กเถมี"ติ. คนฺธพฺโพปิ ปุโรหิตํ อาห "พฺราหฺมณ กทา ตยา มยฺหํ ปิลนฺธนํ ทินฺนนฺ"ติ. "อหํ ตํ นิสฺสาย วสนฺฏฺฐาเน สุขํ

ฝ่ายปุโรหิตพูดกับเศรษฐีว่า "ดูกรท่านมหาเศรษฐี ผู้นี้มิได้ให้เครื่องประดับแก่ตนเลย ท่านได้ให้แก่ข้าพเจ้าได้อย่างไร". เศรษฐีกล่าวว่า "ข้าพเจ้ากล่าวด้วยคิดว่า 'เราทั้งสองคนเป็นคนใหญ่คนโต ในเวลาที่เราสองคนพูดคล้อยตามกัน การงานจักสำเร็จโดยเร็วพลัน". ฝ่ายคนธรรพ์พูดกับปุโรหิตว่า "ดูกรท่าน

วสิสฺสามี'ติ กเถสิน"ติ.

พราหมณ์ ท่านให้เครื่องประดับแก่เราตั้งแต่เมื่อไร". ปุโรหิตกล่าวว่า "ข้าพเจ้าพูดด้วยคิดว่า 'เพราะอาศัยท่าน เราจักอยู่เป็นสุขในสถานที่ที่อยู่".

วณฺณทาสีปิ คนฺธพฺพํ อาห "อเร ทุฏฺฐคนฺธพฺพ อหํ กทา ตว สนฺติกํ คตปุพฺพา, ตฺวํ วา มม สนฺติกํ อาคตปุพฺโพ, กทา เต มยฺหํ ปิลนฺธนํ ทินฺนนฺ"ติ. "ภคินิ กึการณา กุชฺฌสิ, 'อเมฺหสุ ปญฺจสุ เอกโต วสนฺเตสุ ฆราวาโส ภวิสฺสติ, อนุกฺกณฺฐมานา สุขํ วสิสฺสามา'ติ กเถสิน"ติ.

ฝ่ายนางวรรณทาสีพูดกะคนธรรพ์ว่า "เฮ้ย ไอ้คนธรรพ์ผู้ชั่วช้า เราเคยไปสำนักของท่าน หรือว่าท่านเคยมาสำนักของเราเมื่อไรกัน ท่านให้เครื่องประดับแก่เราเมื่อไรกัน". คนธรรพ์ตอบว่า "ดูกรน้องหญิง เพราะเหตุไรท่านจึงโกรธเคือง, เราพูดไปด้วยคิดว่า 'เมื่อพวกเราห้าคนอยู่ร่วมกัน การครองเรือนก็จักมี, พวกเราจักไม่เบื่อหน่าย อยู่กันอย่างเป็นสุข".

โพธิสตฺโต ปโยชิตมนุสฺสานํ สนฺติกา ตํ กถํ สุตฺวา เตสํ ตถโต อโจรภาวํ ญตฺวา "มกฺกฏิยา คหิตํ ปิลนฺธนํ อุปายเนว ปาเตสฺสามี"ติ เคณฺฑุมยานิ ปิลนฺธนานิ กาเรตฺวา อุยฺยาเน มกฺกฏิโย คาหาเปตฺวา หตฺถปาทคีวาสุ เคณฺฑุปิลนฺธนานิ ปิลนฺธาเปตฺวา วิสฺสชฺเชสิ. อิตรา มกฺกฏี ปิลนฺธนํ รกฺขมานา อุยฺยาเนเยว นิสีทิ.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังถ้อยคำนั้นจากสำนักของพวกมนุษย์ที่ท่านวางแผนไว้แล้ว รู้ว่าคนทั้ง ๕ นั้นไม่ใช่โจรโดยแน่นอนแล้ว คิดว่า "เราจักให้เครื่องประดับที่นางลิงแย่งไปตกลงมาด้วยอุบายให้ได้" จึงให้ทำเครื่องประดับที่ทำด้วยลูกคลียาง ให้จับนางลิงทั้งหลายในพระอุทยานมา ให้ประดับเครื่องประดับลูกคลียางที่มือขาและคอแล้วจึงให้ปล่อยไป. นางลิงอีกตัวหนึ่งเฝ้าเครื่องประดับนั่งอยู่ในพระอุทยานนั่นเอง.

โพธิสตฺโต มนุสฺเส อาณาเปสิ "คจฺฉถ ตุเมฺห อุยฺยาเน สพฺพา มกฺกฏิโย อุปธาเรถ ยสฺสา ตำ ปิลนฺธนำ ปสฺสถ, ตำ อุตฺตาเสตฺวา ปิลนฺธนำ คณฺหถา"ติ. ตาปิ โข มกฺกฏิโย "ปิลนฺธนำ โน ลทฺธนฺ"ติ ตุฏฺฐปฺปหฏฺฐา อุยฺยาเน วิจรนฺติโย ตสฺสา สนฺติกำ คนฺตฺวา "ปสฺส อมฺหากำ ปิลนฺธนนฺ"ติ อาหำสุ.

พระโพธิสัตว์สั่งพวกมนุษย์ทั้งหลายว่า "พวกท่านทั้งหลายจงไป จงพิจารณาใคร่ครวญดูนางลิงทั้งปวงในพระอุทยาน ท่านเห็นเครื่องประดับนั้นอยู่กับนางลิงใด, ท่านจงให้นางลิงตัวนั้นตกใจกลัว แล้วถือเอาเครื่องประดับ". นางลิงแม้เหล่านั้นแลต่างร่าเริงยินดีว่า "พวกเราได้เครื่องประดับ" เที่ยวไปในพระอุทยานไปถึงที่อยู่ของนางลิงตัวนั้น ส่งเสียงพูดว่า "ท่านจงดูเครื่องประดับของพวกเรา".

สา มกฺกฏี อสหมานา "กึ อิมินา เคณฺฑุปิลนฺธเนนา"ติ มุตฺตาหารำ ปิลนฺธิตฺวา นิกฺขมิ. อถ นำ เต ปุริสา ทิสฺวา ปิลนฺธนำ ฉฑฺฑาเปตฺวา อาหริตฺวา โพธิสตฺตสฺส อทำสุ.

นางลิงนั้นอดกลั้นไม่ไหว คิดว่า "เครื่องประดับลูกคลีอย่างนี้ จะมีประโยชน์อะไร" จึงประดับแก้วมุกดาหาร แล้วออกไป. ที่นั้นพวกบุรุษเหล่านั้นเห็นนางลิงนั้นแล้ว บังคับให้ทิ้งเครื่องประดับ แล้วนำมาให้แก่พระโพธิสัตว์.

โส ตำ อาทาย รญฺโญ ทสฺเสตฺวา "อิทำ เต เทว ปิลนฺธนำ, เต ปญฺจปิ อโจรา, อิทมฺปน อุยฺยาเน มกฺกฏิยา อาภตนฺ"ติ อาห. "กถำ ปน เต ปณฺฑิต มกฺกฏิยา หตฺถำ อารุฬฺหภาโว ญาโต, กถำ คหิตนฺ"ติ. โส สพฺพำ อาจิกฺขิ. ราชา ตุฏฺฐมานโส "สงฺคามสีสาทีสุ นาม สูราทโย อิจฺฉิตพฺพา โหนฺตี"ติ

พระโพธิสัตว์นั้นนำเครื่องประดับมีค่ามากนั้นไปแสดงแด่พระราชา แล้วกราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ นี้คือเครื่องประดับของพระองค์, บุคคลแม้ทั้งห้าคนเหล่านั้นมิใช่โจร, แต่ว่าเครื่องประดับนี้ถูกนางลิงในพระอุทยานแย่งชิงเอาไป". พระราชาตรัสถามว่า "ท่านบัณฑิต ก็ท่านทราบได้อย่างไรว่า เครื่องประดับตกอยู่ในเงื้อมมือ

โพธิสตฺตสฺส ถุตึ กโรนฺโต อิมํ คาถมาห

นางลิง, นางลิงแย่งชิงไปได้อย่างไร". พระโพธิสัตว์นั้น ได้กราบทูลเรื่องทั้งหมด. พระราชาทรงดีพระทัยตรัสว่า "ธรรมดาคนกล้าเป็นต้น ย่อมเป็นบุคคลที่พึงปรารถนาในตำแหน่งแม่ทัพในสงครามเป็นต้น" เมื่อจะทรงชมเชยพระโพธิสัตว์จึงตรัสคาถานี้ว่า

๙๒. "อุกฺกฏฺเฐ สูรมิจฺฉนฺติ
มนฺตีสุ อกุตูหลํ
ปิยญฺจ อนฺนปานมฺหิ
อตฺเถ ชาเต จ ปณฺฑิตนฺ"ติ.

๙๒. "ในยามคับขัน ย่อมปรารถนาคนกล้าหาญ ในยามปรึกษาการงาน ย่อมปรารถนาบุคคล ผู้ไม่พูดพร่ำ เมื่อมีข้าวมีน้ำ ย่อมปรารถนาผู้เป็นที่รักของตน ในยามต้องการเหตุผล ย่อมปรารถนาบัณฑิต" ดังนี้.

ตตฺถ **อุกฺกฏฺเฐ**ติ อุปกฏฺเฐ อุภโต พฺยูฬฺเห สงฺคาเม สมฺปหาเร วตฺตมาเนติ อตฺโถ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุกฺกฏฺเฐ** ความว่า เมื่อกองทัพทั้งสองฝ่ายเข้าประชิดกัน คือ เมื่อการประหัตประหารกันในสงครามกำลังดำเนินไป.

สูรมิจฺฉนฺตีติ อสนิยาปิ มตฺถเก ปวตฺตมานาย[๑] อปลายินํ สูรํ อิจฺฉนฺติ, ตสฺมึ หิ ขเณ เอวรูโป สงฺคามโยโธ ปฏฺเฐตพฺโพ โหติ. **มนฺตีสุ อกุตูหลนฺ**ติ กตฺตพฺพากตฺตพฺพํ กิจฺจํ สมฺมนฺตนกาเล

บทว่า **สูรมิจฺฉนฺติ** ความว่า ย่อมปรารถนาคนผู้กล้าหาญไม่ถอยหนี แม้เมื่อสายฟ้าตกมาถูกกระหม่อม, เพราะว่าในขณะนั้นพึงปรารถนานักรบในสงครามเห็นปานนั้น. บาทคาถาว่า **มนฺตีสุ**

---

[๑] ฉ. ปตมานาย.

อุปฺปนฺเน มนฺตีสุ โย อกฺตูหโล อวิกิณฺณวาโจ มนฺตำ น ภินฺทติ, ตำ อิจฺฉนฺติ, ตาทิโส หิ เตสุ ฐาเนสุ ปฏิเสตพฺโพ.

อกฺตูหลำ ความว่า เมื่อเวลาปรึกษากิจการที่ควรทำและไม่ควรทำเกิดขึ้น บรรดาอำมาตย์(ที่ปรึกษา)ทั้งหลาย ผู้ใดไม่พูดพร่ำ คือผู้มีวาจาไม่เหลวไหล ไม่แพร่งพรายข้อปรึกษา (ความลับ), ย่อมปรารถนาบุคคลนั้น, เพราะว่าบุคคลผู้เช่นนั้น ย่อมเป็นที่ปรารถนาในตำแหน่งทั้งหลาย.

ปิยญฺจ อนฺนปานมฺหีติ มธุเร อนฺนปาเน ปจฺจุปฏฺฐิเต สหปริภุญฺชนตฺถาย ปิยำ ปุคฺคลำ ปฏิเสนฺติ, ตาทิโส หิ ตสฺมึ กาเล ปฏิเสตพฺโพ โหติ.

บาทคาถาว่า **ปิยญฺจ อนฺนปานมฺหิ** ความว่า เมื่อมีข้าวมีน้ำอันอร่อยเกิดขึ้น ย่อมปรารถนาบุคคลผู้เป็นที่รัก เพื่อบริโภคร่วมกัน, เพราะว่าบุคคลผู้เช่นนั้น ย่อมเป็นที่พึงปรารถนาในเวลานั้น.

อตฺเถ ชาเต จ ปณฺฑิตนฺติ อตฺถคมฺภีเร ธมฺมคมฺภีเร กิสฺมิญฺจิเทว การเณ วา ปเญฺห วา อุปฺปนฺเน ปณฺฑิตำ วิจกฺขณำ อิจฺฉนฺติ. ตถารูโป หิ ตสฺมึ สมเย ปฏิเสตพฺโพ โหตีติ.

บาทคาถาว่า **อตฺเถ ชาเต จ ปณฺฑิตำ** ความว่า เมื่อเหตุหรือปัญหาบางอย่างนั่นแล ที่ลึกซึ้งโดยอรรถ(เหตุ)ลึกซึ้งโดยธรรม(ผล)เกิดขึ้น ย่อมปรารถนาบัณฑิตผู้มีปัญญาแจ้งประจักษ์. เพราะว่าบัณฑิตผู้เห็นปานนั้น ย่อมเป็นที่ปรารถนาในสมัยนั้น.

เอวำ ราชา โพธิสตฺตำ วณฺเณตฺวา โถเมตฺวา ฆนวสฺสำ วสฺสนฺโต มหาเมโฆ วิย สตฺตหิ รตเนหิ ปูเชตฺวา ตสฺโสวาเท ฐตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา

พระราชาทรงสรรเสริญ ชมเชยพระโพธิสัตว์อย่างนี้แล้ว บูชาด้วยรัตนะ ๗ ประการ ดุจดังมหาเมฆยังฝนลูกเห็บให้ตกลงมา ทรงดำรงอยู่ในโอวาทของ

ยถากมฺมํ คโต. โพธิสตฺโตปิ ยถากมฺมํ คโต.

พระโพธิสัตว์นั้น ทรงบำเพ็ญบุญทั้งหลาย มีทานเป็นต้น แล้วเสด็จไปตามยถากรรม (เสด็จสวรรคต). ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็ไป ตามยถากรรม (ถึงแก่กรรม).

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา เถรสฺส คุณํ กเถตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา ราชา อานนฺโท อโหสิ, ปณฺฑิตามจฺโจ ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสคุณของพระเถระแล้วทรงประมวลชาดกว่า "พระราชาในครั้งนั้นได้เป็นพระอานนท์ในครั้งนี้, ส่วนอำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิต ได้แก่เราตถาคตนั่นเอง" ดังนี้.

มหาสารชาตกวณฺณนา ทุติยา.

พรรณนามหาสารชาดก ที่ ๒ จบ.

๓. วิสฺสาสโภชนชาตก
(๙๓)

๙๓. "น วิสฺสเส อวิสฺสตฺเถ
วิสฺสตฺเถปิ น วิสฺสเส
วิสฺสาสา ภยมเนฺวติ
สีหำว มิคมาตุกา"ติ.

วิสฺสาสโภชนชาตกำ ตติยำ.

๓. วิสสาสโภชนชาดก
(๙๓)

๙๓. "ไม่พึงไว้วางใจ ในผู้ที่ไม่คุ้นเคย
แม้ในผู้ที่คุ้นเคยแล้วก็ไม่พึงไว้วางใจ
ภัยย่อมตามมา จากความคุ้นเคย
ดุจภัยมาถึงราชสีห์ ก็เพราะ
แม่เนื้อ".

วิสสาสโภชนชาดก ที่ ๓

๓. วิสฺสาสโภชนชาตกวณฺณนา
(๙๓)

น วิสฺสเส อวิสฺสตฺเถติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต วิสฺสาสโภชนำ อารพฺภ กเถสิ.

ตสฺมึ หิ[๑] กิร สมเย เยภุยฺเยน ภิกฺขู "มาตรา โน ทินฺนำ, ปิตรา โน ทินฺนำ, ภาตรา, ภคินิยา, จูฬมาตรา, จูฬปิตรา, มาตุเลน, มาตุลานิยา ทินฺนำ, อมฺหากำ คิหิกาเลปิ ภิกฺขุกาเลปิ เอเต ทาตุำ ยุตฺตรูปา"ติ ญาตีหิ ทินฺเน จตฺตาโร ปจฺจเย วิสฺสตฺถา หุตฺวา อปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชนฺติ.

สตฺถา ตำ การณำ ญตฺวา "ภิกฺขูนำ มยา ธมฺมเทสนำ กาตุำ วฏฺฏตี"ติ ภิกฺขู สนฺนิปาตาเปตฺวา "ภิกฺขเว ภิกฺขุนา นาม ญาตีหิปิ อญฺญาตีหิปิ ทินฺนเก จตฺตาโร ปจฺจเย ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริโภโค กาตพฺโพ. อปจฺจเวกฺขิตปริโภคำ[๒] กตฺวา

๓. พรรณนาวิสสาสโภชนชาดก
(๙๓)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภถึงการบริโภคด้วยความคุ้นเคย ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า **น วิสฺสเส อวิสฺสตฺเถ** ดังนี้.

เล่ากันว่าในสมัยนั้น พวกภิกษุโดยมากพากันไว้วางใจ ยังไม่ทันพิจารณาก็พากันบริโภคปัจจัย ๔ ที่พวกญาติ ๆ ถวายแล้วด้วยคิดว่า "มารดาของพวกเราถวาย, บิดาของพวกเราถวาย, พี่น้องชาย, พี่น้องสาว, น้า, อา, ลุง, ป้าถวาย, คนเหล่านี้สมควรจะให้แก่พวกเรา ทั้งในเวลาที่เป็นคฤหัสถ์ ทั้งในเวลาเป็นภิกษุ".

พระศาสดาทรงทราบเหตุนั้นแล้ว ทรงดำริว่า "ควรที่เราจะแสดงธรรมแก่เหล่าภิกษุ" จึงรับสั่งให้เรียกประชุมหมู่ภิกษุแล้วตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาว่า ภิกษุควรพิจารณาปัจจัย ๔ ที่พวกญาติก็ดี มิใช่ญาติก็ดี ถวายแล้วจึงค่อย

---

[๑] ฉ. หิสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ. อปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริโภคำ กตฺวา.

หิ กาลํ กุรุมานา ภิกฺขู ยกฺขปฺเปตอตฺต-ภาวโต น มุจฺจนฺติ, อปจฺจเวกฺขิต-ปริโภโค นาเมส วิสปริโภคสทิโส. วิสํ หิ วิสฺสาสิเกน ทินฺนกมฺปิ อวิสฺสาสิเกน ทินฺนกมฺปิ มาเรติเยว. ปุพฺเพปิ วิสฺสาเสน ทินฺนกํ วิสํ ปริภุญฺชิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปตฺตา"ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริ.

ทำการบริโภค. เพราะพวกภิกษุที่ทำการบริโภคปัจจัยที่ยังไม่ได้พิจารณา เมื่อทำกาละก็ไม่พ้นจากอัตภาพแห่งยักษ์และเปรต, ขึ้นชื่อว่าการบริโภคปัจจัยที่ยังไม่ทันพิจารณานี้ ก็เช่นเดียวกันกับการบริโภคยาพิษ. เพราะว่า ยาพิษที่คนคุ้นเคยกันให้ก็ตาม คนไม่คุ้นเคยกันให้ก็ตาม ย่อมทำผู้บริโภคให้ตายได้ทั้งนั้น. แม้ในกาลก่อน สัตว์ทั้งหลายกินยาพิษที่ผู้คุ้นเคยกันให้ ได้ถึงความสิ้นชีวิตแล้ว" ภิกษุเหล่านั้นทูลอาราธนา จึงทรงนำเรื่องในอดีตมาแสดง.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต มหาวิภโว เสฏฺฐี อโหสิ. ตสฺเสโก โคปาลโก กิฏฺฐสมฺพาธสมเย คาโว คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ตตฺถ โคปลฺลิกํ[๑] กตฺวา รกฺขนฺโต วสติ เสฏฺฐิโน จ กาเลน กาลํ โครสํ อาหรติ.

ในอดีตกาล เมื่อครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ ณ กรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นเศรษฐี ผู้มีทรัพย์สมบัติมาก. ในสมัยที่แออัดไปด้วยข้าวกล้า คนเลี้ยงโคคนหนึ่งของท่านเศรษฐี ก็ต้อนฝูงโคเข้าไปสู่ป่า กระทำคอกโคไว้ในป่านั้น เฝ้ารักษาอยู่ และนำโครสมาให้แก่เศรษฐีตามกาลเวลา.

อถสฺส โคปาลกสฺส[๒] อวิทูเร สีโห นิวาสํ คณฺหิ, คาวีนํ สีหสนฺตาเสน มิลาตานํ

ต่อมาในที่ใกล้ ๆ นายโคบาลนั้น ราชสีห์ตัวหนึ่ง ได้มายึดเอาเป็นถิ่นที่อยู่อาศัย,

---

[๑] ฉ. โคสาลํ.
[๒] ฉ. โคสาลาย.

ขีรํ มณฺฑํ อโหสิ. อถ นํ เอกทิวสํ สปฺปึ อาทาย อาคตํ เสฏฺฐี ปุจฺฉิ "กินฺนุโข สมฺม โคปาลก มณฺฑํ สปฺปี"ติ.

เมื่อเหล่าแม่โคซูบผอมลง เพราะหวาดกลัวต่อราชสีห์ น้ำนมจึงไม่ข้น. ครั้นในวันหนึ่ง เศรษฐีจึงถามนายโคบาลผู้นำเอาน้ำนมมาว่า "ดูกรสหายโคบาล ทำไมหรือน้ำนมถึงไม่ข้น".

โส ตํ การณํ อาจิกฺขิ. "อตฺถิ ปน สมฺม ตสฺส สีหสฺส กตฺถจิ ปฏิพทฺโธ"ติ. "อตฺถิ สามิ เอกาย มิคมาตุกาย สํสคฺโค"ติ. "สกฺกา ปน ตํ คาหาเปตุนฺ"ติ. "สกฺกา สามี"ติ.

นายโคบาลจึงบอกเหตุนั้น. เศรษฐีจึงถามว่า "สหาย ก็ราชสีห์ตัวนั้นมีความติดพันอยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือไม่". นายโคบาลจึงตอบว่า "มีนาย ราชสีห์มีการติดพันอยู่กับแม่เนื้อตัวหนึ่ง". เศรษฐีจึงถามว่า "เจ้าจะสามารถจับแม่เนื้อนั้นได้ไหม". เขาจึงตอบว่า "ได้ครับนาย".

"เตนหิ ตํ คเหตฺวา ตสฺสา นลาฏโต ปฏฺฐาย สรีเร โลมานิ วิเสน ปุนปฺปุนํ รชิตฺวา สุกฺขาเปตฺวา เทฺว ตโย ทิวเส อติกฺกมิตฺวา[๑] ตํ มิคมาตุกํ วิสฺสชฺเชหิ, โส ตสฺสา สิเนเหน สรีรํ เลหิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิสฺสติ. อถสฺส จมฺมนขทาฐา เจว มํสญฺจ คเหตฺวา อาคจฺเฉยฺยาสี"ติ หลาหลวิสํ ทตฺวา อุยฺโยเชสิ.

ท่านเศรษฐีจึงกล่าวว่า "ถ้าอย่างนั้นเจ้าจงจับมันให้ได้ แล้วเอายาพิษทาขนที่ร่างกายของมัน ตั้งแต่หน้าผากขึ้นไปหลายๆ ครั้ง ตากให้แห้ง ล่วงไปสองสามวันค่อยปล่อยแม่เนื้อนั้นไป, ราชสีห์นั้นเลียตัวของแม่เนื้อด้วยความสิเน่หา ก็จักสิ้นชีวิต. ทีนั้นเจ้าก็พึงถลกเอาหนัง เล็บ เขี้ยว และเนื้อของราชสีห์นั้นมา" แล้วจึงมอบยาพิษชนิดร้ายแรงให้แล้วก็ส่งไป.

---

[๑] ฉ. อติกฺกาเมตฺวา.

โคปาลโก ชาลं ขิปิตฺวา อุปาเยน ตं มิคมาตุกं คเหตฺวา ตถา อกาสิ. สีโห ตं ทิสฺวา พลวสิเนเหน ตสฺสา สรีรं เลหิตฺวา ชีวิตกฺขยं ปาปุณิ. โคปาลโกปิ จมฺมาทีนิ คเหตฺวา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกं อคมาสิ.

นายโคบาลจึงขึงข่าย ใช้วิธีจับแม่เนื้อนั้นมาได้ แล้วก็ได้กระทำดังที่ท่านเศรษฐีสั่งมา. ราชสีห์เห็นแม่เนื้อนั้นแล้วเลียตัวของแม่เนื้อนั้น ด้วยความรักอย่างแรงกล้าได้ถึงการสิ้นชีวิตแล้ว. ฝ่ายนายโคบาลก็ถลกเอาหนังเป็นต้นของราชสีห์ แล้วได้ไปยังสำนักของพระโพธิสัตว์.

โพธิสตฺโต ตं การณं ญตฺวา "ปเรสุ สิเนโห นาม น กาตพฺโพ, เอวं พลสมฺปนฺโนปิ สีโห มิคราชา กิเลสวเสน สกฺคคฺคं นิสฺสาย มิคมาตุกาย สรีรं เลหนฺโต วิสปริโภคं กตฺวา ชีวิตกฺขยं ปตฺโต"ติ วตฺวา สมฺปตฺตปริสาย ธมฺมं เทเสนฺโต อิมं คาถมาห.

พระโพธิสัตว์ทราบเหตุนั้นแล้ว ก็กล่าวว่า "บุคคลไม่พึงทำความรักในบุคคลอื่น พญาราชสีห์แม้สมบูรณ์ด้วยพละกำลังอย่างนี้ อาศัยความติดพันด้วยอำนาจกิเลส เลียตัวของแม่เนื้อกินยาพิษเข้าไปก็ถึงความสิ้นชีวิตได้." เมื่อจะแสดงธรรมแก่บริษัทที่อยู่พร้อมเพรียงกัน จึงกล่าวคาถานี้ว่า

๙๓. "น วิสฺสเส อวิสฺสตฺเถ
วิสฺสตฺเถปิ น วิสฺสเส
วิสฺสาสา ภยมเนฺวติ
สีหว มิคมาตุกา"ติ.

๙๓. "ไม่พึงไว้วางใจ ในผู้ที่ไม่คุ้นเคย
แม้ในผู้ที่คุ้นเคยแล้วก็ไม่พึงไว้วางใจ
ภัยย่อมตามมา จากความคุ้นเคย
ดุจภัยมาถึงราชสีห์ ก็เพราะแม่เนื้อ" ดังนี้.

ตตฺรายं สงฺเขปตฺโถ โย ปุพฺเพ สภโย อตฺตนิ อวิสฺสตฺโถ อโหสิ, ตสฺมึ อวิสฺสตฺเถ, โย ปุพฺเพปิ นิพฺภโย อตฺตนิ วิสฺสาสิโกเยว, ตสฺมึ วิสฺสตฺเถปิ น

ในคาถานั้นมีอธิบายย่อ ๆ ดังต่อไปนี้ ผู้ใดในกาลก่อนเคยเป็นภัย(ต่อตน) เป็นผู้ไม่คุ้นเคยในตน, ก็ไม่พึงไว้วางใจ, คือไม่พึงกระทำความคุ้นเคยในบุคคลผู้ไม่

วิสฺสเส, เนว วิสฺสาสํ กเรยฺย.

คุ้นเคยนั้น, ผู้ใดแม้ในกาลก่อนไม่เคยเป็นภัย แต่มีความคุ้นเคยในตนทีเดียว, ก็ไม่พึงไว้วางใจ คือไม่พึงทำความคุ้นเคยแม้ในบุคคลผู้คุ้นเคยนั้น.

กึการณา. **วิสฺสาสา ภยมเนฺวตีติ** โย หิ มิตฺเตปิ อมิตฺเตปิ วิสฺสาโส, ตโต ภยเมว อาคจฺฉติ.

ถามว่า เพราะเหตุไร. แก้ว่า (เพราะ) **ภัยย่อมตามมาแต่ความคุ้นเคย**.อธิบายว่า ก็ความคุ้นเคยใด มีอยู่ในบุคคลผู้เป็นมิตรก็ดี ในบุคคลผู้มิใช่มิตรก็ดี, ภัยนั่นแล ย่อมมาจากความคุ้นเคยนั้น.

กถํ. **สีหว มิคมาตุกาติ** ยถา มิตฺตสนฺถวเสน กตวิสฺสาสาย มิคมาตุกาย สนฺติกา สีหสฺส ภยํ อเนฺวนฺตํ อุปคตํ สมฺปตฺตนฺติ อตฺโถ. ยถา วา วิสฺสาสวเสน สีหํ มิคมาตุกา อเนฺวตุกามา อุปคตาติปิ อตฺโถ.

ถามว่า เหมือนอย่างไร. แก้ว่า **เหมือนภัยมาถึงราชสีห์ ก็เพราะแม่เนื้อ.** อธิบายว่า เหมือนภัยจากสำนักแม่เนื้อที่ตนกระทำความคุ้นเคยไว้ด้วยการเกี่ยวพันฉันมิตร ได้มาถึงคือเข้ามาใกล้ ได้แก่ประจวบเข้าแก่ราชสีห์. อีกอย่างหนึ่ง เหมือนแม่เนื้อปรารถนาจะมาหาราชสีห์หรือเข้าไปหาราชสีห์แล้ว ด้วยอำนาจแห่งความคุ้นเคยดังนี้.

เอวํ โพธิสตฺโต สมฺปตฺตปริสาย ธมฺมํ เทเสตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโต.

พระโพธิสัตว์ครั้นแสดงธรรมแก่บริษัท ที่ประชุมพร้อมกันอย่างนี้แล้ว กระทำบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้น ได้ไปตามกรรมที่ตนได้กระทำไว้แล้ว.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา มหาเสฏฺฐี อหเมว อโหสี"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "มหาเศรษฐีในครั้งนั้นได้มาเป็นเรานั่นแล (ในกาลบัดนี้)".

วิสฺสาสโภชนชาตกวณฺณนา ตติยา.

พรรณนาวิสสาสโภชนชาดก ที่ ๓ จบ.

๒๖๗-ส.ห.-ก. บทที่๓๒๑๑๒๕๒๒

๔. โลมหังสชาตก (๙๔)

๙๔. "เราเร่าร้อนแล้ว หนาวเหน็บแล้ว
ไปอยู่ป่า อันน่าสะพรึงกลัวผู้เดียว
เป็นคนเปลือย ไม่ได้ผิงไฟ เป็นผู้
ขวนขวายในการแสวงหา โลก
ยกย่องว่าเป็นมุนี".

โลมหังสชาตก ที่ ๔.

๔. โลมหังสชาตก (๙๔)

๙๔. "โสตตฺโต โสสีโต คโต[๑]
เอโก ภีสนเก วเน
นคฺโค น จคฺคิมาสีโน
เอสนาปสุโต มุนี"ติ.

โลมหังสชาตกํ จตุตฺถํ.

---

[๑] ฉ. โส สินฺโน.

๔. โลมหังสชาตกวณฺณนา
(๙๔)

โสตตฺโต โสสีโตติ อิทํ สตฺถา เวสาลึ อุปนิสฺสาย ปาฏิการาเม วิหรนฺโต สุนกฺขตฺตํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกสฺมึ หิ สมเย สุนกฺขตฺโต สตฺถุ อุปฏฺฐาโก หุตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย วิจรมาโน โกรกฺขตฺติยสฺส ธมฺมํ โรเจตฺวา ทสพลสฺส ปตฺตจีวรํ นิยฺยาเทตฺวา โกรกฺขตฺติยํ นิสฺสาย ตสฺส[๑] กาลกญฺชิกอสุรโยนิยํ นิพฺพตฺตกาเล คิหี หุตฺวา "นตฺถิ สมณสฺส โคตมสฺส อุตฺตริมนุสฺสธมฺโม อลมริยญาณทสฺสนวิเสโส, ตกฺกปริยาหตํ สมโณ โคตโม ธมฺมํ เทเสสิ วีมํสานุจริตํ สยํปฏิภาณนฺ. ยสฺส จ ขฺวสฺส อตฺถาย ธมฺโม เทสิโต, โส น นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมา ทุกฺขกฺขยายา"ติ เวสาลิยํ ติณฺณํ ปการานมนฺตเร วิจรนฺโต สตฺถุ อวณฺณํ ภาสติ.

๔. พรรณนาโลมหังสชาดก
(๙๔)

พระศาสดา เสด็จเข้าไปอาศัยเมืองเวสาลี ประทับ ณ ปาฏิการาม ทรงปรารภพระสุนักขัตตะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้มีว่า **โสตตฺโต โสสีโต** ดังนี้เป็นต้น.

มีความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง ท่านพระสุนักขัตตะ เป็นพระอุปัฏฐากพระศาสดาถือเอาบาตรและจีวรตามเสด็จไปอยู่ เกิดชอบใจธรรมของโกรักขัตติยะปริพาชก ถวายบาตรและจีวรคืนแด่พระทศพล- อาศัยโกรักขัตติยะปริพาชก ในเวลาที่โกรักขัตติยะปริพาชกนั้นเกิดในกำเนิดอสูรกาลกัญชิกะก็เลยสึกเป็นคฤหัสถ์ เที่ยวกล่าวติเตียนพระศาสดาไปตามแนวกำแพงทั้ง ๓ ด้านในกรุงเวสาลีว่า "อุตตริมนุสสธรรม คือญาณทัสสนะอันพิเศษซึ่งพอแก่ความเป็นพระอริยเจ้าของพระสมณโคดมไม่มีเลย, พระสมณโคดมแสดงธรรมที่ตนกำหนดมาด้วยความตรึก ค้นคว้าเอาตามที่ได้พิจารณาดู เป็นปฏิภาณของตนเอง. และ

---

[๑] ฉ. วสติ, ตสฺส...

ฉ ๑-๔-๑๓/๓๓๑-๓๔๑ ๓๓.ภาษา

ธรรมที่พระสมณโคดมแสดงนั้นเล่า ก็มิได้นำออกไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบธรรมแก่ผู้ปฏิบัติตาม".

อถายสฺมา สารีปุตฺโต ปิณฺฑาย จรนฺโต ตสฺเสว อวณฺณํ ภาสนฺตสฺส สุตฺวา ปิณฺฑปาตปฺปฏิกฺกนฺโต ตมตฺถํ ภควโต อาโรเจสิ.

ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรกำลังเที่ยวบิณฑบาต ก็ได้ยินคำที่เขากล่าวติเตียนอยู่นั่นแล กลับจากบิณฑบาตแล้วก็กราบทูลความนั้นแด่พระผู้มีพระภาค.

ภควา "โกธโน สารีปุตฺต สุนกฺขตฺโต โมฆปุริโส โกธวเสเนว เอวมาห, มหาโกธวเสนาปิ 'โส น นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมาทุกฺขกฺขยายา'ติ วทนฺโต อชานิตฺวาปิ มยฺหํ อคุณเมว ภาสติ.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ดูกรสารีบุตร สุนักขัตตะเป็นคนมักโกรธ เป็นโมฆบุรุษ กล่าวอย่างนี้ ด้วยอำนาจความโกรธอย่างเดียว, แม้ด้วยอำนาจความโกรธเป็นอันมาก ก็กล่าวอยู่ว่า 'ธรรมนั้นมิได้นำออกไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ แก่ผู้ปฏิบัติตามนั้น' แม้เพราะไม่รู้ จึงได้กล่าวโทษของเราแต่ฝ่ายเดียว.

น โข ปน โส โมฆปุริโส มยฺหํ คุณํ ชานาติ. มยฺหญฺหิ สารีปุตฺต ฉ อภิญฺญา นาม อตฺถิ, อยมฺปิ เม อุตฺตริมนุสฺสธมฺโมว. ทสพลานิ อตฺถิ, จตุเวสารชฺชญาณํ อตฺถิ, จตุโยนิปริจฺเฉทกญาณํ อตฺถิ, ปญฺจคติปริจฺเฉทกญาณํ อตฺถิ, อยมฺปิ เม อุตฺตริมนุสฺสธมฺโมว.

ก็สุนักขัตตะนั้นเป็นโมฆบุรุษ จึงไม่รู้จักคุณของเราเลย. ดูกรสารีบุตร แท้จริงอภิญญา ๖ ของเราก็มี, แม้ข้อนี้ก็เป็นอุตตริมนุสสธรรมของเราทีเดียว. พละ ๑๐ ก็มี, ญาณที่กระทำความเป็นผู้แกล้วกล้า ๔ ก็มี, ญาณที่กำหนดรู้กำเนิดสัตว์ ๔ ก็มี, ญาณที่กำหนดคติสัตว์ ๕ ก็มี, แม้ข้อนี้ ก็เป็นอุตตริมนุสสธรรมของเราอย่างเดียวกัน.

เอวํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสมนฺนาคตมฺปน มํ โย เอวํ วเทยฺย 'นตฺถิ สมณสฺส โคตมสฺส อุตฺตริมนุสฺสธมฺโม'ติ, โส ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา ยถาภตํ นิกฺขิตฺโต เอวํ นิรเย"ติ.

ก็ผู้ใดว่าเรา ผู้ถึงพร้อมด้วยอุตตริมนุสส-ธรรมอย่างนี้ว่า 'อุตตริมนุสสธรรมของพระสมณโคดมไม่มี', ผู้นั้นไม่ละวาจานั้น ไม่ละความคิดนั้น ไม่ถอนคืนความเห็นนั้น ย่อมถูกฝังอยู่ในนรก เหมือนกับถูกจับฝังทั้งเป็นฉะนั้น".

เอวํ อตฺตโน วิชฺชมานํ อุตฺตริมนุสฺส-ธมฺมสฺส คุณํ กเถตฺวา "สุนกฺขตฺโต กิร สารีปุตฺต โกรกฺขตฺติยสฺส ทุกฺกรการิกาย มิจฺฉาตเป ปสนฺโน, ปสีทนฺโต[๑] ปน น มยิเอว ปสีทิตุ วฏฺฏติ.

ครั้นตรัสคุณแห่งอุตตริมนุสสธรรม ที่มีอยู่ในพระองค์อย่างนี้แล้ว จึงตรัสว่า "ดูกรสารีบุตร ได้ยินว่าสุนักขัตตะเลื่อมใสในตบะที่มีความเห็นผิด ๆ ด้วยกิริยาแห่งกรรมที่บุคคลกระทำได้โดยยาก ของโกรักขัตติยะ, ก็เมื่อจะเลื่อมใสก็ไม่ควรจะเลื่อมใสในเราเสียเลย.

อหญฺหิ อิโต เอกนวุติกปฺปมตฺถเก 'อตฺถิ นุ โข เอตฺถ สาโร'ติ พาหิรกมิจฺฉาตปึ วีมํสนฺโต จตุรงฺคสมนฺนาคตํ พฺรหฺม-จริยวาสํ วสึ, ตปสฺสี สุทฺธ โหมิ ปรมตปสฺสี, ลูโข สุทฺธ โหมิ ปรมลูโข, เชคุจฺฉี สุทฺธ โหมิ ปรมเชคุจฺฉี, ปวิวิตฺโต สุทฺธ โหมิ ปรมวิวิตฺโต"ติ วตฺวา เถเรน ยาจิโต อตีตํ อาหริ.

แท้จริงในที่สุดแห่งกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราทดลองมิจฉาตบะของพวกนอกศาสนาเพื่อจะรู้ว่า 'สาระในตบะนั้นมีหรือไม่' อยู่พรหมจรรย์ที่ประกอบด้วยองค์ ๔, เล่ากันว่า เราเป็นผู้มีตบะ, ก็มีตบะอย่างยอดเยี่ยม, เป็นผู้เศร้าหมอง, ก็เป็นผู้เศร้าหมองอย่างยอดเยี่ยม, เป็นผู้รังเกียจ, ก็เป็นผู้รังเกียจอย่างยอดเยี่ยม, เป็นผู้เงียบสงบ ก็เงียบสงบอย่างยอดเยี่ยม"

---

[๑] ฉ. มิจฺฉาตเป ปสีทนฺโต....

ถูกพระเถระทูลอาราธนา จึงทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัสดังต่อไปนี้.

อตีเต เอกนวุติกปฺปมตฺถเก โพธิสตฺโต "พาหิรกตปี วีมสิสฺสามี"ติ อาชีวกปพฺพชฺชำ ปพฺพชิตฺวา อเจลโก อโหสิ, รโชชลฺลิโก, ปวิวิตฺโต อโหสิ เอกวิหารี, มนุสฺเส ทิสฺวา มิโค วิย ปลายิ, มหาวิกฏิโภชโน อโหสิ, วจฺฉกโคมยาทีนิ ปริภุญฺชิตฺวา อปฺปมาท-วิหารตฺถาย อรญฺเญ เอกสฺมึ ภีสนเก วนสณฺเฑ วิหาสิ.

กัปที่ ๙๑ พระโพธิสัตว์ดำริว่า "เราจักทดลองตบะของพวกนอกศาสนา" จึงออกบวชเป็นอาชีวก ไม่นุ่งผ้า, คลุกเคล้าไปด้วยฝุ่น, เป็นผู้เงียบสงบอยู่คนเดียว, เห็นพวกมนุษย์ก็วิ่งหนี เหมือนเนื้อ (พอเห็นคนก็วิ่งหนี) ฉะนั้น, เป็นผู้กินมหาวิกัติ, บริโภคโคมัยสดของลูกโคเป็นต้น เพื่อต้องการอยู่ด้วยความไม่ประมาท จึงอยู่ในราวป่าที่น่ากลัวตำบลหนึ่งในป่า.

ตสฺมึ วิหรนฺโต หิมปาตสมเย อนฺตรฏฺฐเก รตฺตึ วนสณฺฑา นิกฺขมิตฺวา อพฺโภกาเส วิหริตฺวา สุริเย อุคฺคเต วนสณฺฑำ ปวิสติ.

เมื่ออยู่ในที่นั้น ในเวลากลางคืนในระหว่างสมัยหิมะตก ก็ออกจากราวป่าอยู่ในที่กลางแจ้ง เมื่อพระอาทิตย์ขึ้นก็เข้าไปยังราวป่า.

โส ยถา รตฺตึ อพฺโภกาเส หิโมทเกน ตินฺโต ตเถว ทิวา วนสณฺฑโต ปคฺฆรนฺเตหิ อุทกวินฺทูหิ เตมิยติ. เอวำ อโหรตฺตำ สีตทุกฺขำ อนุโภติ. คิมฺหานำ ปน ปจฺฉิเม มาเส ทิวา อพฺโภกาเส วิหริตฺวา รตฺตึ วนสณฺฑำ ปวิสติ.

ในตอนกลางวันท่านเปียกไปด้วยหยาดน้ำที่หลั่งไหล ออกจากราวป่าเหมือนในเวลากลางคืน ท่านชุ่มโชกด้วยน้ำหิมะในกลางแจ้ง ฉะนั้น. ท่านเสวยทุกข์ที่เกิดแต่ความหนาวทั้งกลางวัน ทั้งกลางคืนอย่างนี้. อนึ่ง ในเดือนสุดท้ายแห่งฤดูร้อน ตอนกลางวันก็อยู่กลางแจ้ง ตอนกลางคืนก็เข้าไปสู่ราวป่า.

โส ยถา ทิวา อพฺโภกาเส อาตเปน ปริฬาหํ ปตฺโต ตเถว รตฺตึ นิวาเต วนสณฺเฑ ปริฬาหํ ปาปุณาติ. สรีรา เสทธารา มุจฺจนฺติ. อถสฺส ปุพฺเพ อสฺสุตปุพฺพา อยํ คาถา ปฏิภาสิ

ในตอนกลางคืน ท่านถึงความร้อนอบอ้าวในราวป่า ที่ปราศจากลม เหมือนตอนกลางวัน ท่านถึงความร้อนอบอ้าวด้วยแสงแดดในกลางแจ้ง ฉะนั้น. หยาดเหงื่อไหลออกจากสรีระ. ครั้งนั้น คาถานี้ ซึ่งท่านไม่เคยได้ยินมาแต่ก่อนเลยได้แจ่มแจ้งขึ้นแก่ท่านว่า

๙๔. "โสตตฺโต โสสีโต คโต
เอโก ภึสนเก วเน
นคฺโค น จคฺคิมาสีโน
เอสนาปสุโต มุนี"ติ.

๙๔. "เราร้อนอบอ้าวแล้ว หนาวเหน็บแล้ว ไปอยู่ป่า อันน่าสะพรึงกลัวผู้เดียว เป็นคนเปลือย ไม่ได้ผิงไฟ เป็นผู้ขวนขวายในการแสวงหา โลกยกย่องว่าเป็นมุนี" ดังนี.

ตตฺถ **โสตตฺโตติ** สุริยสนฺตาเปน สุตตฺโต.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **โสตตฺโต** ความว่า เราร้อนด้วยความแผดเผาจากดวงอาทิตย์

โสสีโตติ หิโมทเกน สุสีโต สุฏฺฐุ ตินฺโต.

บทว่า **โสสีโต** ความว่า เราหนาวเหน็บเปียกปอนแล้วด้วยน้ำหิมะ.

เอโก ภึสนเก วเนติ ยตฺถ ปวิฏฺฐานํ เยภุยฺเยน โลมานิ หํสนฺติ, ตถารูเป ภึสนเก วนสณฺเฑ เอโก อทุติโยว อโหสินฺติ ทีเปติ.

บาทคาถาว่า **เอโก ภึสนเก วเน** ท่านแสดงความว่า เราเป็นผู้เดียว ไม่มีเพื่อนอยู่ในราวป่าที่น่าสะพรึงกลัว ซึ่งมีสภาพที่เมื่อบุคคลเข้าไปแล้ว ขนทั้งหลายก็พองชูชันขึ้นโดยมาก.

นคฺโค น จคฺคิมาสีโนติ นคฺโค น จ อคฺคิมาสีโน. วาตสีเตน ปีฬิยมาโนปิ เนว นิวาสนปารุปนาทีนิ น อคฺคึ อาคมฺม นิสีทินฺติ ทีเปติ.

บาทคาถาว่า **นคฺโค น จคฺคิมาสีโน** ท่านแสดงความว่า เราเป็นคนเปลือยทั้งไม่ได้ผิงไฟ. คือแม้จะถูกความหนาวเพราะลมเบียดเบียน ก็ไม่ได้อาศัยผ้านุ่งและผ้าห่มเป็นต้น และไม่ได้อาศัยไฟนั่งอยู่แล้ว.

เอสนาปสุโตติ อพฺรหฺมจริเยปิ ตสฺมึ พฺรหฺมจริยสญฺญี หุตฺวา "พฺรหฺมจริยญฺเจเวตํ เอสนา จ คเวสนา จ อุปายโย พฺรหฺมโลกสฺสา"ติ เอวํ ตาย พฺรหฺมจริเยสนาย ปสุโต อนุยุตฺโต อุสฺสุกฺกํ อาปนฺโน อโหสินฺติ ทสฺเสติ.

บทว่า **เอสนาปสุโต** ท่านแสดงความว่า เราเป็นผู้มีความสำคัญ แม้ในสิ่งที่มิใช่พรหมจรรย์นั้นว่าเป็นพรหมจรรย์ เป็นผู้ขวนขวาย คือประกอบเนือง ๆ ได้แก่ เป็นผู้ถึงความขวนขวาย ในการแสวงหาพรหมจรรย์นั้นอย่างนี้ว่า "ก็ข้อนี้แลเป็นพรหมจรรย์แท้ การแสวงหาและการค้นหา เป็นช่องทางให้เข้าถึงพรหมโลก".

มุนีติ "มุนิ โข เอส โมนตฺถาย ปฏิปนฺโน"ติ เอวํ โลเกน สมฺภาวิโต อโหสินฺติ ทีเปติ.

บทว่า **มุนี** ท่านแสดงความว่า เราได้เป็นผู้ที่ชาวโลกยกย่องอย่างนี้ว่า "ผู้นี้เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อต้องการญาณเป็นเครื่องรู้เป็นมุนี".

เอวํ จตุรงฺคสมนฺนาคตมฺปน พฺรหฺมจริยํ จริตฺวา โพธิสตฺโต มรณกาเล อุปฏฺฐิตํ นิรยนิมิตฺตํ ทิสฺวา "อิทํ วตฺตสมาทานํ นิรตฺถกนฺ"ติ ญตฺวา ตํ ขณญฺเญว ตํ ลทฺธึ ภินฺทิตฺวา

ก็พระโพธิสัตว์ประพฤติพรหมจรรย์ประกอบด้วยองค์ ๔ อย่างนี้ ในเวลาใกล้จะตาย ก็เห็นลางนรกปรากฏชัด ก็รู้ว่า "การสมาทานวัตรนี้ไร้ประโยชน์" ขณะนั้นนั่นเอง ก็ทำลายลัทธินั้นเสีย ถือเอา

สมฺมาทิฏฺฐึ คเหตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺตติ.　สัมมาทิฏฐิ (การเห็นชอบ) ไปบังเกิดในเทวโลก.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "อหํ เตน สมเยน โส อาชีวโก อโหสินฺ"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า "โดยสมัยนั้น เราได้เป็นอาชีวกนั้น".

โลมหํสชาตกวณฺณนา จตุตฺถา.

พรรณนาโลมหังสชาดก ที่ ๔ จบ.

๕. มหาสุทสฺสนชาตก
(๙๕)

๙๕. "อนิจฺจา วต สงฺขารา
อุปฺปาทวยธมฺมิโน
อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ
เตสํ วูปสโม สุโข"ติ.

มหาสุทสฺสนชาตกํ ปญฺจมํ.

๕. มหาสุทัสสนชาดก
(๙๕)

๙๕. "สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มี
ความเกิดขึ้น และความเสื่อมไป
เป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วก็ดับ
การเข้าไปสงบระงับ สังขาร
เหล่านั้นเสียได้ เป็นสุข".

มหาสุทัสสนชาดก ที่ ๕.

๕. มหาสุทสฺสนชาตกวณฺณนา (๙๕)

อนิจฺจา วต สงฺขาราติ อิทำ สตฺถา ปรินิพฺพานมญฺจเก นิปนฺโน อานนฺทตฺเถรสฺส "มา ภควา อิมสฺมึ ขุทฺทกนครเก"ติ วจนำ อารพฺภ กเถสิ.

ตถาคเต หิ เชตวเน วิหรนฺเต สารีปุตฺตตฺเถโร กตฺติกปุณฺณมายำ นาลกคามเก ชาโตวรเก ปรินิพฺพายิ. มหาโมคฺคลฺลาโน กตฺติกมาสสฺเสว กาฬปกฺเข อมาวสิยำ ปรินิพฺพายิ. เอวำ ปรินิพฺพุเต อคฺคสาวกยุเค "อหมฺปิ กุสินารายำ ปรินิพฺพายิสฺสามี"ติ อนุปุพฺเพน จาริกำ จรมาโน ตตฺถ คนฺตฺวา ยมกสาลานมนฺตเร อุตฺตรสีสเก มญฺจเก อนุฏฺฐานเสยฺยาย นิปชฺชิ.

๕. พรรณนามหาสุทัสสนชาดก (๙๕)

พระศาสดาเสด็จบรรทมบนเตียงเป็นที่ปรินิพพาน ทรงปรารภถ้อยคำของพระอานนทเถระว่า "ขอพระผู้มีพระภาคอย่าทรงปรินิพพานในนครเล็ก ๆ นี้เลย" ดังนี้ แล้วตรัสเรื่องนี้มีคำเริ่มต้นว่า **อนิจฺจา วต สงฺขารา.**

เรื่องย่อมีว่า เมื่อพระตถาคตประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร พระสารีบุตรเถระ ปรินิพพานแล้ว ณ ห้องที่ท่านเกิดในบ้านนาลกะ ในวันเพ็ญเดือน ๑๒. พระมหาโมคคัลลานเถระ ก็ปรินิพพานแล้วในวันอมาวสี (วันสิ้นเดือน) ในกาฬปักษ์[๑] ของเดือน ๑๒ นั่นเอง. เมื่อคู่อัครสาวกปรินิพพานแล้วอย่างนี้ พระศาสดาก็ทรงดำริว่า "แม้เราก็จักปรินิพพานในเมืองกุสินารา" เสด็จเที่ยวจาริกไปโดยลำดับ เสด็จไปในเมืองนั้นเสด็จบรรทมด้วยพระอนุฏฐานไสยา[๒]

---

[๑] กาฬปักษ์ หมายถึง ข้างแรมคือตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ ถึง ๑๕ ค่ำ.

[๒] อนุฏฐานไสยา คือการนอนที่ไม่ลุกขึ้นมาอีกก็คือตายนั่นเอง.

อรรถกถาชาดก ปัญญาสนิบาต ๑-ห.๕-๑

เหนือพระแท่น ผันพระเศียรไปทางทิศเหนือ ระหว่างไม้รังทั้งคู่.

อถ นं อายสฺมา อานนฺทตฺเถโร "มา ภนฺเต ภควา อิมสฺมึ ขุทฺทกนครเก วิสเม อุชฺชงฺคลนครเก สาขานครเก ปรินิพฺพายิ, อญฺเญสं จมฺปากราชคหาทีนं มหานครานं อญฺญตรสฺมึ ภควา ปรินิพฺพายตู"ติ ยาจิ.

ที่นั้น ท่านพระอานนทเถระกราบทูลอ้อนวอนพระองค์ว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคอย่าเสด็จปรินิพพานในเมืองเล็ก ๆ นี้ ซึ่งเป็นเมืองดอน เมืองเขิน เมืองสาขา, ขอพระผู้มีพระภาคจงเสด็จปรินิพพานในเมืองใหญ่อื่น ๆ เมืองใดเมืองหนึ่งมีเมืองจัมปากะและเมืองราชคฤห์เป็นต้นเถิด".

สตฺถา "มา อานนฺท อิมं ขุทฺทกนครกं อุชฺชงฺคลนครกं สาขานครกนฺติ วเทสิ, อหं ปุพฺเพ สุทสฺสนจกฺกวตฺติราชกาเล อิมสฺมึ นคเร วสึ, ตทา อิทं ทฺวาทสโยชนิเกน รตนปฺปากาเรน ปริกฺขิตฺตं มหานครं อโหสี"ติ วตฺวา เถเรน ยาจิโต อตีตं อาหรนฺโต **มหาสุทสฺสนสุตฺตं** กเถสิ.

พระศาสดาตรัสว่า "อานนท์ เธออย่ากล่าวถึงนครนี้ ว่าเป็นเมืองเล็ก ๆ (เมืองเขิน) เมืองดอน เมืองสาขา, ในกาลก่อน ในกาลที่เราเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่า สุทัสสนะ เราก็อยู่ในพระนครนี้, ในครั้งนั้น นครนี้ได้ชื่อว่า เป็นมหานครล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วยาวถึง ๑๒ โยชน์" ดังนี้ ถูกพระเถระทูลอาราธนา เมื่อจะทรงนำเรื่องในอดีตมา(ตรัส) จึงตรัส**มหาสุทัสสนสูตร**.

ตทา ปน มหาสุทสฺสนสฺส สุธมฺมปฺปาสาทา โอตริตฺวา อวิทูเร สตฺตรตนมเย ตาลวเน ปญฺญตฺตสฺมึ กปฺปิยมญฺจเก

ก็ในกาลนั้นเมื่อพระนางสุภัททาเทวีทอดพระเนตรเห็นพระเจ้ามหาสุทัสสนะเสด็จลงจากปราสาทสุธัมมา เสด็จ

ทกฺขิเณน ปสฺเสน อนุฏฺฐานเสยฺยาย นิปนฺนํ ทิสฺวา "อิมานิ เต เทว จตุราสีตินครสหสฺสานิ กุสาวตีราชธานิปฺปมุขานิ, เอตฺถ ฉนฺทํ กโรหี"ติ สุภทฺทาย เทวิยา วุตฺเต.

บรรทมโดยอนุฏฐานไสยา โดยพระปรัศว์เบื้องขวาเหนือพระแท่นอันสมควร ล้วนแล้วด้วยรัตนะ ๗ ประการ อันพวกราชบุรุษปูลาดไว้ ในสวนตาลในที่ใกล้ จึงกราบทูลว่า "ข้าแต่ทูลกระหม่อม พระนครแปดหมื่นสี่พันมีราชธานีกุสาวดี เป็นประมุข เหล่านี้ เป็นของทูลกระหม่อม, ขอทูลกระหม่อมทรงพอพระราชหฤทัยในนครเหล่านี้"

มหาสุทสฺสโน "มา เทวิ เอวํ อวจ อถ โข เอตฺถ ฉนฺทํ วิเนหิ มา อเปกฺขํ อกาสีติ เอวํ มํ โอวทา"ติ วตฺวา "กึการณา เทวา"ติ ปุจฺฉิโต "อชฺชาหํ กาลกิริยํ กริสฺสามี"ติ อาห.

พระเจ้ามหาสุทัสสนะตรัสว่า "เทวีเธออย่าได้กล่าวอย่างนี้เลย ที่แท้เธอจงแนะนำฉันอย่างนี้ว่า พระองค์จงทรงกำจัดความพอใจในนครเหล่านี้ อย่าทรงทำการเพ่งเล็งเลย" ถูกพระเทวีทูลถามว่า "เพราะเหตุไร พระเจ้าข้า" จึงตรัสว่า "เราจักทำกาลกิริยา (จักตาย) เสียในวันนี้".

อถ นํ เทวี โรทมานา อกฺขีนิ ปุญฺฉิตฺวา กิจฺเฉน กสิเรน ตถา วตฺวา โรทิ ปริเทวิ. เสสาปิ จตุราสีติสหสฺสา อิตฺถิโย โรทึสุ ปริเทวึสุ. อมจฺจาทีสุปิ เอโกปิ อธิวาเสตุํ นาสกฺขิ. สพฺเพปิ โรทึสุ.

ทีนั้น พระเทวีก็ทรงกันแสง ทรงเช็ดพระเนตร กราบทูลกะพระองค์อย่างนั้นได้โดยยากโดยลำบาก ทรงกันแสงคร่ำครวญ หญิงแปดหมื่นสี่พันแม้ที่เหลือก็พากันร้องไห้คร่ำครวญ. แม้ในเหล่าอำมาตย์เป็นต้น แม้คนเดียวก็ไม่อาจที่จะอดกลั้นได้. คนแม้ทั้งหมดก็พากันร้องไห้.

โพธิสตฺโต "อลํ ภเณ มา สทฺทมกริตฺถา"ติ. สพฺเพ นิวาเรตฺวา เทวึ อามนฺเตตฺวา "มา ตฺวํ เทวิ โรทิ มา ปริเทวิ ติลมตฺโตปิ หิ สงฺขาโร นิจฺโจ นาม นตฺถิ สพฺเพ อนิจฺจา เภทนธมฺมาเอวา"ติ เทวึ โอวทนฺโต อิมํ คาถมาห

พระโพธิสัตว์ห้ามคนทั้งหมดว่า "อย่าเลย สูเจ้าทั้งหลาย อย่าได้ส่งเสียงกันไปเลย" เรียกพระเทวีมาแล้วตรัสว่า "ดูกรพระเทวี เธออย่ากันแสงเลย อย่าคร่ำครวญเลย เพราะสังขารที่ชื่อว่าเที่ยง แม้เท่าเมล็ดงา ไม่มีเลย สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง มีอันแตกสลายเป็นธรรมดาทั้งนั้น" เมื่อจะตักเตือนพระเทวี จึงกล่าวคาถานี้ว่า

๙๕. "อนิจฺจา วต สงฺขารา
อุปฺปาทวยธมฺมิโน
อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ
เตสํ วูปสโม สุโข"ติ.

๙๕. "สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้น และความเสื่อมไป เป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วก็ดับ การเข้าไปสงบระงับ สังขารเหล่านั้นเสียได้เป็นสุข".

ตตฺถ **อนิจฺจา วต สงฺขาราติ** ภทฺเท สุภทฺทาเทวิ ยตฺตเกหิ ปจฺจเยหิ สมาคนฺตฺวา กตา ขนฺธายตนาทโย สงฺขารา, สพฺเพ เต อนิจฺจาเยว นาม.

บรรดาบทเหล่านั้น บาทคาถาว่า **อนิจฺจา วต สงฺขารา** (แปลว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ) ความว่า ดูกรสุภัททาเทวีผู้เจริญ สังขารทั้งหลายทั้งปวง มีขันธ์และอายตนะเป็นต้น ที่ปัจจัยทั้งหลาย มาประชุมกันก่อขึ้น ชื่อว่าไม่เที่ยงเลย.

เอเตสุ หิ รูปี อนิจฺจํ ฯเปฯ วิญฺญาณํ อนิจฺจํ. จกฺขุ อนิจฺจํ ฯเปฯ ธมฺมา อนิจฺจา. ยงฺกิญฺจิ สวิญฺญาณกาวิญฺญาณกํ รตนํ, สพฺพนฺตํ อนิจฺจเมว. อิติ "อนิจฺจา

เพราะในสังขารเหล่านั้น รูปไม่เที่ยง ฯลฯ วิญญาณไม่เที่ยง. จักษุไม่เที่ยง ฯลฯ ธรรมทั้งหลายไม่เที่ยง. สิ่งที่ยังความยินดีให้เกิดทั้งที่มีวิญญาณและไม่มีวิญญาณ

วต สงฺขารา"ติ คณฺห.
กสฺมา.

อย่างใดอย่างหนึ่ง, อย่างนั้นทั้งหมด ไม่เที่ยงเลย. เพราะเหตุนั้น เธอจงถือเอาว่า "สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ" ดังนี้. ถามว่า เพราะเหตุไร.

อุปฺปาทวยธมฺมิโนติ สพฺเพ เหเต อุปฺปาทธมฺมิโน เจว วยธมฺมิโน จ อุปฺปชฺชนภิชฺชนสภาวาเยว ตสฺมา "อนิจฺจา"ติ เวทิตพฺพา.

แก้ว่า (เพราะสังขารทั้งหลาย) **มีความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปเป็นธรรมดา** อธิบายว่า เพราะสังขารเหล่านั้นทั้งหมด มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ทั้งมีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดาด้วย เพราะเหตุนั้น พึงทราบว่า "ไม่เที่ยง" เพราะมีการเกิดขึ้น ดับไปเป็นสภาพนั่นเอง.

ยสฺมา ปน อนิจฺจา, ตสฺมา **อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ**, อุปฺปชฺชิตฺวา ฐิตี ปตฺวาปิ นิรุชฺฌนฺติเยว. สพฺเพว เหเต นิพฺพตฺตมานา อุปฺปชฺชนฺติ นาม, ภิชฺชมานา นิรุชฺฌนฺติ นาม.

ก็เพราะเหตุที่สังขารเหล่านั้น ไม่เที่ยงฉะนั้น สังขารทั้งหลาย**พอเกิดขึ้นแล้วเท่านั้นก็ดับไป**, ครั้นเกิดขึ้นแล้ว แม้ถึงความดำรงอยู่ก็ชื่อว่าดับนั่นเอง. เพราะสังขารเหล่านั้นทั้งหมด เมื่อกำลังเกิดขึ้น ชื่อว่าย่อมเกิด, เมื่อกำลังสลาย ชื่อว่าย่อมดับ.

เตสํ อุปฺปาเท สติเยว ฐิติ นาม โหติ, ฐิติยา สติเยว ภงฺโค นาม โหติ. น หิ อนุปฺปนฺนสฺส ฐิติ นาม (๑) ฐิตํ อภิชฺชนกนฺนาม อตฺถิ. อิติ สพฺเพปิ

เมื่อความเกิดขึ้นของสังขารเหล่านั้นยังมีอยู่นั่นแหละ ที่ชื่อว่า ความดำรงอยู่ก็ย่อมมี, เมื่อความดำรงอยู่ ยังมีอยู่นั่นแหละ ที่ชื่อว่าความสลายก็ย่อมมีอยู่.

---

๑ ฉ. ม. นาปี.

สงฺขารา ตีณิ ขณานิ ปตฺวา ตตฺถ ตตฺเถว นิรุชฺฌนฺติ,

ก็เมื่อไม่เกิดขึ้นแล้ว ที่ชื่อว่าความดำรงอยู่ (ไม่มี)ที่ดำรงอยู่แล้ว ชื่อว่าไม่สลายย่อม ไม่มี. ด้วยเหตุดังนี้ สังขารแม้ทั้งหมด ถึงขณะทั้ง ๓ แล้ว ก็ย่อมดับในขณะนั้น ๆ นั่นแหละ,

ตสฺมา สพฺเพปิเม อนิจฺจา ขณิกา อิตฺตรา อทฺธุวา ปภงฺคุณา จลิตา สมีริตา อนทฺธนิยา ปายาตา ตาวกาลิกา นิสฺสารา, ตาวกาลิกฏฺเฐน มายามรีจิ-เผณสทิสา. เตสุ ภทฺเท สุภทฺทาเทวิ กสฺมา สุขสญฺญํ อุปฺปาเทสิ, เอวํ ปน คณฺห.

เพราะเหตุนั้น สังขารแม้ทั้งหมดเหล่านี้ จึงไม่เที่ยง เป็นไปชั่วขณะ เป็นของเปลี่ยนแปลงได้ ไม่ยั่งยืน เป็นของสลายไป หวั่นไหว โยกโคลง ตั้งอยู่ไม่นาน แปรผันไปได้ เป็นไปชั่วกาล ไม่มีสาระ, เป็นเช่นกับด้วยของหลอกลวงพยับแดดและฟองน้ำ เพราะอรรถว่าเป็นไปชั่วกาล. ดูกรสุภัททาเทวีผู้เจริญ เพราะเหตุไร เธอจึงยังความสำคัญว่าสุขให้เกิดขึ้น ในสังขารเหล่านั้น, ก็เธอจงถือเอาอย่างนี้.

เตสํ วูปสโม สุโขติ สพฺพวฏฺฏ-วูปสมนโต เตสํ วูปสโม นาม นิพฺพานํ, ตเทวตฺ ภทฺเท เอกนฺตโต สุขํ, ตโต อญฺญํ สุขํ นาม นตฺถีติ.

บาทคาถาว่า **เตสํ วูปสโม สุโข** (แปลว่า การเข้าไปสงบระงับสังขารเหล่านั้นเสียได้เป็นสุข) ความว่า สภาวะที่ชื่อว่า เข้าไปสงบระงับเสียซึ่งสังขารเหล่านั้น เพราะเข้าไประงับเสียซึ่งวัฏฏะทั้งปวง คือพระนิพพาน, นางผู้เจริญ นี้อย่างเดียวเท่านั้น เป็นสุขโดยส่วนเดียว, อย่างอื่นจากพระนิพพานนั้น ชื่อว่าสุขไม่มีเลย.

เอวำ มหาสุทสฺสโน อมตมหา-นิพฺพาเนน เทสนาย กูฏำ คเหตฺวา อวเสสสฺสาปิ มหาชนสฺส "ทานำ เทถ สีลำ รกฺขถ อุโปสถกมฺมำ กโรถา"ติ โอวาทำ ทตฺวา เทวโลกปรายโน อโหสิ.

พระเจ้ามหาสุทัสสนะ ทรงถือเอายอดแห่งเทศนาด้วยอมตมหานิพพานอย่างนี้ ทรงให้โอวาทแก่มหาชนแม้ที่เหลือว่า "ท่านทั้งหลายจงให้ทาน จงรักษาศีล จงทำการรักษาอุโบสถ" แล้วก็ได้เป็นผู้เสด็จไปยังเทวโลก.

สตฺถา อิมำ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา ชาตกำ สโมธาเนสิ "ตทา สุภทฺทา เทวี ราหุลมาตา อโหสิ, ปริณายกรตนำ ราหุโล อโหสิ, เสสปริสา พุทฺธปริสา, มหาสุทสฺสโน ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "พระนางสุภัททาเทวี ในครั้งนั้นได้มาเป็นราหุลมารดา, ขุนพลแก้วได้มาเป็นพระราหุล, บริษัทที่เหลือได้มาเป็นพุทธบริษัท, ส่วนพระเจ้ามหาสุทัสสนะได้มาเป็นเรานั่นเอง" ดังนี้.

มหาสุทสฺสนชาตกวณฺณนา ปญฺจมา.

พรรณนามหาสุทัสสนชาดก ที่ ๕ จบ.

๖. เตลปตฺตชาตก (๙๖)

๙๖. "สมติตฺติกำ อนวเสสกำ
เตลปตฺตำ ยถา ปริหเรยฺย
เอวำ สจิตฺตมนุรกฺเข (สติยา)
ปตฺถยาโน ทิสำ อคตปุพฺพนฺ"ติ.

เตลปตฺตชาตกำ ฉฏฺฐำ.

๖. เตลปัตตชาดก (๙๖)

๙๖. ผู้ปรารถนา(จะไปยัง) ทิศที่ยังไม่เคยไป พึงคอยตามรักษาจิตของตนไว้ (ด้วยสติ) เหมือนคนประคองไปซึ่งโถน้ำมัน อันเต็มเปี่ยมเสมอขอบ มิได้มีส่วนบกพร่องเลย ฉะนั้น".

เตลปัตตชาดก ที่ ๖.

๖. เตลปตฺตชาตกวณฺณนา[๑]
(๙๖)

สมติตฺติกำ อนวเสสกนฺติ อิทำ สตฺถา สุมฺภรฏฺเฐ เสตกำ[๒] นาม นครำ อุปนิสฺสาย อญฺญตรสฺมึ วนสณฺเฑ วิหรนฺโต ชนปทกลฺยาณิสุตฺตำ อารพฺภ กเถสิ.

ตตฺร หิ ภควา "เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว 'ชนปทกลฺยาณี ชนปทกลฺยาณี'ติ โข ภิกฺขเว มหาชนกาโย สนฺนิปเตยฺย. 'สา โข ปเนสา ชนปทกลฺยาณี ปรมปาสาวินี นจฺเจ, ปรมปาสาวินี คีเต, ชนปทกลฺยาณี นจฺจติ คายตี'ติ โข ภิกฺขเว ภิยฺโยโสมตฺตาย มหาชนกาโย สนฺนิปเตยฺย.

๖. พรรณนาเตลปัตตชาดก
(๙๖)

พระศาสดา เมื่อเสด็จเข้าไปอาศัยนครชื่อ เสตกะ ในแคว้นสุมภะ ประทับอยู่ ณ ราวป่าแห่งใดแห่งหนึ่ง ทรงปรารภชนปทกัลยาณิสูตร ตรัสเรื่องนี้ มีคำว่า **สมติตฺติกำ อนวเสสกำ** ดังนี้ เป็นต้น.

จริงอยู่ ในครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสชนปทกัลยาณิสูตรนี้ พร้อมทั้งอรรถะทั้งพยัญชนะว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย แม้ฉันใด หมู่มหาชนพอได้ยินว่า 'นางงามในชนบท นางงามในชนบท' ดังนี้แล ก็พึงประชุมกัน. ภิกษุทั้งหลาย หมู่มหาชนโดยยิ่ง คือโดยมาก พอได้ยินว่า 'ก็นางงามในชนบทนี้นั้น เป็นผู้มีความงามอย่างยอดเยี่ยมในการฟ้อนรำ,เป็นผู้มีความชำนาญอย่างยอดเยี่ยมในการขับร้อง, นางงามในชนบทจะฟ้อนรำ จะขับร้อง' ดังนี้ ก็พึงประชุมกัน.

อถ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย ชีวิตุกาโม สุขกาโม ทุกฺขปฏิกูโล. ตเมนำ เอวำ วเทยฺย 'อยนฺเต อมฺโภ ปุริส สมติตฺติโก ที่นั้นบุรุษผู้ต้องการเป็นอยู่ ต้องการความสุข เกลียดความทุกข์พึงเดินทางมา. พระราชาพึงตรัสกะบุรุษนั้นอย่างนี้ว่า

---

[๑] สพฺพวณฺณนาสุ ตกฺกสิลชาตกนฺติ อปทิสฺสติ.
[๒] ฉ. เสทกำ.

เตลปตฺโต อนฺตเร จ มหาชนกายสฺส อนฺตเร จ ชนปทกลฺยาณิยา หริตพฺโพ ปุริโส จ ตํ อุกฺขิตฺตาสิโก ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพนฺธิสฺสติ ยตฺเถว ตํ โถกํปิ ฉฑฺเฑสฺสสิ, ตตฺเถว เต สิรํ ปาเตสฺสามี'ติ.

'แน่ะบุรุษผู้เจริญ เจ้าพึงนำโถน้ำมันที่เต็มเปี่ยมนี้ ไปในระหว่างหมู่มหาชนและนางชนบทกัลยาณี และบุรุษผู้เงื้อดาบ ก็จักติดตามเจ้าไปข้างหลัง ๆ เจ้าทำน้ำมันให้หยดแม้หน่อยหนึ่ง ณ ที่ใด, เราก็จักสั่งให้ตัดหัวของเจ้า ณ ที่นั้นทันที'.

ตํ กึ มญฺญถ ภิกฺขเว, อปิ นุ โข โส ปุริโส อมุํ เตลปตฺตํ อมนสิกริตฺวา พหิทฺธา ปมาทํ อาหเรยฺยาติ. โน เหตํ ภนฺเต. อุปมา โข มยายํ ภิกฺขเว กตา อตฺถสฺส วิญฺญาปนาย, อยเมตฺถ อตฺโถ 'สมติตฺติโก เตลปตฺโต'ติ โข ภิกฺขเว กายคตาเยตํ สติยา อธิวจนํ.

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร, บุรุษนั้นไม่กระทำไว้ในใจถึงโถน้ำมันโน้น แล้วก็พึงนำมาซึ่งความประมาทในอารมณ์ภายนอกแม้หนอแล. ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้อนั้นเป็นไปไม่ได้ทีเดียว พระเจ้าข้า. จึงตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรากระทำข้ออุปมานี้ก็เพื่อจะให้พวกเธอเข้าใจเนื้อความ, ดูกรภิกษุทั้งหลาย ความในเรื่องนี้ว่า คำว่า 'โถน้ำมันที่เต็มเปี่ยมเสมอขอบปาก' นี้เป็นชื่อของสติอันไปในกาย.

ตสฺมาติห ภิกฺขเว เอวํ สิกฺขิตพฺพํ 'กายคตา โน สติ ภาวิตา ภวิสฺสติ สุสมารทฺธา'ติ เอวญฺหิ โว ภิกฺขเว สิกฺขิตพฺพนฺ"ติ อิทํ ชนปทกลฺยาณิสุตฺตํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ กเถสิ.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น พวกเธอพึงศึกษาในข้อนี้อย่างนี้ว่า 'สติที่ไปแล้วในกาย เป็นข้อที่เราทั้งหลายจักต้องอบรม จักต้องปรารภด้วยดี' ดูกรภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพึงศึกษาอย่างนี้แล".

ตตฺถายํ สงฺเขปตฺโถ **ชนปทกลฺยาณีติ** ชนปทมฺหิ กลฺยาณี อุตฺตมา ฉสฺสรีรโทส-วิรหิตา ปญฺจกลฺยาณสมนฺนาคตา. สา หิ ยสฺมา นาติทีฆา, นาติรสฺสา, นาติกีสา, นาติถูลา, นาติกาฬา, นาจฺโจทาตา, อติกฺกนฺตา มานุสกํ วณฺณํ, อปฺปตฺตา เทววณฺณํ, ตสฺมา ฉสฺสรีรโทสวิรหิตา นาม.

ในสูตรนั้น มีคำอธิบายย่อ ๆ ดังต่อไปนี้ คำว่า **ชนปทกัลยาณี** คือ นางงามในชนบท คือ เป็นหญิงงามยอดเยี่ยม เว้นจากโทษแห่งสรีระ ๖ ประการ ประกอบด้วยความงาม ๕ ประการ. ก็เพราะเหตุที่นางไม่สูงเกินไป, ไม่เตี้ยเกินไป, ไม่ผอมเกินไป, ไม่อ้วนเกินไป, ไม่ดำเกินไป, ไม่ขาวเกินไป, งามเกินผิวมนุษย์, (แต่) ไม่เทียบเท่าผิวของเทวดา ฉะนั้นจึงชื่อว่า เว้นจากโทษแห่งสรีระ ๖ ประการ.

สา หิ ยสฺมา ฉวิกลฺยาณํ มํสกลฺยาณํ นหารุกลฺยาณํ อฏฺฐิกลฺยาณํ วโย-กลฺยาณนฺติ อิเมหิ จ ปญฺจหิ กลฺยาเณหิ สมนฺนาคตา ปญฺจกลฺยาณสมนฺนาคตา นาม.

และก็เพราะนางประกอบด้วยความงาม ๕ ประการเหล่านี้ คือความงามของผิว ความงามของเนื้อ ความงามของเล็บเอ็น ความงามของกระดูก ความงามของวัย จึงชื่อว่า ประกอบด้วยความงาม ๕ ประการ.

ตสฺสา หิ อาคนฺตุโกภาสกิจฺจนฺนาม นตฺถิ, อตฺตโน สรีโรภาเสเนว ทฺวาทสหตฺเถ ฐาเน อาโลกํ กโรติ, ปิยงฺคุสฺมา วา โหติ สุวณฺณสฺมา วา โหติ. อยมสฺสา **ฉวิกลฺยาณตา**.

แท้จริง นางไม่มีกิจที่เนื่องด้วยแสงสว่างที่ส่องมาใหม่, นางส่องแสงสว่างได้ ในที่ประมาณ ๑๒ ศอก ด้วยแสงสว่างจากสรีระของตนนั่นเอง, ผิวเสมอเหมือนสีดอกประยงค์ หรือเสมอเหมือนทอง. นี้**เป็นความงามผิว**ของนาง.

จตฺตาโร ปนสฺสา หตฺถปาทา มุขปริโยสานญฺจ ลาขารสปริกมฺมกตํ วิย รตฺตปฺปวาฬวณฺณกมฺพลสทิสํ โหติ. อยมสฺสา **มังสกลยาณตา**.

อนึ่ง มือและเท้าทั้ง ๔ ของนางและที่สุดแห่งมุมปากเป็นประดุจว่าย้อมด้วยสีครั่งสด เป็นเช่นแก้วประพาฬสีแดง และผ้ากัมพลสีแดง **นี้เป็นความงามเนื้อ**ของนาง.

วีสตินขปตฺตานิ มังสโต อมุตฺตฏฺฐาเน ลาขารสปูริตานิ วิย มุตฺตฏฺฐาเน ขีรธารสทิสานิ. อยมสฺสา **นหารุกลยาณตา**.

แผ่นเล็บทั้ง ๒๐ ในที่ที่ยังไม่พ้นจากเนื้อ (ปลายนิ้ว) ดุจอิ่มแล้วด้วยน้ำครั่ง ในที่ที่พ้นแล้ว (จากเนื้อปลายนิ้ว) เป็นเช่นกับน้ำนม. **นี้เป็นความงามของเล็บเอ็น**ของนาง.

ทฺวตฺตึส ทนฺตา สุมุสฺสิตา สุโธตฏฺฐปิตวชิรปนฺตี วิย ชายนฺติ. อยมสฺสา **อฏฺฐิกลยาณตา**.

ฟันทั้ง ๓๒ ซี่เรียบสนิทดี ปรากฏดุจระเบียบแห่งเพชรที่เจียระไนดีแล้วเรียงไว้. **นี้เป็นความงามกระดูก**ของนาง.

วีสวสฺสสตිกาปิ ปน สมานา โสฬสวสฺสุทฺเทสิกา วิย โหติ นิพฺพลิปลิตา. อยมสฺสา **วโยกลยาณตา**.

อนึ่ง แม้นางจะมีอายุ ๑๒๐ ปี ริ้วรอยเหี่ยวย่นก็มิได้ปรากฏ ประดุจดังว่ามีอายุ ๑๖ ปี. **นี้เป็นความงามวัย**ของนาง.

ปรมปาสาวินีติ เอตฺถ ปน ปสวนํ ปสโว ปวตฺตีติ อตฺโถ. ปสโวเอว ปาสาโว. ปรโม ปาสาโว ปรมปาสาโว. โส อสฺสา อตฺถีติ ปรมปาสาวินี. นจฺเจ วา คีเต วา อุตฺตมปฺปวตฺติ เสฏฺฐกิริยา. อุตฺตมเมว นจฺจํ นจฺจติ, คีตญฺจ คายตีติ วุตฺตํ โหติ.

ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า ก็ในคำนี้ว่า **นางเป็นผู้มีความชำนาญอย่างยอดเยี่ยม** ความว่า กระบวน คือ ปสวะ ได้แก่ ความเป็นไป. ปสวะนั่นแล ชื่อว่าปาสาวะ. ความชำนาญอย่างยอดเยี่ยม ชื่อว่าปรมปาสาวะ. ความชำนาญอย่างยอดเยี่ยมของหญิงนั้นมีอยู่ เหตุนั้น ชื่อว่า มีความชำนาญอย่างยอดเยี่ยม.

มีความเป็นไปอย่างยอดเยี่ยม มีกิริยาอย่างประเสริฐสุด ในการฟ้อนรำหรือในการขับร้อง.. ย่อมฟ้อนอย่างสวยงามที่สุด, ย่อมขับร้องอย่างไพเราะที่สุด.

อถ ปุริโส อาคจฺเฉยฺยาติ น อตฺตโน รุจิยา อาคจฺเฉยฺย. อยมฺปเนตฺถ อธิปฺปาโย อเถตฺถ มหาชนมชฺเฌ ชนปทกลฺยาณิยา นจฺจมานาย "สาธุ สาธู"ติ สาธุกาเรสุ องฺคุลิโปจเนสุ เจลุกฺเขเปสุ จ ปวตฺตมาเนสุ ตำ ปวตฺตึ สุตฺวา ราชา พนฺธนาคารโต เอกำ ปุริสำ ปกฺโกสาเปตฺวา นิคฬานิ ภินฺทิตฺวา สมติตฺติกำ สุปริปุณฺณำ เตลปตฺตำ ตสฺส หตฺเถ ทตฺวา อุโภหิ หตฺเถหิ ทฬฺหึ คาหาเปตฺวา เอกำ อสิหตฺถำ ปุริสำ อาณาเปสิ

ข้อว่า**ทีนั้นบุรุษพึงมา** คือ บุรุษพึงมาด้วยความพอใจของตนเองก็หามิได้. ก็ในข้อนี้มีอธิบายดังนี้ ครั้งนั้นเมื่อนางงามในชนบท กำลังฟ้อนอยู่ในท่ามกลางมหาชนนั้น เสียงสาธุการว่า "ดีจริง ดีจริง" เสียงดีดนิ้วมือ และการโบกผ้ากำลังเป็นไปอยู่ พระราชาทรงสดับเรื่องราวนั้นแล้ว รับสั่งให้เรียกบุรุษคนหนึ่งมาจากเรือนจำ ทำลายขื่อคาออกแล้ว ให้โถน้ำมัน มีน้ำมันเสมอขอบเต็มเปี่ยม ในมือของเขา ให้ถืออย่างมั่นคงด้วยมือทั้งสอง ทรงสั่งบังคับ บุรุษคนหนึ่งผู้ถือดาบว่า

"เอตำ คเหตฺวา ชนปทกลฺยาณิยา สมชฺชฏฺฐานำ คจฺฉ, ยตฺเถว เจส ปมาทำ อาคมฺม เอกมฺปิ เตลพินฺทุำ ฉฑฺเฑติ, ตตฺเถวสฺส สีสำ ฉินฺทา"ติ.

"ท่านจงนำบุรุษนี้ ไปสู่สนามฟ้อนของนางงามในชนบท, ก็ถ้าบุรุษนี้ถึงความประมาททำน้ำมันให้หยดแม้หยดหนึ่งในที่ใดแล, ท่านจงตัดศีรษะของบุรุษนั้นเสียในที่นั้นแหละ".

โส ปุริโส อสึ อุกฺขิปิตฺวา ตำ ตชฺเชนฺโต ตตฺถ เนสิ. โส มรณภเยน ตชฺชิโต

บุรุษนั้นเงื้อดาบขึ้นขู่บุรุษนั้น นำไปในที่นั้น. เขาถูกภัยคือความตายคุกคาม

๖๑-๕ ๒๑๑๑

ชีวิตุกามตาย ปมาทวเสน ตำ อมนสิกตฺวา สกีปิ อกฺขีนิ อุมฺมิเลตฺวา ตำ ชนปทกลฺยาณึ น โอโลเกสิ.

ไม่ได้ใส่ใจถึงนางนั้น ด้วยอำนาจแห่งความประมาท เพราะใคร่เพื่อจะเป็นอยู่ มิได้เหลือบตามองดูนางงามในชนบทนั้นแม้สักครั้งเดียว.

เอวำ ภูตปุพฺพเมเวตำ วตฺถุ, สุตฺเต ปน ปริกปฺปวเสเนตำ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพำ.

เรื่องนี้เคยมีมาแล้วอย่างนี้, แต่ในพระสูตร เรื่องนี้พึงทราบว่าท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจกำหนดเอาความ.

อุปมา โข มยายนฺติ เอตฺถ ปน เตลปตฺตสฺส ตาว กายคตาย สติยา โอปมฺมสำสนฺทนำ กตเมว.

ก็ในคำว่า **อุปมา โข มยายำ** นี้ ทรงกระทำการเปรียบด้วยข้ออุปมาแห่งโถน้ำมันกับกายคตาสติ.

เอตฺถ ปน ราชา วิย กมฺมำ ทฏฺฐพฺพำ, อสิ วิย กิเลสา, อุกฺขิตฺตาสิกปุริโส วิย มาโร, เตลปตฺตหตฺโถ ปุริโส วิย กายคตาสติภาวโก วิปสฺสกโยคาวจโร.

ก็ในเรื่องนั้น กรรมพึงเห็นดุจพระราชา, กิเลสพึงเห็นดุจดาบ, มารพึงเห็นดุจบุรุษผู้เงื้อดาบ, พระโยคาวจรผู้วิปัสสกผู้เจริญกายคตาสติ ดุจคนถือโถน้ำมัน.

อิติ ภควา "กายคตาสตี ภาเวตุกาเมน ภิกฺขุนา เตลปตฺตหตฺเถน เตน ปุริเสน วิย สตี อวิสฺสชฺเชตฺวา อปฺปมตฺเตน กายคตาสติ ภาเวตพฺพา"ติ อิมำ สุตฺตำ อาหริตฺวา ทสฺเสติ.

พระผู้มีพระภาคทรงนำพระสูตรนี้มาแสดงว่า "อันภิกษุผู้ประสงค์จะเจริญกายคตาสติไม่ปล่อยวางสติเป็นผู้ไม่ประมาท พึงเจริญกายคตาสติ ดุจคนถือโถน้ำมัน" ด้วยประการฉะนี้.

ภิกฺขู อิมำ สุตฺตญฺจ อตฺถญฺจ สุตฺวา เอวมาหำสุ "ทุกฺกรำ ภนฺเต เตน ปุริเสน กตำ ตเทวรูปึ ชนปทกลฺยาณึ อโนโลเกตฺวา

ภิกษุทั้งหลาย ฟังสูตรและเนื้อความนี้แล้ว จึงกราบทูลอย่างนี้ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กรรมที่บุคคลกระทำได้

เตลปตฺตํ อาทาย คจฺฉนฺเตนา"ติ.

โดยยาก อันบุรุษนั้นผู้มิได้แลดูนางงาม ในชนบทซึ่งงามถึงเพียงนี้ ถือเอาโถน้ำมัน เดินไปอยู่กระทำได้แล้ว".

สตฺถา "น ภิกฺขเว เตน ทุกฺกรํ กตํ, สุกรเมเวตํ. กสฺมา. อุกฺขิตฺตาสิเกน ปุริเสน สนฺตชฺเชตฺวา นียมานตาย. ยมฺปน ปุพฺเพ ปณฺฑิตา อปฺปมาเทน สตึ อวิสฺสชฺเชตฺวา อภิสงฺขตํ ทิพฺพรูปมฺปิ อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา อโนโลเกตฺวาว คนฺตฺวา รชฺชํ ปาปุณึสุ, เอตํ ทุกฺกรนฺ"ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริ.

พระศาสดาตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุรุษนี้มิได้กระทำสิ่งที่ทำได้ยาก, นั่นเป็นสิ่งที่ทำได้ง่ายมาก. เพราะเหตุไร. เพราะเหตุว่าเขาถูกบุรุษผู้เงื้อดาบคุกคามนำไปอยู่. ส่วนข้อที่บัณฑิตทั้งหลาย ในกาลก่อน ไม่ปล่อยสติ ไม่ทำลายอินทรีย์[๑] แลดูแม้ซึ่งรูปทิพย์ที่จำแลงไว้เสียไป จนได้ครองราชสมบัติด้วยความไม่ประมาท, นั่นจึงชื่อว่า เป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก" ภิกษุเหล่านั้นทูลอาราธนา จึงทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัสดังต่อไปนี้.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตสฺส รญฺโญ ปุตฺตสตสฺส สพฺพกนิฏฺโฐ หุตฺวา นิพฺพตฺติ, โส อนุปุพฺเพน วิญฺญุตํ ปาปุณิ.

ในกาลล่วงเลยมาแล้ว ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดเป็นโอรสองค์เล็กที่สุดแห่งพระโอรสทั้งหมดของพระราชาพระองค์นั้น ซึ่งมีพระโอรส

---

[๑] อินทรีย์ ความเป็นใหญ่ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตาเป็นใหญ่ในการดู จะใช้ตาฟังเสียงไม่ได้ หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายสัมผัส ใจคิดนึก

๑๐๐ พระองค์ บรรลุความเป็นผู้รู้เดียงสา โดยลำดับ.

ตทา จ รญฺโญ เคเห ปจฺเจกพุทฺธา ภุญฺชนฺติ, โพธิสตฺโต เตสํ เวยฺยาวจฺจํ กโรติ. โส เอกทิวสํ จินฺเตสิ "มม พหู ภาตโร ลจฺฉามิ นุ โข อิมสฺมึ นคเร กุลสนฺติกํ รชฺชํ, อุทาหุ โน"ติ.

ก็ในครั้งนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ฉันอยู่ในพระราชวัง, พระโพธิสัตว์กระทำการขวนขวายแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น. วันหนึ่ง พระโพธิสัตว์ทรงดำริว่า "พี่ชายของเราก็มีอยู่หลายคน เราจักได้ราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ในพระนครนี้หรือไม่หนอ".

อถสฺส เอตทโหสิ "ปจฺเจกพุทฺเธ ปุจฺฉิตฺวา ชานิสฺสามี"ติ. โส ทุติยทิวเส ปจฺเจกพุทฺเธสุ อาคเตสุ ธมฺมกรกํ อาทาย ปานียํ ปริสฺสาเวตฺวา ปาเท โธวิตฺวา เตเลน มกฺเขตฺวา เตสํ อนฺตเร ขชฺชกํ ขาทิตฺวา นิสินฺนกาเล วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺโน ตมตฺถํ ปุจฺฉิ.

ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์นั้นทรงมีความปริวิตก[๑] ว่า "เราถามพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายแล้วก็จักรู้". ในวันที่ ๒ เมื่อพระปัจเจก-พุทธเจ้ามากันพร้อมแล้ว ก็ถือเอาธัมมกรก[๒]กรองน้ำสำหรับดื่ม ล้างเท้าแล้วก็เอาน้ำมันทา ในเวลาที่พระปัจเจก-พุทธเจ้าเหล่านั้น นั่งฉันของเคี้ยวอยู่ในระหว่างทรงนมัสการแล้วประทับนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง แล้วตรัสถามเรื่องนั้น.

อถ นํ เต อโวจุ "กุมาร น ตุวํ อิมสฺมึ นคเร รชฺชํ ลภิสฺสสิ, อิโต ปน วีสติโยชนสตมตฺถเก คนฺธารรฏฺเ

ครั้งนั้นพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น ได้ทูลพระกุมารนั้นว่า "ดูกรกุมารพระองค์จักไม่ได้ราชสมบัติในพระนครนี้, ก็จาก

---

[๑] ความนึกคิด.
[๒] เครื่องกรองน้ำ.

ตกฺกสิลานครำ นาม อตฺถิ, ตตฺถ คนฺตุ สกฺโกนฺโต อิโต สตฺตเม ทิวเส รชฺชำ ลจฺฉสิ.

พระนครนี้ไปในที่สุด ๑๒๐ โยชน์ในแคว้นคันธาระ มีนครชื่อตักกสิลา, พระองค์อาจไปในพระนครนั้นได้ จักได้ราชสมบัติในวันที่ ๗ นับแต่วันนี้ไป.

อนฺตรามคฺเค ปน มหาวฏฺฏนิอฏวิยำ ปริปนฺโถ อตฺถิ, ตำ อฏวึ ปริหริตฺวา คจฺฉนฺตสฺส วีสติโยชนสติโก[๑] มคฺโค โหติ, อุชุำ คจฺฉนฺตสฺส ปณฺณาส โยชนานิ โหนฺติ. โส หิ อมนุสฺสกนฺตาโร นาม.

แต่ในระหว่างทาง ในป่าดงดิบอันใหญ่มีอันตรายอยู่รอบด้าน, เมื่อคนอ้อมดงนั้นไปเป็นทางไกลได้ ๑๒๐ โยชน์, เมื่อไปทางตรงก็เป็นหนทางประมาณ ๕๐ โยชน์. ก็ทางนั้นมีชื่อว่า อมนุสสกันดาร (หนทางที่ไปมาลำบากมากไปด้วยอมนุษย์).

ตตฺถ ยกฺขินิโย อนฺตรามคฺเค คาเม จ สาลาโย จ มาเปตฺวา อุปริสุวณฺณตารกวิจิตฺตวิตานำ มหารหำ สยนำ ปณฺณาเปตฺวา นานาวิราคปฏฺฏสาณิโย ปริกฺขิปิตฺวา ทิพฺพาลงฺกาเรหิ อตฺตภาวำ มณฺเฑตฺวา สาลาสุ นิสีทิตฺวา คจฺฉนฺเต ปุริเส มธุราหิ วาจาหิ สงฺคณฺหิตฺวา "กิลนฺตรูปา วิย ปณฺณายถ อิธาคนฺตฺวา นิสีทิตฺวา ปานียำ ปิวิตฺวา คจฺฉถา"ติ ปกฺโกสิตฺวา อาคตานำ อาสนานิ ทตฺวา อตฺตโน รูปลีฬฺหาวิลาเสหิ[๒] ปโลเภตฺวา กิเลสวสิเก กตฺวา อตฺตนา สทฺธึ

ในดงนั้น ยักษิณีทั้งหลาย เนรมิตบ้านและศาลาทั้งหลายไว้ในระหว่างทาง ตกแต่งที่นอนอันมีค่ามาก มีเพดานอันงดงามไปด้วยดาวทองในเบื้องบน แวดวงผ้าม่านที่ย้อมด้วยสีต่าง ๆ ประดับประดาอัตภาพด้วยเครื่องประดับทิพย์ นั่งอยู่ที่ศาลาทั้งหลาย หน่วงเหนี่ยวพวกผู้ชายที่พากันไปด้วยคำอันอ่อนหวานเชื้อเชิญว่า "ท่านทั้งหลายปรากฏเหมือนยังเหน็ดเหนื่อยมานั่งพัก ณ ที่นี้ ดื่มน้ำดื่มแล้วค่อยไปกันเถอะ" ดังนี้ ให้ที่นั่งแก่ชนผู้มาแล้ว ประเล้าประโลมด้วยเสน่หาความงามแห่ง

---

[๑] ฉ. โยชนสติโก.
[๒] ฉ. รูปลีลาวิลาเสหิ.

อชฺฌาจาเร กเต ตตฺเถว เน โลหิเตน ปคฺฆรนฺเตน ขาทิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปนฺติ, รูปโคจรํ สตฺตํ รูเปเนว คณฺหนฺติ สทฺทโคจรํ สตฺตํ มธุเรน คีตวาทิตสทฺเทน คนฺธโคจรํ สตฺตํ ทิพฺพคนฺเธหิ รสโคจรํ สตฺตํ ทิพฺเพน นานคฺครสโภชเนน โผฏฐพฺพโคจรํ สตฺตํ อุภโตโลหิตกูปธาเนหิ ทิพฺพสยเนหิ, สเจ ปญฺจ อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา ตา อโนโลเกตฺวา สตึ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา คมิสฺสสิ สตฺตเม ทิวเส ตตฺถ รชฺชํ ลจฺฉสี"ติ.

รูปร่างของตน กระทำให้ตกอยู่ในอำนาจแห่งกิเลส เมื่อบุรุษเหล่านั้นกระทำล่วงละเมิดประเวณีร่วมกับตนแล้ว ก็เคี้ยวกินคนเหล่านั้นทั้งยังมีเลือดไหลอยู่ให้ถึงความสิ้นชีวิต ในที่นั้นนั่นเอง, พวกนางยักษิณีคอยจับสัตว์ผู้มีรูปเป็นอารมณ์ด้วยรูป ผู้มีเสียงเป็นอารมณ์ด้วยเสียงขับร้องประโคมอันไพเราะ ผู้มีกลิ่นเป็นอารมณ์ด้วยกลิ่นทิพย์ ผู้มีรสเป็นอารมณ์ด้วยโภชนะอันมีรสเลิศต่าง ๆ อันเป็นทิพย์ ย่อมคอยจับสัตว์ผู้มี โผฏฐัพพะเป็นอารมณ์ ด้วยที่นอนอันเป็นทิพย์ เป็นเครื่องลาดมีสีแดงทั้งสองข้าง, ถ้าพระองค์ไม่ทำลายอินทรีย์ทั้ง ๕ มองดูยักษิณีเหล่านั้น ควบคุมสติเอาไว้ แล้วจึงไป ในวันที่เจ็ด ก็จักได้ครองราชสมบัติในนครนั้น".

โพธิสตฺโต "โหตุ ภนฺเต ตุมฺหากํ โอวาทํ คเหตฺวา กึ เอตา โอโลเกสฺสามี"ติ ปจฺเจกพุทฺเธหิ ปริตฺตํ การาเปตฺวา ปริตฺตวาลิกญฺเจว ปริตฺตสุตฺตญฺจ อาทาย ปจฺเจกพุทฺเธ จ มาตาปิตโร จ วนฺทิตฺวา นิเวสนํ คนฺตฺวา อตฺตโน ปุริเส อาห "อหํ ตกฺกสิลายํ รชฺชํ คเหตุํ คจฺฉามิ

พระโพธิสัตว์ตรัสว่า "เอาเถอะท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าเชื่อฟังคำสั่งสอนของพวกท่าน จักแลดูพวกนางยักษิณีทำไม" ให้พระปัจเจกพุทธเจ้ากระทำพระปริตรให้แล้ว ถือเอาทรายปริตรและด้ายปริตรทรงไหว้พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระมารดาบิดา ก็ไปสู่วังตรัสกะบุรุษของตนว่า "เรา

ตุเมฺห อิเธว ติฏฺฐถา"ติ.

จะไปครองราชสมบัติ ณ กรุงตักกสิลา พวกท่านจงอยู่ในที่นี้แหละ".

อถ นำ ปญฺจ ชนา อาหำสุ "มยมฺปิ อนุคจฺฉามา"ติ. "น สกฺกา ตุเมฺหหิ อนุคนฺตุ๋ อนฺตรามคฺเค กิร ยกฺขินิโย รูปาทิโคจเร มนุสฺเส เอวญฺเจวญฺจ รูปาทีหิ ปโลเภตฺวา คณฺหนฺติ มหา ปริปนฺโถ อหมฺปน อตฺตานำ ตกฺเกตฺวา คจฺฉามี"ติ.

ลำดับนั้น ชนทั้ง ๕ ก็พากันกราบทูลพระโพธิสัตว์ว่า "แม้พวกข้าพระองค์ก็จักตามไป". พระโพธิสัตว์ตรัสว่า "พวกท่านไม่สามารถที่จะตามไปได้ ได้ยินว่า ในระหว่างทางพวกนางยักษิณีคอยประเล้าประโลมพวกมนุษย์ที่มีรูปเป็นต้น เป็นอารมณ์ด้วยรูปเป็นต้น อย่างนั้นอย่างนี้ แล้วจับ(ไปกิน)อันตรายอย่างใหญ่หลวงมีอยู่ แต่เราเตรียมตัวแล้วจึงไปได้".

"กึ ปน เต เทว มยำ ตุเมฺหหิ สทฺธึ คจฺฉนฺตา อตฺตโน ปิยานิ รูปาทีนิ โอโลเกสฺสาม, มยมฺปิ ตตฺเถว คมิสฺสามา"ติ. โพธิสตฺโต "เตนหิ อปฺปมตฺตา โหถา"ติ เต ปญฺจ ชเน อาทาย มคฺคำ ปฏิปชฺชิ.

ชนเหล่านั้นกราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ก็พวกข้าพระองค์เหล่านั้นเมื่อไปกับพระองค์จักแลดูรูปเป็นต้น อันเป็นที่รักเพื่อตนทำไม, แม้พวกข้าพระองค์ก็จักไปในที่นั้นเหมือนกัน". พระโพธิสัตว์ตรัสว่า "ถ้าอย่างนั้น พวกเธอจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด" แล้วก็ทรงพาเอาคนทั้ง ๕ นั้นเสด็จไป.

ยกฺขินิโย คามาทีนิ มาเปตฺวา นิสีทึสุ. เตสุ รูปโคจโร ปุริโส ตา ยกฺขินิโย โอโลเกตฺวา รูปารมฺมเณ ปฏิพทฺธจิตฺโต โถกำ โอหียิ. โพธิสตฺโต "กึ โภ โถกำ โอหียสี"ติ อาห.

นางยักษิณีทั้งหลาย เนรมิตบ้านเป็นต้น ไว้แล้วก็พากันนั่งพักอยู่. ในชนเหล่านั้น บุรุษผู้ที่มีรูปเป็นอารมณ์ ก็มองดูนางยักษิณีเหล่านั้น มีจิตปฏิพัทธ์ในรูปารมณ์ เดินล้าหลังลงหน่อยหนึ่ง. พระ

๒๕๖๑ ตรวจทาน ๑๓ มิ.ย. ๖๑

โพธิสัตว์ตรัสถามว่า "ท่านผู้เจริญ ทำไม ถึงได้เดินล้าหลังลงเสียล่ะ".

"เทว ปาทา เม รุชฺชนฺติ, โถกำ สาลายำ นิสีทิตฺวา อาคมิสฺสามี"ติ. "อมฺโภ เอตา ยกฺขินิโย, มา โข ปฏิเสสี"ติ. "ยำ โหติ, ตำ โหตุ, น สกฺโกมิ เทวา"ติ. "เตนหิ ปญฺญายิสฺสสี"ติ อิตเร จตฺตาโร อาทาย อคมาสิ.

เขากราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ เท้าของข้าพระองค์บาดเจ็บ, ข้าพระองค์ขอนั่งพักที่ศาลาสักครู่หนึ่ง แล้วจักตามมา". พระโพธิสัตว์ตรัสว่า "ท่านผู้เจริญ เหล่านางยักษิณีทั้งนั้น, ท่านอย่าปรารถนาเลย". เขากราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ จะเป็นอย่างไรก็ช่างเถอะ, ข้าพระองค์ทนไม่ได้พระเจ้าข้า". พระโพธิสัตว์จึงตรัสว่า "ถ้าอย่างนั้น ท่านก็จักปรากฏรู้เอาเอง" แล้วทรงพาเอาคนทั้ง ๔ คนนอกนี้ เสด็จไป.

"โสปิ รูปโคจรโก ตาสำ สนฺติกำ อคมาสิ, ตา อตฺตนา สทฺธึ อชฺฌาจาเร กเต ตำ ตตฺเถว ชีวิตกฺขยำ ปาเปตฺวา ปุรโต คนฺตฺวา อญฺญำ สาลำ มาเปตฺวา นานาตุริยานิ คเหตฺวา คายมานา นิสีทึสุ, ตตฺถ สทฺทโคจรโก โอหียิ.

ผู้ที่มีรูปเป็นอารมณ์แม้นั้น ก็ได้ไปสู่สำนักของนางยักษิณีเหล่านั้น, พวกมันเมื่อเขาทำล่วงละเมิดประเวณีร่วมกับตนแล้ว ก็ทำเขาให้ถึงสิ้นชีวิตในที่นั้นนั่นเอง แล้วไปดักข้างหน้า เนรมิตรศาลาหลังอื่น ถือเอาเครื่องดนตรีต่าง ๆ ไปนั่งขับร้องอยู่, ในที่นั้นคนที่มีเสียงเป็นอารมณ์ก็หยุด.

ตมฺปิ[๑] ขาทิตฺวา ปุรโต คนฺตฺวา นานปฺปกาเร คนฺธกรณฺฑเก ปูเรตฺวา

พวกมันก็พากันกินแม้ผู้นั้นเสีย แล้วก็พากันไปดักอยู่ข้างหน้า บรรจุผอบของหอม

---

[๑] ฉ. ปุริมนเยเนว.

อาปณำ ปสาเรตฺวา นิสีทึสุ, ตตฺถ คนฺธโคจรโก โอหียิ.

มีประการต่าง ๆ ให้เต็มแล้วเปิดร้านนั่งขายอยู่แล้ว, ในที่นั้น คนที่มีกลิ่นเป็นอารมณ์ก็หยุด.

ตมฺปิ ขาทิตฺวา ปุรโต คนฺตฺวา นานคฺครสานำ ทิพฺพโภชนานำ ภาชนานิ ปูเรตฺวา โอทนอาปาณำ ปสาเรตฺวา นิสีทึสุ. ตตฺถ รสโคจรโก โอหียิ.

พวกมันพากันกินแม้ผู้นั้นแล้ว ก็ไปดักอยู่ข้างหน้า บรรจุภาชนะให้เต็มด้วยโภชนะอันเป็นทิพย์ ซึ่งมีรสเลิศต่าง ๆ เปิดร้านนั่งขายข้าว. ในที่นั้น ผู้ที่มีรสเป็นอารมณ์ก็หยุดอยู่.

ตมฺปิ ขาทิตฺวา ปุรโต คนฺตฺวา ทิพฺพสยนานิ ปญฺญาเปตฺวา นิสีทึสุ. ตตฺถ โผฏฐพฺพโคจรโก โอหียิ. ตมฺปิ ขาทึสุ.

พวกมันก็พากันกินแม้ผู้นั้นเสีย แล้วก็ไปดักอยู่ข้างหน้า ปูลาดที่นอนอันเป็นทิพย์นั่งอยู่แล้ว. ในที่นั้นผู้ที่มีโผฏฐัพพะเป็นอารมณ์ ก็หยุดอยู่. พวกมันก็พากันกินแม้ผู้นั้นเสีย.

โพธิสตฺโต เอกโกว อโหสิ. อเถกา ยกฺขินี "อติขรมนฺโต วตายำ, อหำ ตำ ขาทิตฺวาว นิวตฺติสฺสามี"ติ โพธิสตฺตสฺส ปจฺฉโต ปจฺฉโต อคมาสิ.

ก็ยังเหลืออยู่แต่พระโพธิสัตว์ผู้เดียวเท่านั้น. ลำดับนั้น นางยักษิณีตนหนึ่งคิดว่า "ผู้นี้มีมนต์ขลังจริงหนอ, เรากินเจ้าคนนั้นแล้วจึงจักกลับ" ก็ได้ตามหลังพระโพธิสัตว์ไปเรื่อย ๆ.

อฏวิยา ปรภาเค วนกมฺมิกาทโย ยกฺขินึ ทิสฺวา "อยนฺเต ปุรโต คจฺฉนฺโต ปุริโส กึ โหตี"ติ ปุจฺฉึสุ.

ในส่วนแห่งดงฝั่งโน้น พวกคนทำงานในป่าเป็นต้น เห็นยักษิณีแล้วจึงถามว่า "บุรุษผู้เดินไปข้างหน้าของท่านนั้นเป็นอะไรกัน".

"โกมารสามิโย เม อยฺยา"ติ. "อมฺโภ อยํ เอวํ สุขุมาลา ปุปฺผทามสทิสา สุวณฺณวณฺณา กุมาริกา อตฺตโน กุลํ ฉฑฺเฑตฺวา ภวนฺตํ ตกฺเกตฺวา นิกฺขนฺตา กสฺมา เอตํ กิลเมตฺวา อาทาย น คจฺฉสี"ติ.

นางยักษิณีพูดว่า "ผู้เจริญ เขาเป็นสามีหนุ่มของดิฉัน". พวกเขาจึงกล่าวว่า "แน่ะท่านผู้เจริญ กุมาริกานางนี้เป็นผู้ละเอียดอ่อนอย่างนี้ เหมือนกับพวงดอกไม้ มีผิวเหมือนทอง ทิ้งตระกูลของตนมา คำนึงถึงความรักออกมาแล้ว เพราะเหตุไร ท่านจึงทำนางให้ลำบาก ไม่พาเอานางเดินไป.

"เนสา อยฺยา มยฺหํ ปชาปติ, ยกฺขินี เอสา, เอตาย เม ปญฺจ มนุสฺสา ขาทิตา"ติ. "อยฺยา ปุริสา นาม กทาจิ กาเล อตฺตโน ปชาปติโย ยกฺขินีโยปิ กโรนฺติ เปตินิโยปี"ติ.

พระโพธิสัตว์ตรัสว่า "ท่านผู้เจริญ หญิงนั่นมิได้เป็นภรรยาของข้าพเจ้า, หญิงนั้นเป็นยักษิณี คนของเรา ๕ คน ก็ถูกนางนั้นกินไปแล้ว". นางยักษิณีกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ธรรมดาว่าผู้ชาย ในเวลาโกรธก็ทำภรรยาของตนให้เป็นยักษิณีบ้าง เป็นเปรตบ้าง".

ยกฺขินี อาคจฺฉมานา คพฺภินีวณฺณํ ทสฺเสตฺวา ปุน สกึ วิชาตวณฺณํ กตฺวา ปุตฺตํ องฺเกนาทาย โพธิสตฺตํ อนุพนฺธิ.

นางยักษิณีเดินมาอยู่ แสดงตัวว่ามีท้องแล้ว ก็ทำท่าทีคนคลอดมาแล้วครั้งหนึ่งอีก อุ้มเอาบุตรติดตามพระโพธิสัตว์ไป.

ทิฏฺฐทิฏฺฐา ปุริมนเยเนว ปุจฺฉนฺติ. โพธิสตฺโตปิ ตเถว วตฺวา คจฺฉนฺโต ตกฺกสิลํ ปาปุณิ. สา ปุตฺตํ อนฺตรธาเปตฺวา เอกิกาว อนุพนฺธิ. โพธิสตฺโต นครํ[๑] คนฺตฺวา เอกิสฺสา

พวกชนที่พบเห็นต่างก็พากันถามตามที่เคยถามนั่นแล. ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็ตรัสเหมือนที่เคยตรัสมาแล้ว เสด็จไปจนลุถึงกรุงตักกสิลา. นางยักษิณีตนนั้น บันดาลให้บุตรหายไปแล้ว ติดตามไปเพียงตน

[๑] ฉ. นครทฺวารํ.

สาลาย นิสีทิ. สาปิ โข ยกฺขินี โพธิสตฺตสฺส เตเชน ปวิสิตุ์ อสกฺโกนฺตี ทิพฺพรูปี มาเปตฺวา สาลาทฺวาเร อฏฺฐาสิ.

คนเดียวเท่านั้น. พระโพธิสัตว์เสด็จไปถึงพระนครแล้วก็ประทับนั่งที่ศาลาหลังหนึ่ง. ฝ่ายนางยักษิณีนั้นแล เมื่อไม่สามารถจะเข้าไปได้ ด้วยอำนาจของพระโพธิสัตว์ ก็ได้เนรมิตรูปทิพย์ ยืนอยู่ที่ประตูศาลา.

ตสฺมึ สมเย ตกฺกสิลโต ราชา อุยฺยานํ คจฺฉนฺโต ตํ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิตฺโต หุตฺวา "คจฺฉ ปุจฺฉ อิมิสฺสา สสฺสามิกภาวํ วา ชานาหี"ติ มนุสฺสํ เปเสสิ.

ในสมัยนั้น พระราชาเสด็จจากกรุงตักกสิลาไปสู่อุทยาน ทอดพระเนตรเห็นนางยักษิณีนั้นแล้ว ก็ทรงมีจิตรักใคร่ จึงทรงส่งคนไปว่า "เจ้าจงไปถาม(และ)จงรู้ว่าหญิงนี้มีสามีหรือยังไม่มี".

โส ตํ อุปสงฺกมิตฺวา "สสฺสามิกาสี"ติ ปุจฺฉิ. "อาม อยฺย, อยํ เม สาลายํ นิสินฺโน สามิโก"ติ. โพธิสตฺโต "เนสา มยฺหํ ปชาปติ, ยกฺขินี เอสา, เอตาย เม ปญฺจ มนุสฺสา ขาทิตา"ติ อาห.

เขาเข้าไปหานางแล้วถามว่า "เธอมีสามีหรือยัง". นางยักษิณีจึงกล่าวว่า "มีแล้วเจ้าค่ะ, ผู้ที่นั่งอยู่ที่ศาลานี้เป็นสามีของดิฉัน". พระโพธิสัตว์ตรัสว่า "นั่นมิใช่ภรรยาของข้าพเจ้า, นั่นคือนางยักษิณี, คนของเรา ๕ คน ถูกนางยักษิณีนี่กินหมดแล้ว".

สาปิ "ปุริสา นาม อยฺย กุทฺธกาเล ยํ อิจฺฉนฺติ, ตํ วทนฺตี"ติ อาห. โส อุภินฺนมฺปิ วจนํ รญฺโญ อาโรเจสิ. ราชา "อสฺสามิกภณฺฑํ นาม ราชสนฺตกํ โหตี"ติ ยกฺขินึ ปกฺโกสาเปตฺวา เอกหตฺถิปิฏฺเฐ นิสีทาเปตฺวา นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ปาสาทํ อภิรุยฺห ตํ อคฺคมเหสิฏฺฐาเน

นางยักษิณีแม้นั้นกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ธรรมดาพวกผู้ชายในเวลาโกรธย่อมกล่าวสิ่งที่ตนต้องการได้ทั้งนั้น". บุรุษนั้นกราบทูลให้พระราชาทรงทราบถึงคำพูดของชนทั้งสอง. พระราชาตรัสว่า "ธรรมดาของที่ไม่มีเจ้าของย่อมจะตกเป็นของหลวง" จึงรับสั่งให้พานางยักษิณีมาเฝ้า ให้นั่ง

ฯเปฯ สิ.

บนหลังช้างเชือกหนึ่ง กระทำประทักษิณพระนครแล้วเสด็จขึ้นสู่ปราสาท ทรงตั้งนางยักษิณีนั้นไว้ในตำแหน่งอัครมเหสี.

โส นฺหาตานุวิลิตฺโต สายมาสํ ภุญฺชิตฺวา สิริสยนํ อภิรุหิ. สาปิ ยกฺขินี อตฺตโน อุปกปฺปนกํ อาหารํ อาหริตฺวา อลงฺกตปฺปฏิยตฺตา สิริสยเน รญฺญา สทฺธึ นิปชฺชิตฺวา รญฺโญ รติวเสน สุขสมปฺปตสฺส นิปนฺนกาเล เอเกน ปสฺเสน ปริวตฺติตฺวา ปโรทิ.

พระองค์ทรงสรงสนาน ตกแต่งพระองค์เรียบร้อย ทรงเสวยพระกระยาหารค่ำเรียบร้อยแล้ว ก็เสด็จขึ้นสู่พระแท่นบรรทมอันเป็นสิริ. นางยักษิณีแม้นั้นก็บริโภคอาหารที่เหมาะสมแก่ตน ประดับประดาแล้วก็นอนร่วมกับพระราชาบนพระแท่นบรรทมอันเป็นสิริ ในเวลาที่พระราชาทรงเปี่ยมอยู่ด้วยความสุข ด้วยอำนาจความรื่นรมย์ บรรทมแล้วก็พลิกไปอีกข้างหนึ่ง แล้วก็ร้องไห้.

อถ นํ ราชา “ภทฺเท กึ โรทสี”ติ ปุจฺฉิ. “เทว อหํ ตุเมฺหหิ มคฺเค ทิสฺวา อานีตา, ตุมฺหากญฺจ เคเห พหู อิตฺถิโย, สาหํ สปตีนํ อนฺตเร วสมานา กถาย อุปฺปนฺนาย ‘โก ตุยฺหํ มาตรํ วา ปิตรํ วา โคตฺตํ วา ชาตึ วา ชานาติ, ตฺวํ อนฺตรามคฺเค ทิสฺวา อานีตา นามา’ติ สีเส คเหตฺวา นิปฺปีฬิยมานา วิย มงฺกุ ภวิสฺสามิ. สเจ ตุเมฺห สกลรฏฺเฐ อิสฺสริยญฺจ อาณญฺจ มยฺหํ ทเทยฺยาถ, โกจิ มยฺหํ จิตฺตํ โกเปตฺวา

ลำดับนั้น พระราชาตรัสถามนางว่า “หล่อนร้องไห้ทำไม”. นางยักษิณีจึงทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์ทอดพระเนตรเห็นหม่อมฉันที่หนทางแล้วก็นำมา, และในพระราชวังของพระองค์ ก็มีผู้หญิงอยู่หลายคน, หม่อมฉันนั้นเมื่ออยู่ในกลุ่มของนางสนมทั้งหลายเมื่อมีการพูดขึ้นว่า ‘ใครจะรู้ถึงมารดา บิดา หรือโคตรชาติของท่าน, ท่านชื่อว่าพระราชา ทรงพบระหว่างหนทาง แล้วก็นำมา’ ก็เป็นเหมือนถูกจับบีบที่ศีรษะ จะเป็นผู้เก้อเขิน.

กเถตุ๋ น สกฺขิสฺสตี"ติ.

ถ้าพระองค์พึงมอบความเป็นใหญ่และอำนาจในแคว้นทั้งหมดแก่หม่อมฉัน, ใคร ๆ ก็ไม่อาจที่จะลำพองใจกล่าวแก่หม่อมฉันได้".

"ภทฺเท มยฺหำ สกลรฏฺฐวาสิโน น กิญฺจิ โหนฺติ, นาหำ เอเตสำ สามิโก. เย ปน ราชาณำ โกเปตฺวา อกตฺตพฺพำ กโรนฺติ, เตสญฺเญวาหำ สามิโก, อิมินา การเณน น สกฺกา ตุยฺหำ สกลรฏฺเฐ วา นคเร วา อิสฺสริยญฺจ อาณญฺจ ทาตุนฺ"ติ.

พระราชาตรัสว่า "ดูกรนางผู้เจริญ ชาวแว่นแคว้นทั้งสิ้นไม่ได้เป็นอะไรของฉัน, ฉันมิได้เป็นเจ้านายของชนเหล่านั้น. ส่วนชนเหล่าใด ละเมิดอาญาแห่งพระราชา แล้วทำสิ่งที่ไม่ควรทำ, ฉันก็เป็นเจ้านายของชนเหล่านั้นเท่านั้น, ด้วยเหตุนี้ ฉันจึงไม่อาจที่จะให้ความเป็นใหญ่หรืออำนาจในแว่นแคว้นทั้งหมดหรือในพระนครแก่เธอได้".

"เตนหิ เทว สเจ รฏฺเฐ วา นคเร วา อาณำ ทาตุ๋ น สกฺโกถ, อนฺโตวลญฺชนกานำ อุปริ มม วเส วตฺตนตฺถาย อาณำ เทถา"ติ อาห.

นางยักษิณีกราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ถ้าพระองค์ไม่สามารถจะมอบอำนาจในแว่นแคว้นหรือในพระนครได้ ถ้าอย่างนั้นขอพระองค์จงทรงมอบอำนาจแก่หม่อมฉันเพื่อการปกครองเหล่าชน ผู้ทำการรับใช้อยู่ภายในพระราชวังเถิด".

ราชา ทิพฺพโผฏฺฐพฺเพน พทฺโธ ตสฺสา วจนำ อติกฺกมิตุ๋ อสกฺโกนฺโต "สาธุ ภทฺเท อนฺโตวลญฺชนเกสุ ตุยฺหำ อาณำ ทมฺมิ, ตฺวำ เอเต อตฺตโน วเส วตฺตาเปหี"ติ อาห.

พระราชาทรงติดด้วยรสสัมผัส ดุจของทิพย์ ไม่อาจที่จะทรงเมินเฉยคำของนาง จึงตรัสว่า "ตกลงนางผู้เจริญ ฉันให้อำนาจแก่เธอในการปกครองเหล่าชน ผู้ทำการรับใช้ภายในพระราชวัง เธอจง

ดูแลให้ชนเหล่านั้น เป็นไปในอำนาจของตนเถิด".

สา "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา รญฺโญ นิทฺทำ โอกฺกนฺตกาเล ยกฺขนครำ คนฺตฺวา ยกฺเข ปกฺโกสิตฺวา อตฺตโน ราชานำ ชีวิตกฺขยำ ปาเปตฺวา อฏฺฐิมตฺตำ เสเสตฺวา สพฺพำ นหารุจมฺมมำสโลหิตำ ขาทิ.

นางรับว่า "ดีแล้วพระเจ้าค่ะ" ในเวลาที่พระราชาบรรทมหลับ ก็ไปสู่เมืองยักษ์ เรียกพวกยักษ์มาฆ่าพระราชาของตนให้สิ้นพระชนม์แล้วก็เคี้ยวกินเอ็นหนังเนื้อและโลหิตทั้งหมดเหลือไว้แต่เพียงกระดูก.

อวเสสยกฺขา มหาทฺวารโต ปฏฺฐาย อนฺโตนิเวสเน กุกฺกุฏกุกฺกุเร อาทึ กตฺวา สพฺเพ ขาทิตฺวา อฏฺฐึ เสเส อกำสุ.

พวกยักษ์ที่เหลือเคี้ยวกินชนทั้งหมดตั้งต้นแต่ไก่และสุนัขในภายในพระราชวัง ตั้งแต่ประตูใหญ่ไป ทำให้เหลือแต่กระดูก.

ปุนทิวเส ทฺวารำ ยถาปิหิตเมว ทิสฺวา มนุสฺสา ผรสูหิ กวาเฏ โกฏฺเฏตฺวา อนฺโต ปวิสิตฺวา สพฺพำ นิเวสนำ อฏฺฐิกปริปุณฺณำ ทิสฺวา "สจฺจำ วต โส ปุริโส อาห 'นายำ มยฺหำ ปชาปติ, ยกฺขินี เอสา"ติ. ราชา ปน กิญฺจิ อชานิตฺวา ตำ คเหตฺวา อตฺตโน ภริยำ อกาสิ, สายำ ยกฺเข ปกฺโกสิตฺวา สพฺพชนำ ขาทิตฺวา คตา ภวิสฺสตี"ติ อาหำสุ.

วันรุ่งขึ้นพวกมนุษย์เห็นประตูยังปิดอยู่อย่างเดิม ก็เอาขวานพังประตูเข้าไปข้างใน เห็นพระราชวังทุกแห่งเกลื่อนไปด้วยกระดูก จึงพูดว่า "บุรุษนั้นพูดว่า 'นางนี้มิใช่ภรรยาของข้าพเจ้า นั่นเป็นยักษิณี' เป็นความจริงทีเดียว". แต่พระราชาไม่ทรงรู้อะไร ก็ทรงพาเอามันไปสถาปนาให้เป็นมเหสีของพระองค์, มันก็เลยไปเรียกพวกยักษ์มากินชนทั้งหมดแล้วก็หนีไป".

โพธิสตฺโตปิ ตำ ทิวสำ ตสฺสาเยว สาลายำ ปริตฺตวาลุกำ สีเส ปกฺขิปิตฺวา[๑] ในวันนั้น ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็เอาทรายเสกพระปริตรไว้ที่ศีรษะ วงด้าย

---

[๑] ฉ. กตฺวา.

ปริตฺตสุตฺตํ ปริกฺขิปิตฺวา ขคฺคํ คเหตฺวา ฉิตโกว อรุณํ อุฏฺฐาเปสิ.

เสกพระปริตร ยืนถือพระขรรค์อยู่ในศาลานั้นนั่นแหละจนรุ่งอรุณ.

มนุสฺสา สกลราชนิเวสนํ หริตุปลิตฺตํ กตฺวา วิลิมฺปิตฺวา ปุปฺผานิ วิกิริตฺวา โอสาเรตฺวา ธูปํ ทตฺวา พนฺธิตฺวา สมฺมนฺตยึสุ.

พวกมนุษย์พากันชำระล้างพระราชนิเวศน์ทั้งสิ้น ทำการฉาบทาด้วยสีเหลืองประพรมข้างบนด้วยของหอม โปรยดอกไม้ ห้อยพวงดอกไม้ อบด้วยธูป ผูกสะเบียงดอกไม้ใหม่ แล้วก็ปรึกษากันว่า

"หิยฺโย[๑] โส ปุริโส ทิพฺพรูปึ มาเปตฺวา ปจฺฉโต อาคจฺฉนฺตึ ยกฺขินึ อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา โอโลกนมตฺตมฺปิ น อกาสิ, โส อติวิย อุฬารสตฺโต ธิติมา ญาณสมฺปนฺโน ตาทิเส ปุริเส รชฺชํ อนุสาสนฺเต สพฺพํ รฏฺฐํ สุขิตํ ภวิสฺสติ, ตํ ราชานํ กโรมา"ติ.

"เมื่อวานนี้ บุรุษนั้นไม่กระทำแม้เพียงจะทำลายอินทรีย์ แล้วมองดูนางยักษิณีซึ่งเนรมิตรูปทิพย์เดินตามหลังมา, บุรุษนั้นเป็นสัตว์ประเสริฐอย่างยิ่ง มีปัญญาถึงพร้อมด้วยความรู้ เมื่อบุรุษผู้เช่นนี้ขึ้นปกครองแว่นแคว้น แว่นแคว้นทั้งหมดก็จักมีแต่ความสุข, พวกเราจะกระทำบุรุษนั้นให้เป็นพระราชา".

อถ สพฺเพ อมจฺจา จ นาครา จ เอกจฺฉนฺทา หุตฺวา โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา "เทว ตุเมฺห อิมํ รชฺชํ กาเรถา"ติ วตฺวา นครํ ปเวเสตฺวา รตนราสิมฺหิ ฐเปตฺวา อภิสิญฺจิตฺวา ตกฺกสิลาราชานํ อกํสุ.

ครั้งนั้น หมู่อำมาตย์และชาวพระนครทั้งหมด ก็ตกลงใจเป็นอันเดียวกัน พากันเข้าไปเฝ้าพระโพธิสัตว์ แล้วก็กราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์จงทรงครองราชสมบัตินี้เถิด" ทูลเชิญเสด็จเข้าไปสู่พระนคร แล้วเชิญประทับอยู่บน

---

[๑] ฉ. อมฺโภ โย....

กองแก้วอภิเษก สถาปนาให้เป็นพระราชาแห่งกรุงตักกสิลา.

โส จตฺตาริ อคติคมนานิ วชฺเชตฺวา ทส ราชธมฺเม อโกเปตฺวา ธมฺเมน รชฺชํ กาเรนฺโต ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโต.

พระองค์ทรงละเว้นการถึงอคติทั้ง ๔ มิได้ละเมิดราชธรรม ๑๐ ประการ ทรงครองราชสมบัติโดยธรรม ทรงบำเพ็ญบุญกุศลมีทานเป็นต้นแล้ว ก็เสด็จไปตามยถากรรม (สวรรคต).

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา อภิสมฺพุทฺโธ หุตฺวา อิมํ คาถมาห

พระศาสดาครั้นทรงนำเรื่องในอดีตมาแล้ว ทรงเป็นพระสัมพุทธเจ้า จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๙๖. “สมติตฺติกํ อนวเสสกํ
เตลปตฺตํ ยถา ปริหเรยฺย
เอวํ สจิตฺตมนุรกฺเข (สติยา)
ปตฺถยาโน ทิสํ อคตปุพฺพนฺ”ติ.

๙๖. “ผู้ปรารถนา(จะไปยัง) ทิศที่ยังไม่เคยไป พึงคอยตามรักษาจิตของตนไว้ (ด้วยสติ) เหมือนคนประคองไปซึ่งโถน้ำมัน อันเต็มเปี่ยมเสมอขอบ มิได้มีส่วนบกพร่องเลย ฉะนั้น” ดังนี้.

ตตฺถ **สมติตฺติกนฺ**ติ อนฺโตมุขวฏฺฏิเลขํ ปาเปตฺวา สมฺภริตํ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สมติตฺติกํ** ความว่า ที่เต็มเปี่ยมจนถึงลวดลายภายในขอบปาก.

อนวเสสกนฺติ อนวสิญฺจนกํ อปริสฺสาวนกํ กตฺวา.

บทว่า **อนวเสสกํ** ความว่า กระทำให้เติมลงไปอีกไม่ได้ ใส่ลงไปอีกไม่ได้.

เตลปตฺตนฺติ ปกฺขิตฺตติลเตลปตฺตํ.

บทว่า **เตลปตฺตํ** ได้แก่ โถที่เขาใส่น้ำมันงา.

ปริหเรยฺยาติ หเรยฺย, อาทาย คจฺเฉยฺย. บทว่า **ปริหเรยฺย** แปลว่า ประคองไป, คือถือไป.

เอวํ สจิตฺตมนุรกฺเขติ ตํ เตลภริตปตฺตํ วิย อตฺตโน จิตฺตํ กายคตาสติยา โคจเร เจว สมฺปยุตฺตสฺสติยา จาติ อุภินฺนมฺปิ ธมฺมานํ อนฺตเร ปกฺขิปิตฺวา ยถา มุหุตฺตมฺปิ พหิทฺธา โคจเร น วิกฺขิปติ, ตถา ปณฺฑิโต โยคาวจโร รกฺเขยฺย โคเปยฺย. บทว่า **เอวํ สจิตฺตมนุรกฺเข** ความว่า พระโยคาวจรผู้บัณฑิตรักษา คือประคองจิตของตน ซึ่งเป็นดุจโถที่เต็มด้วยน้ำมัน นั้นไว้ในระหว่างธรรมทั้งสองอย่าง คือ สติอันไปแล้วในกาย และสติอันสัมปยุตในอารมณ์ โดยประการที่จิตจะไม่ฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ภายนอก แม้เพียงครู่เดียว ฉะนั้น.

กึการณา. ถามว่า เพราะเหตุไร (จึงต้องระวัง).

เอตสฺส หิ แก้ว่า

ทุนฺนิคฺคหสฺส ลหุโน
ยตฺถกามนิปาติโน
จิตฺตสฺส ทมโถ สาธุ
จิตฺตํ ทนฺตํ สุขาวหํ.

เพราะการฝึกจิตที่ข่มได้ยากที่เกิดดับเร็วมักตกไปในอารมณ์ที่น่าปรารถนานี้ เป็นความดี (คือให้สำเร็จประโยชน์ได้) จิตที่ฝึกแล้วก็นำความสุขสบายมาให้.

ตสฺมา เพราะฉะนั้น

สุทุทฺทสํ สุนิปุณํ
ยตฺถกามนิปาตินํ
จิตฺตํ รกฺเขถ เมธาวี
จิตฺตํ คุตฺตํ สุขาวหํ

ท่านผู้มีปัญญาพึงรักษาจิตที่เห็นได้ยากแท้ ละเอียด มักตกไปในอารมณ์ที่น่าปรารถนา จิตที่คุ้มครองดีแล้ว ก็ย่อมนำความสุขมาให้.

อิทำ หิ ด้วยว่า

ทูรงฺคมำ เอกจรำ
อสรีรำ คุหาสยำ
เย จิตฺตำ สญฺญเมสฺสนฺติ
โมกฺขนฺติ มารพนฺธนา.

ชนเหล่าใดจักสำรวมจิตนี้ ซึ่งเที่ยวไปได้ไกลเที่ยวไปดวงเดียว ไม่มีตัวตน มีมหาภูตรูปเป็นถ้ำ เป็นที่อาศัยไว้ได้ ชนเหล่านั้น จักพ้นจากบ่วงแห่งมาร.

อิตรสฺส ปน ก็ปัญญาของคนนอกนี้

อนวฏฺฐิตจิตฺตสฺส
สทฺธมฺมำ อวิชานโต
ปริปฺลวปฺปสาทสฺส
ปญฺญา น ปริปูรติ.

ซึ่งมีจิตไม่ตั้งมั่น ไม่รู้พระสัทธรรม มีความเลื่อมใสรวนเร ก็ไม่บริบูรณ์เต็มที่.

ถิรกมฺมฏฺฐานสหายสฺส ปน ส่วนผู้ที่คุ้นเคยกับกรรมฐานอย่างมั่นคง

อนวสฺสุตจิตฺตสฺส
อนนฺวาหตเจตโส
ปุญฺญปาปปฺปหีนสฺส
นตฺถิ ชาครโต ภยำ.

มีจิตอันราคะ รั่วรดไม่ได้ มีใจอันโทสะตามกำจัดไม่ได้ ผู้ละบุญและบาปเสียได้ ผู้ตื่นอยู่ก็ย่อมไม่มีภัย.

ตสฺมา เอตำ เพราะฉะนั้น

ผนฺทนำ จปลำ จิตฺตำ
ทุรกฺขำ ทุนฺนิวารยำ
อุชุำ กโรติ เมธาวี
อุสุกาโรว เตชนนฺติ.

บุคคลผู้มีปัญญา ย่อมกระทำจิตนี้ ซึ่งดิ้นรนกวัดแกว่ง รักษาได้โดยยาก ห้ามได้โดยยากให้ตรงเหมือนกับช่างศร ดัดลูกศรให้ตรงฉะนั้น.

เอวํ อุชุ กโรนฺโต สจิตฺตมนุรกฺเข. บุคคลผู้กระทำจิตของตนให้ตรงอย่างนี้ ชื่อว่าตามรักษาจิตของตน.

ปตฺถยาโน ทิสํ อคตปุพฺพนฺติ อิมสฺมึ กายคตาสติกมฺมฏฺฐาเน กมฺมํ อารภิตฺวา อนมตคฺเค สํสาเร อคตปุพฺพํ ทิสํ ปฏฺเฐนฺโต ปิเหนฺโต วุตฺตนเยน สกจิตฺตํ รกฺเขยฺยาติ อตฺโถ.

บาทพระคาถาว่า **ปตฺถยาโน ทิสํ อคตปุพฺพํ** ความว่า บุคคลเมื่อปรารถนา คือมุ่งหวังทิศที่ตนยังไม่เคยไปในสงสาร อันไม่ปรากฏเบื้องต้นและที่สุด พึงปรารภความเพียรในกายคตาสติกรรมฐานนี้ แล้วรักษาจิตของตนโดยนัยที่กล่าวแล้ว.

กา ปเนสา ทิสา นาม.

ก็ที่ชื่อว่าทิศนี้ คืออะไร.

ในพระคาถานี้ว่า

"มาตาปิตา ทิสา ปุพฺพา
อาจริยา ทกฺขิณา ทิสา.
ปุตฺตทารา ทิสา ปจฺฉา
มิตฺตามจฺจา จ อุตฺตรา,
ทาสกมฺมกรา เหฏฺฐา
อุทฺธํ สมณพฺราหฺมณา
เอตา ทิสา นมสฺเสยฺย
อปฺปมตฺโต กุเล คิหี"ติ.

"มารดาและบิดา เป็นทิศเบื้องหน้า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา บุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง ทั้งมิตรและอำมาตย์เป็นทิศเบื้องซ้าย ทาสและกรรมกรเป็นทิศเบื้องต่ำ สมณะและพราหมณ์ เป็นทิศเบื้องบน คฤหัสถ์ผู้ไม่ประมาทในตระกูล พึงนอบน้อมทิศเหล่านั้น".

เอตฺถ ตาว ปุตฺตทาราทโย "ทิสา"ติ วุตฺตา.

คนทั้งหลายมีบุตรและภรรยาเป็นต้น จึงตรัสว่า "ทิศ" ที่แรก.

ในพระคาถานี้ว่า

"ทิสา จตสฺโส วิทิสา จตสฺโส,
อุทฺธํ อโธ ทส ทิสา อิมาโย,

"ทิศใหญ่ ๔ ทิศน้อยอีก ๔ ทิศเบื้องบน ๑, ทิศเบื้องต่ำ ๑, รวม

กตรํ ทิสํ ติฏฺฐติ นาคราชา,
ยมทฺทสา สุปิเน ฉพฺพิสาณนฺ"ติ.

เป็น ๑๐ ทิศ เหล่านี้ ข้าพเจ้าได้เห็นพญาช้าง ๖ งา ในความฝัน พญาช้างนั้นดำรงอยู่ทิศไหน"

เอตฺถ ปุรตฺถิมาทิเภทา ทิสาว "ทิสา"ติ วุตฺตา.

ทิศต่างโดยทิศมีตะวันออกเป็นต้น จึงตรัสว่า "ทิศ".

ในพระคาถานี้ว่า

"อาคาริโน อนฺนทปานวตฺถทา
อวฺหายิกานมฺปิ ทิสํ วทนฺติ
เอสา ทิสา ปรมา เสตเกตุ
ยํ ปตฺวา ทุกฺขี สุขิโน ภวนฺตี"ติ

"คฤหัสถ์ผู้ให้ข้าวน้ำและผ้า แม้ผู้ขอร้องท่านก็เรียกว่า เป็นทิศ ดูกรเจ้าเสตบุคคลเกตุ ผู้มีทุกข์ถึงทิศใดจึงจะมีความสุขได้ ทิศนั่นนับว่าเป็นทิศที่ยอดเยี่ยม".

เอตฺถ นิพฺพานํ "ทิสา"ติ วุตฺตํ.

พระนิพพานก็ตรัสว่า "ทิศ".

อิธาปิ ตเทว อธิปฺเปตํ. ตญฺหิ "ขยํ วิราคนฺ"ติอาทีหิ ทิสฺสติ[๑] ตสฺมา "ทิสา"ติ วุจฺจติ. อนมตคฺเค ปน สํสาเร เกนจิ พาลปุถุชฺชเนน สุปิเนนปิ อคตปุพฺพตาย อคตปุพฺพทิสา นามาติ วุตฺตํ. ตํ ปฏฺฐยนฺเตน กายคตาสติยา โยโค กรณีโยติ.

แม้ในพระคาถานี้ ท่านก็ประสงค์เอาพระนิพพานนั่นแล. เพราะพระนิพพานนั้น ย่อมปรากฏด้วยลักษณะเป็นต้นว่า "หมดสิ้นปราศจากความกำหนัด" เหตุนั้นพระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกว่า "ทิศ". ส่วนที่พระองค์ตรัสว่า ชื่อว่าทิศที่ไม่เคยไป เพราะพาลปุถุชนไร ๆ ในสงสารอันมีเบื้องต้นและเบื้องปลายไม่ปรากฏไม่เคยไปแม้ด้วยความฝัน. เมื่อบุคคลผู้ปรารถนา

---

[๑] ฉ. ทิสฺสติ อปทิสฺสติ.

พระนิพพานนั้น ก็พึงกระทำความเพียร
ด้วยกายคตาสติ.

เอวำ สตฺถา นิพฺพาเนน เทสนาย กูฏำ คเหตฺวา ชาตกำ สโมธาเนสิ "ตทา ราชปริสา พุทฺธปริสา อเหสุ, รชฺชปฺปตฺตกุมาโร ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดาทรงถือเอาที่สุด แห่งเทศนาด้วยพระนิพพานอย่างนี้แล้ว ทรงประชุมชาดกว่า "บริษัทของพระราชาในครั้งนั้นได้มาเป็นพุทธบริษัทในบัดนี้, ส่วนกุมารผู้ครองราชสมบัติ ได้มาเป็นเรา (ตถาคต) นั่นเอง".

เตลปตฺตชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐา.

พรรณนาเตลปัตตชาดก ที่ ๖ จบ.

อรรถกถาชาดก ๒-ท.ส-๗

๗. นามสิทฺธิชาตก
(๙๗)

๙๗. "ชีวกญฺจ มตๆ ทิสฺวา
ธนปาลิญฺจ ทุคฺคตๆ
ปนฺถกญฺจ วเน มูฬฺหๆ
ปาปโก ปุนราคโต"ติ.

นามสิทฺธิชาตกๆ สตฺตมๆ.

๗. นามสิทธิชาดก
(๙๗)

๙๗. "เพราะเห็นนายชีวกะ (ชื่อเป็น)
ก็ตาย เห็นนางธนปาลี(ชื่อมีทรัพย์)
ก็ยากจน และเห็นนายปันถกะ
(ชื่อทาง) ก็หลงทางอยู่ในป่า
นายปาปกะ (ชื่อชั่ว) จึงได้กลับมา
อีก".

นามสิทธิชาดก ที่ ๗.

๗. นามสิทฺธิชาตกวณฺณนา (๙๗)

ชีวกญฺจ มตๆ ทิสฺวาติ อิทๆ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกๆ นามสิทฺธิกๆ ภิกฺขุๆ อารพฺภ กเถสิ.

เอโก กิร กุลปุตฺโต นาเมน ปาปโก นาม สาสเน อุรๆ ทตฺวา ปพฺพชิโต ภิกฺขูหิ "เอหาวุโส ปาปก ติฏฺฐาวุโส ปาปกา"ติ วุจฺจมาโน จินฺเตสิ "โลเก ปาปกๆ นาม 'ลามกๆ กาฬกณฺณิภูตนฺ'ติ วุจฺจติ, อญฺญๆ มงฺคลปฺปฏิยุตฺตๆ นามๆ อาหราเปสฺสามี"ติ.

โส อาจริยุปชฺฌาเย อุปสงฺกมิตฺวา "ภนฺเต มยฺหๆ นามๆ อวมงฺคลๆ, อญฺญๆ เม นามๆ กโรถา"ติ อาห. อถ นๆ เต เอวมาหๆสุ "อาวุโส นามๆ นามปณฺณตฺติมตฺตๆ, นาเมน กาจิ อตฺถสิทฺธิ นาม นตฺถิ, อตฺตโน นาเมเนว สนฺตุฏฺโฐ โหหี"ติ.

๗. พรรณนานามสิทธิชาดก (๙๗)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร ทรงปรารภภิกษุผู้มุ่งความสำเร็จเพราะชื่อรูปหนึ่ง ตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า เพราะเห็นนายชีวกะ (ชื่อเป็น) ก็ตายดังนี้.

เล่ากันมาว่า กุลบุตรคนหนึ่งมีชื่อว่าปาปกะ โดยชื่อ บวชถวายชีวิตในพระศาสนา ถูกพวกภิกษุเรียกว่า "มาเถิดท่านปาปกะผู้มีอายุ หยุดเถิดท่านปาปกะผู้มีอายุ" จึงคิดว่า "ชื่อปาปกะ เขาพูดกันว่า 'เลวทราม เป็นตัวกาลกรรณี' ในโลก, เราจักให้อาจารย์และอุปัชฌาย์เปลี่ยนชื่ออย่างอื่นที่ประกอบด้วยมงคล".

เธอเข้าไปหาอาจารย์และอุปัชฌาย์ แล้วเรียนว่า "ท่านผู้เจริญ ชื่อของกระผมไม่เป็นมงคลเลย, ขอท่านจงตั้งชื่ออื่นให้กระผมเถิด". ครั้งนั้นท่านอาจารย์และอุปัชฌาย์ จึงกล่าวกะเธออย่างนี้ว่า "ดูกรอาวุโส ชื่อเป็นเพียงบัญญัติไว้สำหรับเรียกขานกัน, ชื่อว่าความสำเร็จประโยชน์อะไร ๆ โดยชื่อ ย่อมไม่มี, ท่านจงพอใจยินดีกับชื่อของตนเถิด".

โส ปุนปฺปุนํ ยาจิเยว. ตสฺสายํ นามสิทฺธิกภาโว สเม ปากโฏ ชาโต. อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ สนฺนิสินฺนา ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุ "อาวุโส อสุโก กิร ภิกฺขุ นามสิทฺธิโก มงฺคลนามํ อาหราเปตี"ติ.

เธออ้อนวอนแล้วอ้อนวอนเล่าอยู่อย่างนี้. ความที่เธอมุ่งความสำเร็จโดยชื่อนี้ปรากฏแล้วในหมู่สงฆ์. ครั้นต่อมาวันหนึ่ง พวกภิกษุนั่งประชุมกันในธรรมสภา ตั้งเรื่องขึ้นว่า "ดูกรอาวุโส ได้ยินว่า ภิกษุผู้มุ่งความสำเร็จโดยชื่อ รูปโน้น ขอให้พระอาจารย์และพระอุปัชฌาย์ตั้งชื่อเป็นมงคล".

สตฺถา ธมฺมสภํ อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุพฺเพปิ โส นามสิทฺธิโกเยวา"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

พระศาสดาเสด็จมาสู่ธรรมสภา ตรัสถามว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ" เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้พระเจ้าข้า" จึงตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น, แม้ในกาลก่อน ภิกษุนั้นก็เป็นผู้มุ่งความสำเร็จโดยชื่อเหมือนกัน" แล้วทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัส.

อตีเต ตกฺกสิลายํ โพธิสตฺโต ทิสาปาโมกฺโข อาจริโย หุตฺวา ปญฺจ มาณวกสตานิ มนฺเต วาเจสิ. ตสฺเสโก มาณโว ปาปโก นาม นาเมน.

ในกาลที่ล่วงเลยมาแล้ว ในกรุงตักกสิลา พระโพธิสัตว์เป็นอาจารย์ทิศาปาโมกข์ บอกมนต์ให้มาณพ ๕๐๐ คน. มาณพคนหนึ่งของท่านชื่อว่า ปาปกะ โดยชื่อ.

โส "เอหิ ปาปก, ยาหิ ปาปกา"ติ วุจฺจมาโน จินฺเตสิ "มยฺหํ นามํ อวมงฺคลํ,

เขาถูกอาจารย์เรียกว่า "มาเถิด ปาปกะ ไปเถิด ปาปกะ" จึงคิดว่า "ชื่อของเรา

อญฺญํ นามํ เม อาหราเปสฺสามี"ติ. โส อาจริยํ อุปสงฺกมิตฺวา "อาจริย มยฺหํ นามํ อวมงฺคลํ, อญฺญํ นามํ กโรถา"ติ อาห.

ไม่เป็นมงคลเลย, เราจะให้ท่านอาจารย์ตั้งชื่ออื่นแก่เรา". เขาจึงเข้าไปหาอาจารย์แล้วก็เรียนท่านว่า "ท่านอาจารย์ ชื่อของกระผมไม่เป็นมงคลเลย, ขอท่านตั้งชื่ออื่นเถิด".

อถ นํ อาจริโย อโวจ "คจฺฉ ตาต, ชนปทจาริกํ จริตฺวา อตฺตโน อภิรุจิตํ เอกํ มงฺคลนามํ คเหตฺวา เอหิ, อาคตสฺส เต นามํ ปริวตฺเตตฺวา อญฺญํ นามํ กริสฺสามี"ติ.

ทีนั้น ท่านอาจารย์ได้กล่าวกะเขาว่า "ไปเถิดพ่อ, เจ้าจงเที่ยวไปตามชนบท ได้ชื่อที่เป็นมงคลชื่อหนึ่งที่ตนชอบใจ แล้วจึงค่อยมา, เราจะเปลี่ยนชื่อ แล้วตั้งชื่ออื่นให้แก่เจ้าผู้มาแล้ว".

โส "สาธู"ติ ปาเถยฺยํ คเหตฺวา นิกฺขนฺโต คามนฺ คามํ จรนฺโต เอกํ นครํ ปาปุณิ. ตตฺเถวโก ปุริโส กาลกโต ชีวโก นาม นาเมน. โส ตสฺ ญาติชเนน อาฬาหนํ นียมานํ ทิสฺวา "กินฺนาเมส[๑] ปุริโส"ติ ปุจฺฉิ. "ชีวโก นามา"ติ. "ชีวโกปิ มรตี"ติ. "ชีวโกปิ อชีวโกปิ มรติ, นามํ นามปญฺญตฺติมตฺตํ, ตฺวญฺจ พาโล มญฺเญ"ติ. โส ตสฺ กถํ สุตฺวา นาเม มชฺฌตฺโต หุตฺวา อตฺตโน[๒] นครํ ปาวิสิ.

เขารับว่า "ดีแล้วขอรับ" ก็ถือเอาเสบียงแล้วออกเดินทางไปท่องเที่ยวไปตามหมู่บ้าน ก็ไปถึงนครแห่งหนึ่ง. ในนครนั้นนั่นแล บุรุษผู้หนึ่งถึงแก่กรรมลง มีนามว่า ชีวกะ โดยชื่อ. เขาเห็นบุรุษนั้นถูกพวกชนผู้เป็นญาตินำไปป่าช้า ก็เลยถามว่า "บุรุษนี้ชื่ออะไร" หมู่ญาติตอบว่า "ชื่อชีวกะ". เขาจึงถามว่า "ถึงคนที่ชื่อว่าชีวกะก็ตายหรือ". หมู่ญาติจึงกล่าวว่า "ชื่อชีวกะก็ดี อชีวกะก็ดี ก็ย่อมตายด้วยกันทั้งนั้น, ชื่อเป็นเพียงบัญญัติสำหรับเรียกขานกัน, ก็ท่านเห็นจะเป็นคนโง่

---

[๑] ฉ. ม. กึ นามโก เอส.
[๒] ฉ. ม. อนุโตนครํ.

กระมัง". เขาฟังถ้อยคำนั้นแล้วก็เป็นผู้มีความรู้สึกเฉย ๆ ในชื่อ เข้าไปยังพระนครของตน.

อเถกำ ทาสึ ภตึ อททมานำ สามิกา ทฺวาเร นิสีทาเปตฺวา รชฺชุยา ปหรนฺติ. ตสฺสา จ "ธนปาลี"ติ นามำ โหติ. โส อนฺตรวีถิยา คจฺฉนฺโต ตำ โปถิยมานำ ทิสฺวา "กสฺมา อิมำ โปเถถา"ติ ปุจฺฉิ. "ภตึ ทาตุำ น สกฺโกตี"ติ.

ครั้งนั้น พวกเจ้านายจับนางทาสีคนหนึ่งผู้ไม่ให้ค่าจ้าง ให้นั่งที่ประตู แล้วเฆี่ยนด้วยเชือก. และนางนั้นก็มีชื่อว่า "ธนปาลี". เขาเดินไปในระหว่างถนน เห็นนางนั้นถูกโบยอยู่ก็เลย(เข้าไป)ถามว่า "พวกท่านโบยนางนี้ทำไม". ชนเหล่านั้นกล่าวว่า "นางนี้ไม่สามารถจะให้ค่าจ้างได้".

"กึ ปนสฺสา นามนฺ"ติ. "ธนปาลี นามา"ติ. "นาเมน ธนปาลี สมานาปิ ภติมตฺตำ ทาตุำ น สกฺโกตี"ติ. "ธนปาลิโยปิ อธนปาลิโยปิ ทุคฺคตา โหนฺติ, นามำ นามปญฺญตฺติมตฺตำ, ตฺวำ พาโล มญฺเญ"ติ.

เขาจึงถามว่า "ก็นางชื่ออะไร". ชนเหล่านั้นกล่าวว่า "นางชื่อธนปาลี". เขาจึงถามว่า "แม้ผู้ที่ชื่อว่า ธนปาลี โดยชื่อก็ไม่อาจที่จะให้เพียงค่าจ้างได้หรือ". ชนเหล่านั้นจึงกล่าวว่า "จะชื่อว่า ธนปาลีก็ดี อธนปาลีก็ดี ก็เป็นคนเข็ญใจได้, ชื่อเป็นเพียงบัญญัติสำหรับเรียกขานกัน, ท่านดูจะโง่จริงนะ".

โส นาเม มชฺฌตฺตตโร หุตฺวา นครา นิกฺขมฺม มคฺคำ ปฏิปนฺโน อนฺตรามคฺเค มคฺคมูฬฺหำ ปุริสำ ทิสฺวา "อมฺโภ กึ กโรนฺโต จรสี"ติ ปุจฺฉิ. "มคฺคมูโฬฺหมฺหิ สามี"ติ. "กึ ปน เต นามนฺ"ติ.

เขารู้สึกเฉย ๆ ในเรื่องชื่อยิ่งขึ้น ก็ออกจากพระนครเดินทางไป ก็ได้พบบุรุษที่หลงทางอยู่ในระหว่างทางก็เลยถามว่า "ผู้เจริญ ท่านเที่ยวทำอะไรอยู่". บุรุษนั้นจึงกล่าวว่า "ข้าพเจ้าหลงทางจ๊ะ นาย". เขาจึงถามว่า "ก็ท่านมีชื่ออย่างไร".

"ปนฺถโก นามา"ติ. "ปนฺถโกปิ มคฺคมูฬฺห โหตี"ติ "ปนฺถโกปิ อปนฺถโกปิ มคฺคมูฬฺห โหติ, นามํ นามปญฺญตฺติมตฺตํ, ตฺวํ ปน พาโล มญเญ"ติ.

บุรุษนั้นตอบว่า "ข้าพเจ้าชื่อปันถกะ (ทาง)". เขาจึงถามว่า "แม้ชื่อว่าปันถกะ ก็ยังหลงทางอยู่หรือ". บุรุษนั้นตอบว่า "จะชื่อว่าปันถกะก็ดี ชื่อว่าอปันถกะก็ดี ก็หลงทางได้เหมือนกัน, ชื่อเป็นเพียงบัญญัติสำหรับเรียกขานกัน, ก็ท่านคงจะโง่จริง ๆ นะ".

โส นาเม อติมชฺฌตฺโต หุตฺวา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา "กึ ตาต นามํ โรเจตฺวา อาคโตสี"ติ วุตฺเต "อาจริย ชีวกาปิ นาม มรนฺติ อชีวกาปิ, ธนปาลิโยปิ ทุคฺคตา โหนฺติ อธนปาลิโยปิ, ปนฺถกาปิ มคฺคมูฬฺหา โหนฺติ อปนฺถกาปิ, นามํ นามปญฺญตฺติมตฺตํ, นาเมน สิทฺธิ นตฺถิ, กมฺเมเนว สิทฺธิ, อลํ มยฺหํ อญฺเญน นาเมน, ตเทว เม นามํ โหตู"ติ อาห.

เขารู้สึกเฉย ๆ ในเรื่องชื่อยิ่งขึ้นไปอีก ไปยังสำนักของพระโพธิสัตว์ เมื่อพระโพธิสัตว์ถามว่า "เป็นอย่างไรบ้างละพ่อ เจ้าได้ชื่อชอบใจมาแล้วหรือ" จึงกล่าวว่า "ท่านอาจารย์ ผู้ที่ชื่อว่า ชีวกะก็ดี อชีวกะก็ดี ย่อมตายเหมือนกัน, ผู้ที่ชื่อว่า ธนปาลีก็ดี อธนปาลีก็ดี ก็ยากจนเข็ญใจได้เหมือนกัน, ผู้ที่ชื่อว่าปันถกะก็ดี อปันถกะก็ดี ก็หลงทางได้เช่นกัน, ชื่อเป็นเพียงบัญญัติสำหรับเรียกขานกัน, ความสำเร็จเพราะชื่อมิได้มีเลย, ความสำเร็จจะมีได้ ก็เพราะกรรมอย่างเดียว, พอกันทีสำหรับชื่ออื่น ของกระผม, ปาปกะนั้นนั่นแล เป็นชื่อของกระผม".

โพธิสตฺโต เตน ทิฏฺฐญฺจ กตญฺจ สํสนฺเทตฺวา อิมํ คาถมาห

พระโพธิสัตว์ เทียบเคียงเรื่องที่เขาเห็นและกรรมที่เขากระทำจึงกล่าวคาถานี้

๙๗. "ชีวกญฺจ มตๆ ทิสฺวา
ธนปาลิญฺจ ทุคฺคตๆ
ปนฺถกญฺจ วเน มูฬฺหๆ
ปาปโก ปุนราคโต"ติ.

๙๗. "เพราะเห็นนายชีวกะ (ชื่อเป็น)
ก็ตาย เห็นนางธนปาลี(ชื่อมีทรัพย์)
ก็ยากจน และเห็นนายปันถกะ
(ชื่อทาง) ก็หลงทางอยู่ในป่า
นายปาปกะ (ชื่อชั่ว) จึงได้กลับมา
อีก" ดังนี้.

ตตฺถ **ปุนราคโตติ** อิมานิ ตีณิ การณานิ ทิสฺวา ปุน อาคโต. รกาโร สนฺธิวเสน วุตฺโต.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปุนราคโต** แปลว่า นายปาปกะ เห็นเหตุทั้ง ๓ เหล่านี้แล้วก็กลับมาอีก. ร อักษร ท่านกล่าวด้วยอำนาจสนธิ.

สตฺถา อิมๆ อตีตๆ อาหริตฺวา "น ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุพฺเพเปส นามสิทฺธิโกเยวา"ติ วตฺวา ชาตกๆ สโมธาเนสิ "ตทา นามสิทฺธิโก อิทานิปิ นามสิทฺธิโกเยว, อาจริยปริสา พุทฺธปริสา, อาจริโย ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดาครั้นทรงนำเรื่องอดีตนี้มาแล้วตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น, แม้ในปางก่อน เธอก็เป็นผู้มุ่งความสำเร็จโดยชื่อ มาแล้วเหมือนกัน" ดังนี้ ทรงประชุมชาดกว่า "ในกาลนั้น มาณพผู้มุ่งความสำเร็จโดยชื่อ ได้มาเป็นภิกษุผู้มุ่งความสำเร็จโดยชื่อ แม้ในกาลบัดนี้, บริษัทของอาจารย์ในกาลนั้น ได้มาเป็นบริษัทของพระพุทธเจ้า ในกาลบัดนี้, ส่วนอาจารย์ครั้งนั้นได้มาเป็นเรานั่นเทียวในกาลบัดนี้".

นามสิทฺธิชาตกวณฺณนา สตฺตมา.

พรรณนานามสิทธิชาดก ที่ ๗ จบ.

๘. กูฏวาณิชชาตก (๙๘)

๙๘. "สาธุ โข ปณฺฑิโต นาม
น เตฺวว อติปณฺฑิโต
อติปณฺฑิเตน ปุตฺเตน
มนมฺหิ อุปกฺูฏิโต[1]"ติ.

กูฏวาณิชชาตกํ อฏฺฐมํ.

๘. กูฏวาณิชชาดก (๙๘)

๙๘. "ชื่อว่าผู้เป็นบัณฑิต ย่อมเป็นคนดีแน่
ส่วนผู้เป็นอติบัณฑิตไม่ดีเลยเพราะ
บุตร (ของเรา) ผู้เป็นอติบัณฑิต
เราจึงถูกไฟเผาหน่อยหนึ่ง".

กูฏวาณิชชาดก ที่ ๘.

[1] ฉ. อุปกูฏิโตติ.

๘. กูฏวาณิชชาตกวณฺณนา
(๙๘)

สาธุ โข ปณฺฑิโต นามาติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกำ กูฏวาณิชำ อารพฺภ กเถสิ.

สาวตฺถิยำ หิ เทฺว ชนา เอกโตว วณิชฺชำ กโรนฺตา ภณฺฑำ สกเฏนาทาย ชนปทำ คนฺตฺวา ลทฺธลาภา ปจฺจาคมึสุ.

เตสุ กูฏวาณิโช จินฺเตสิ "อยำ พหุ ทิวเส ทุพฺภิกฺขเนน ทุกฺขเสยฺยาย กิลมนฺโต, อิทานิ อตฺตโน ฆเร นานคฺครเสหิ ยาวทตฺถำ สุภิกฺขำ ภุญฺชิตฺวา อโรเคน มริสฺสติ, อถาหำ อิมำ ภณฺฑำ ตโย โกฏฺฐาเส กตฺวา เอกำ ตสฺส ทารกานำ ทสฺสามิ, เทฺว โกฏฺฐาเส อตฺตโน คเหสฺสามี"ติ.

๘. พรรณนากูฏวาณิชชาดก
(๙๘)

พระศาสดา เมื่อเสด็จประทับ ณ พระเชตวันวิหาร ทรงปรารภพ่อค้าโกงคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **สาธุ โข ปณฺฑิโต นาม** ดังนี้เป็นต้น.

ความพิสดารว่า ในพระนครสาวัตถี มีชาย ๒ คนทำการค้าด้วยกัน บรรทุกสินค้าด้วยเกวียนไปสู่ชนบท (ขาย) ได้กำไรแล้ว[๑] ก็เดินทางกลับ.

ในพ่อค้า ๒ คนนั้น พ่อค้าโกงคิดว่า "สหายคนนี้ต้องลำบากด้วยโภชนะที่ไม่ดี (และ) ด้วยการนอนอันเป็นทุกข์หลายวัน, บัดนี้เขาจักบริโภคโภชนะดี มีรสเลิศต่าง ๆ ตามความต้องการในเรือนของตน แล้วจักตาย เพราะอาหารไม่ย่อย, เอาเถอะ เราจักแบ่งสินค้านี้เป็นสามส่วน ให้แก่พวกเด็กของสหายนี้หนึ่งส่วน, เราถือเอาสองส่วน".

---

[๑] คำว่า "ลทฺธลาภา" ตามตัวแปลว่า "ได้ลาภ" ในที่นี้พูดถึงการค้าขาย ก็ต้องแปลว่า "ได้กำไร".

โส "อชฺช ภาเชสฺสาม, เสฺว ภาเชสฺสามา"ติ ภณฺฑิ ภาเชตุ์ น อิจฺฉิ.

พ่อค้าโกงนั้น ไม่อยากจะแบ่งสินค้า จึงพูด(ผัดวัน)ว่า "เราจักแบ่งวันนี้, เราจักแบ่งพรุ่งนี้".

อถ นำ ปณฺฑิตวาณิโช อกามกำ นิปฺปีเฬตฺวา ภาชาเปตฺวา วิหารำ คนฺตฺวา สตฺถารำ วนฺทิตฺวา กตปฺปฏิสนฺถาโร "อติปปญฺโจ เต กโต, อิธาคนฺตฺวาปิ จิเรน พุทฺธุปฏฺฐานำ อาคโตสี"ติ วุตฺเต ตำ ปวุตฺตึ ภควโต อาโรเจสิ.

ครั้งนั้น พ่อค้าผู้เป็นบัณฑิตได้บีบคั้นพ่อค้าผู้ไม่ประสงค์จะแบ่งนั้นให้แบ่ง(สินค้า)แล้ว ได้ไปสู่พระวิหาร ถวายบังคมพระศาสดาได้รับการปฏิสันถารแล้ว เมื่อพระศาสดาตรัสว่า "ท่านช้าเหลือเกิน, แม้มาถึงพระนครนี้แล้ว นานเหลือเกินจึงจะมาสู่ที่เฝ้าพระพุทธเจ้า" ดังนี้ จึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค.

สตฺถา "น โข เอส อุปาสก อิทาเนว กูฏวาณิโช, ปุพฺเพปิ กูฏวาณิโชเยว, อิทานิ ปน ตำ วญฺเจตุกาโม ชาโต, ปุพฺเพปิ ปณฺฑิเตปิ วญฺเจตุ์ น อุสฺสหี"ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตำ อาหริ.

พระศาสดาตรัสว่า "ดูกรอุบาสก พ่อค้าคนนี้เป็นพ่อค้าโกงในกาลบัดนี้เท่านั้นหามิได้, แม้ในกาลก่อน เขาก็เป็นพ่อค้าโกงเหมือนกัน, แต่ปัจจุบันนี้ เขาประสงค์จะหลอกลวงท่าน, ถึงในกาลก่อนเขาก็ไม่สามารถจะลวงบัณฑิตทั้งหลายได้" ผู้อันพ่อค้าผู้เป็นบัณฑิตพูดขอร้องแล้ว (ให้ทรงแสดงชาดก) จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่า ดังต่อไปนี้.

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต พาราณสิยำ วาณิชกุเล นิพฺพตฺติ.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์อุบัติในตระกูลพ่อค้า ในเมืองพาราณสี.

นามคหณทิวเส จสฺส "ปณฺฑิโต"ติ นามํ อกํสุ.

ก็ในวันตั้งชื่อ พ่อแม่ได้ขนานนามให้แก่โพธิสัตว์กุมารนั้นว่า "บัณฑิต".

โส วยปฺปตฺโต อญฺเญน วาณิชเกน สทฺธึ เอกโต หุตฺวา วณิชฺชํ กโรติ.

กุมารนั้นเจริญวัยแล้ว ได้ร่วมกับพ่อค้าอื่นทำการค้าขาย.

ตสฺส "อติปณฺฑิโต"ติ นามํ อโหสิ.

พ่อค้าคนนั้นมีนามว่า "อติบัณฑิต".

เต ปน พาราณสิโต ปญฺจหิ สกฏสเตหิ ภณฺฑํ อาทาย ชนปทํ คนฺตฺวา วณิชฺชํ กตฺวา ลทฺธลาภา ปุน พาราณสึ อาคมึสุ.

ก็พ่อค้าเหล่านั้น บรรทุกสินค้าด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม (ออก)จากเมืองพาราณสีไปสู่ชนบททำการค้าขายได้กำไรแล้ว ก็เดินทางกลับมาสู่เมืองพาราณสีอีก.

อถ เนสํ ภณฺฑํ ภาชนกาเล อติปณฺฑิโต อาห "มยา เทฺว โกฏฺฐาสา ลทฺธพฺพา"ติ.

ครั้งนั้น อติบัณฑิตได้พูดกับพ่อค้าเหล่านั้นในขณะที่แบ่งสินค้าว่า "เราควรได้สองส่วนนะ".

"กึการณา"ติ. "ตฺวํ ปณฺฑิโต, อหํ อติปณฺฑิโต, ปณฺฑิโต เอกํ ลทฺธุํ อรหติ. อติปณฺฑิโต เทฺว"ติ.

พ่อค้าผู้เป็นบัณฑิตถามว่า "เพราะอะไรล่ะ". อติบัณฑิตพูดว่า "ท่านเป็นบัณฑิต, เราเป็นอติบัณฑิต, บัณฑิตควรได้หนึ่งส่วน, อติบัณฑิตควรได้สองส่วน".

"นนุ อมฺหากํ ทฺวินฺนมฺปิ ภณฺฑมูลมฺปิ โคณาทโยปิ สมสมาเยว, ตฺวํ กสฺมา เทฺว โกฏฺฐาเส ลทฺธุํ อรหสี"ติ. "อติปณฺฑิตภาเวนา"ติ.

พ่อค้าบัณฑิตพูดว่า "ต้นทุนสินค้าก็ดีโคเป็นต้นก็ดี ของเราสองคนก็เท่า ๆ กัน, เพราะเหตุไร ท่านจึงควรได้สองส่วน". อติบัณฑิตตอบว่า "เพราะเราเป็นอติบัณฑิต".

เอวํ เต กถํ วฑฺเฒตฺวา กลหํ อกํสุ. พ่อค้าทั้งสองคนนั้นทะเลาะกัน เพราะเหตุนี้.

ตโต อติปณฺฑิโต "อตฺเถโก อุปาโย"ติ จินฺเตตฺวา อตฺตโน ปิตรํ เอกสฺมึ สุสิรรุกฺเข ปเวเสตฺวา "ตฺวํ อเมฺหสุ อาคเตสุ 'อติปณฺฑิโต เทฺว โกฏฺฐาเส ลทฺธุํ อรหสี'ติ วเทยฺยาสี"ติ วตฺวา โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา "สมฺม มยฺหํ ทฺวินฺนํ โกฏฺฐาสานํ ยุตฺตภาวํ วา อยุตฺตภาวํ วา เอสา รุกฺขเทวตา ชานาติ, เอหิ, ตํ ปุจฺฉิสฺสามา"ติ ตํ ตตฺเถว เนตฺวา "อยฺเย รุกฺขเทว ตํ อมฺหากํ อฏฺฏํ ปจฺฉินฺทาหี"ติ อาห.

ลำดับนั้น อติบัณฑิตคิดได้ว่า "มีอุบายอย่างหนึ่ง" จึงให้บิดาของตนเข้าไปซุกอยู่ในโพรงต้นไม้ต้นหนึ่ง แล้วนัดแนะกับบิดาไว้ว่า "เมื่อฉันสองคนมาแล้ว พ่อพึงพูดว่า อติบัณฑิตควรได้สองส่วน" (เขา)เข้าไปหาพระโพธิสัตว์ แล้วกล่าวว่า "แน่ะสหาย รุกขเทวดานั้น ย่อมทราบว่า เราควรได้สองส่วนหรือไม่ควรได้, มาเถอะ, เราจักถามรุกขเทวดานั้น" แล้วนำพ่อค้าผู้เป็นบัณฑิตไปที่ต้นไม้นั้น จึงกล่าวว่า "ข้าแต่รุกขเทวดาผู้เป็นเจ้า ขอท่านได้โปรดตัดสินคดีนั้นของข้าพเจ้าทั้งสองคนด้วย".

อถสฺส ปิตา สรํ ปริวตฺเตตฺวา "เตนหิ กเถถา"ติ อาห.

ทันใดนั้น บิดาของพ่อค้าโกงนั้นได้เปลี่ยนเสียงพูดว่า "ถ้าอย่างนั้น พวกท่านจงบอก(คดี)มา".

"อยฺเย อยํ ปณฺฑิโต, อหํ อติปณฺฑิโต, อเมฺหหิ เอกโต โวหาโร กโต, ตตฺถ เตน กึ ลทฺธพฺพนฺ"ติ.

พ่อค้าโกงตอบว่า "ข้าแต่พระเป็นเจ้า พ่อค้าคนนี้เป็นบัณฑิต, (ส่วน)ข้าพเจ้าเป็นอติบัณฑิต, เราสองคนทำการค้าด้วยกัน, พ่อค้าคนนั้นควรได้ส่วนในส่วนนั้นอย่างไร".

"ปณฺฑิเตน เอโก โกฏฺฐาโส, อติปณฺฑิเตน เทฺว โกฏฺฐาสา ลทฺธพฺพา"ติ.

รุกขเทวดาปลอมกล่าวว่า "บัณฑิตควรได้หนึ่งส่วน, อติบัณฑิตควรได้สองส่วน".

โพธิสตฺโต เอวํ วินิจฺฉิตํ อฏฺฏํ สุตฺวา "อิทานิ เทวตาภาวํ วา อเทวตาภาวํ วา ชานิสฺสามี"ติ ปลาลํ อาหริตฺวา สุสิรํ ปูเรตฺวา อคฺคึ อทาสิ.

พระโพธิสัตว์ได้สดับคดีที่รุกขเทวดาวินิจฉัยอย่างนี้แล้ว คิดว่า "บัดนี้เราจักรู้ว่าเป็นเทวดาหรือไม่ใช่เทวดา" แล้วนำฟางมาใส่จนเต็มโพรง แล้วจุดไฟ.

อติปณฺฑิตสฺส ปิตา ชาลาย ผุฏฺฐกาเล อฑฺฒชฺฌามาเมน สรีเรน ทยฺหมาโน อุปริ อารุยฺห สาขํ คเหตฺวา โอลมฺเพนฺโต ภูมิยํ ปติตฺวา อิมํ คาถมาห

บิดาของอติบัณฑิตในเวลาถูกเปลวไฟลวกี่มีสรีระถูกไฟไหม้ครึ่งหนึ่ง เร่าร้อนกระวนกระวาย จึงไต่ขึ้นข้างบนเหนี่ยวกิ่งไม้ห้อยตัวกระโดดลงที่พื้นดิน พลางกล่าวคาถานี้ว่า

๙๘. "สาธุ โข ปณฺฑิโต นาม
น เตฺวว อติปณฺฑิโต
อติปณฺฑิเตน ปุตฺเตน
มนมฺหิ อุปกฺกฏฺฐิโต"ติ.

๙๘. "ชื่อว่าผู้เป็นบัณฑิต ย่อมเป็นคนดีแน่ ส่วนผู้เป็นอติบัณฑิตไม่ดีเลยเพราะบุตร (ของเรา) ผู้เป็นอติบัณฑิต เราจึงถูกไฟเผาหน่อยหนึ่ง".

ตตฺถ **สาธุ โข ปณฺฑิโต นามาติ** อิมสฺมึ โลเก ปณฺฑิจฺเจน สมนฺนาคโต การณาการณํ ญตฺวา ปุคฺคโล สาธุ โสภโณ.

บรรดาบทเหล่านั้น บาทคาถาว่า **สาธุ โข ปณฺฑิโต นาม** ความว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยความเป็นบัณฑิต รู้เหตุอันควรและไม่ควร ชื่อว่าเป็นคนดี คือคนงามในโลกนี้.

อติปณฺฑิโตติ นามมตฺเตน อติปณฺฑิโต กูฏปุริโส น เตฺวว วตฺถุสมฺปนฺโน. **มนมฺหิ อุปกฺกฏฺฐิโตติ** โถเกนมฺหิ ฌาโม,

บทว่า **อติปณฺฑิโต** ความว่า ส่วนบุรุษโกงเป็นอติบัณฑิตเพียงชื่อ ไม่ประเสริฐเลย. บาทคาถาว่า **มนมฺหิ อุปกฺกฏฺฐิโต**

อฑฺฒชฺฌามโตว มุตฺโตติ อตฺโถ.

ความว่า เราถูกไฟไหม้หน่อยหนึ่ง คือ เราพ้นจากการถูกไฟไหม้ครึ่งหนึ่งแล้ว.

เต อุโภปิ มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา สมํเยว โกฏฺฐาสํ คณฺหิตฺวา ยถากมฺมํ คตา.

พ่อค้าทั้งสองคนนั้น แบ่งสินค้าเท่า ๆ กัน ถือเอาส่วนเสมอกัน แล้วต่างคนต่างแยกทางกันไปตามทางของตน.

สตฺถา "ปุพฺเพเปส กูฏวาณิโช-เยวา"ติ อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา กูฏวาณิโช ปจฺจุปฺปนฺเนปิ กูฏวาณิโชว, ปณฺฑิตวาณิโช ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดาครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาตรัสว่า "ปุพฺเพเปส กูฏวาณิโชเยว" เป็นต้น แล้วจึงทรงประชุมชาดกว่า "พ่อค้าโกงครั้งนั้นกลับชาติมาเป็นพ่อค้าโกงนั่นแหละในปัจจุบันนี้, ส่วนพ่อค้าผู้เป็นบัณฑิตกลับชาติมาเป็นเราตถาคต".

กูฏวาณิชชาตกวณฺณนา อฏฺฐมา.

พรรณนากูฏวาณิชชาดก ที่ ๘ จบ.

๑๘-๓ ๑๗๗ ๕.๑ ๑๙๗๑๙๕๓

๙. ปโรสหสฺสชาตก
(๙๙)

๙๙. “ปโรสหสฺสมฺปิ สมาคตานํ
กนฺเทยฺยุ เต วสฺสสตํ อปณฺฑา
เอโกว เสยฺโย ปุริโส สปณฺโฑ
โย ภาสิตสฺส วิชานาติ อตฺถนฺ”ติ.

ปโรสหสฺสชาตกํ นวมํ.

๙. ปโรสหัสสชาตก
(๙๙)

๙๙. “คนโง่แม้มีมากกว่าพัน มาพร้อมหน้ากันแล้วเขาเหล่านั้นเป็นคนไร้ปัญญา พึงคร่ำครวญอยู่ตลอดร้อยปี(ส่วน)บุรุษใด มีปัญญารู้แจ้งอรรถแห่งธรรมที่บัณฑิตภาษิตไว้แล้ว บุรุษนั้น ถึงมีเพียงคนเดียว ก็เป็นผู้ประเสริฐกว่า(คนโง่ตั้งพันนั้น)”.

ปโรสหัสสชาตก ที่ ๙.

๙. ปโรสหสฺสชาตกวณฺณนา
(๙๙)

ปโรสหสฺสมฺปิ สมาคตานนฺติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปุถุชฺชนปญฺจก-ปญฺหำ อารพฺภ กเถสิ.

วตฺถุ **สรภงฺคชาตเก** อาวิภวิสฺสติ. เอกสฺมึ ปน สมเย ภิกฺขู ธมฺมสภายำ สนฺนิปติตฺวา "อาวุโส ทสพเลน สงฺขิตฺเตน กถิตำ ธมฺมเสนาปติ สารีปุตฺโต วิตฺถาเรน พฺยากาสี"ติ เถรสฺส คุณำ กถยมานา นิสีทึสุ.

สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว สารีปุตฺโต อิทาเนว มยา สงฺขิตฺเตน ภาสิตำ วิตฺถาเรน พฺยากโรติ, ปุพฺเพปิ พฺยากโรสิเยวา"ติ วตฺวา อตีตำ อาหริ.

๙. พรรณนาปโรสหัสสชาดก
(๙๙)

พระศาสดาเมื่อประทับ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภปัญหา ๕ ข้อของปุถุชน ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า **ปโรสหสฺสมฺปิ สมาคตานำ** ดังนี้.

เรื่อง (นี้) จักมีปรากฏชัดแจ้งใน **สรภังคชาดก**. ก็สมัยหนึ่งพวกภิกษุประชุมกันในธรรมสภา นั่งกล่าวสรรเสริญคุณพระเถระว่า "ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร พยากรณ์พระดำรัสที่พระทศพลตรัสไว้แต่โดยย่อได้โดยพิสดาร" ดังนี้.

พระศาสดาเสด็จมา แล้วตรัสถามว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ" เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในกาลบัดนี้เท่านั้นที่พระสารีบุตร ย่อมพยากรณ์ถ้อยคำที่เรากล่าวแล้วโดยย่อได้โดยพิสดาร, แม้ในกาลก่อน เธอก็พยากรณ์ได้แล้วเช่นเดียวกัน" ดังนี้แล้ว ได้ทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าดังนี้.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต อุทิจฺจ-พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา กาเม ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ปญฺจาภิญฺญา อฏฺฐ สมาปตฺติโย นิพฺพตฺเตตฺวา หิมวนฺเต วิหาสิ.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติ อยู่ในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลพราหมณ์ ผู้มีชื่อเสียง เจริญวัย (โดยลำดับ) ได้ศึกษาศิลปวิทยาทุกประเภท ที่เมืองตักกสิลา สละกามสมบัติทั้งหลาย ออกบวชเป็นฤาษี แล้วบำเพ็ญเพียรให้อภิญญา ๕ (และ) สมาบัติ ๘ เกิดขึ้น อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์.

ปริวาราปิสฺส ปญฺจ ตาปสสตานิ อเหสุ. อถสฺส เชฏฺฐนฺเตวาสิโก วสฺสารตฺตสมเย อุปฏฺฐมํ อิสิคณํ อาทาย โลณมฺพิล-เสวนตฺถาย มนุสฺสปถํ อคมาสิ. ตทา โพธิสตฺตสฺส กาลกิริยสมโย ชาโต.

พระโพธิสัตว์นั้น มีดาบส ๕๐๐ รูป เป็นบริวาร. ต่อมาถึงฤดูฝน อันเตวาสิกผู้เป็นหัวหน้าเพื่อนของดาบสนั้น ได้พาเอาหมู่ฤาษีจำนวนครึ่งหนึ่ง (๒๕๐ รูป) เดินทางไปยังถิ่นที่อยู่ของมนุษย์เพื่อต้องการบริโภครสเค็มและรสเปรี้ยว (แห่งอาหาร). (และ) กาลนั้น ก็เป็นสมัยกระทำกาลกิริยาของพระโพธิสัตว์ด้วย.

อถ นํ อนฺเตวาสิกา "อาจริย กตโร โว คุโณ ลทฺโธ"ติ อธิคมํ ปุจฺฉึสุ. โส "นตฺถิ กิญฺจี"ติ วตฺวา อาภสฺสร-พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติ. โพธิสตฺตา หิ อรูปสมาปตฺติลาภิโน หุตฺวาปิ อภพฺพฏฺฐานตฺตา อรูปภเว น นิพฺพตฺตนฺติ. อนฺเตวาสิกา "อาจริยสฺส อธิคโม นตฺถี"ติ อาฬาหเน สกฺการํ น กรึสุ.

ลำดับนั้น เหล่าอันเตวาสิกได้เรียนถามพระโพธิสัตว์ถึงคุณธรรมที่บรรลุว่า "ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านได้(บรรลุ)คุณธรรมอะไร". พระโพธิสัตว์ตอบว่า "ไม่มีอะไร" ดังนี้แล้วได้ (ตายไป) บังเกิดในพรหมโลกชั้นอาภัสระ. แท้จริง พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย แม้เป็นผู้ได้อรูปสมาบัติ ก็จะเกิดในอรูปภพไม่ได้ เพราะเป็นผู้มีฐานะไม่

สมควร. (ฝ่าย)เหล่าอันเตวาสิกไม่ได้จัดทำสักการะในป่าช้า (บูชาอาจารย์) เพราะคิดว่า "อาจารย์ไม่ได้บรรลุคุณธรรมอะไร".

เชฏฺฐนฺเตวาสิโก อาคนฺตฺวา "กหํ อาจริโย"ติ ปุจฺฉิตฺวา "กาลกโต"ติ สุตฺวา "อปิ อาจริยํ อธิคมํ ปุจฺฉิตฺถา"ติ อาห. "อาม ปุจฺฉิมฺหา"ติ. "กึ กเถสี"ติ. "นตฺถิ กิญฺจีติ เตน วุตฺตนฺติ อถสฺส อเมฺหหิ สกฺกาโร น กโต"ติ อาหํสุ.

อันเตวาสิก ผู้เป็นหัวหน้ากลับมาแล้วถามว่า "อาจารย์อยู่ที่ไหน" ได้ยินว่า "มรณภาพแล้ว" จึงพูดว่า "พวกท่านถามอาจารย์ ถึงคุณธรรมที่บรรลุบ้างไหม". พวกอันเตวาสิกอื่นตอบว่า "พวกเราถามแล้วขอรับ". "อาจารย์พูดอะไรไว้บ้าง". อันเตวาสิกทั้งหลายตอบว่า "อาจารย์บอกว่าไม่มีอะไร ดังนั้น พวกกระผมจึงไม่ได้ทำสักการะแก่ท่าน".

เชฏฺฐนฺเตวาสิโก "ตุเมฺห อาจริยสฺส วจนตฺถํ น ชานาถ, อากิญฺจญฺญายตน-สมาปตฺติลาภี อาจริโย"ติ อาห. เต ตสฺมึ ปุนปฺปุนํ กเถนฺเตปิ น สทฺทหึสุ.

อันเตวาสิกผู้หัวหน้า จึงกล่าวว่า "ท่านทั้งหลาย ย่อมไม่รู้อรรถแห่งถ้อยคำของอาจารย์, (ความจริง) อาจารย์เป็นผู้ได้อากิญจัญญายตนสมาบัติ" ดังนี้. แม้เมื่ออันเตวาสิกผู้หัวหน้านั้น กล่าว (ยืนยัน) อยู่หลายครั้ง พวกอันเตวาสิกก็ไม่ยอมเชื่อ.

โพธิสตฺโต ตํ การณํ ญตฺวา "อนฺธพาลา มม เชฏฺฐนฺเตวาสิกสฺส น สทฺทหนฺติ, อิมํ เตสํ การณํ ปากฏํ กริสฺสามี"ติ พฺรหฺมโลกา อาคนฺตฺวา อสฺสมปทมตฺถเก

พระโพธิสัตว์ทราบเหตุนั้น แล้วคิดว่า "พวกโง่เขลาทั้งหลาย ไม่ยอมเชื่ออันเตวาสิกชั้นหัวหน้าของเรา, เราจักกระทำเหตุนี้ให้ปรากฏแก่เขาเหล่านั้น".

มหนฺเตน อานุภาเวน อากาเส ฐตฺวา เชฏฺฐนฺเตวาสิกสฺส ปญฺญานุภาวํ วณฺเณนฺโต อิมํ คาถมาห

ดังนี้แล้ว มาจากพรหมโลกยืนในอากาศเหนือยอดอาศรมด้วยอานุภาพอันยิ่งใหญ่ เมื่อจะสรรเสริญอานุภาพปัญญาของอันเตวาสิกผู้เป็นหัวหน้า จึงกล่าวคาถานี้ว่า

๙๙. "ปโรสหสฺสมฺปิ สมาคตานํ
กนฺเทยฺยุ เต วสฺสสตํ อปญฺญา
เอโกว เสยฺโย ปุริโส สปญฺโญ
โย ภาสิตสฺส วิชานาติ อตฺถนฺ"ติ.

๙๙. "คนโง่แม้มีมากกว่าพัน มาพร้อมหน้ากันแล้วเขาเหล่านั้นเป็นคนไร้ปัญญา พึงคร่ำครวญอยู่ตลอดร้อยปี(ส่วน)บุรุษใด มีปัญญารู้แจ้งอรรถแห่งธรรมที่บัณฑิตภาษิตไว้แล้ว บุรุษนั้น ถึงมีเพียงคนเดียว ก็เป็นผู้ประเสริฐกว่า (คนโง่ตั้งพันนั้น)" ดังนี้.

ตตฺถ **ปโรสหสฺสมฺปีติ** อติเรกสหสฺสมฺปิ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปโรสหสฺสมฺปิ** แปลว่า แม้มีจำนวนมากกว่าหนึ่งพัน.

สมาคตานนฺติ สนฺนิปติตานํ ภาสิตสฺส อตฺถํ ชานิตุํ อสกฺโกนฺตานํ พาลานํ.

บทว่า **สมาคตานํ** ความว่า เหล่าคนโง่ทั้งหลายผู้มาประชุมกันแล้ว ก็ไม่สามารถจะรู้อรรถแห่งธรรมที่บัณฑิตภาษิตไว้แล้ว.

กนฺเทยฺยุ เต วสฺสสตํ อปญฺญาติ เต เอวํ สมาคตา อปฺปญฺญา อิเม พาลา ตาปสา วิย วสฺสสตมฺปิ วสฺสสหสฺสมฺปิ วสฺสสตสหสฺสมฺปิ โรเทยฺยุํ ปริเทวยฺยุํ, โรทมานาปิ ปน อตฺถํ วา การณํ วา เนว ชาเนยฺยุนฺติ ทีเปติ.

ด้วยบาทคาถาว่า **กนฺเทยฺยุ เต วสฺสสตํ อปญฺญา** พระโพธิสัตว์ย่อมแสดงว่า คนโง่ผู้ไร้ปัญญามาพร้อมหน้ากันอย่างนั้น พึงร้องไห้ พึงคร่ำครวญ ตลอดร้อยปีบ้าง พันปีบ้าง แสนปีบ้าง เหมือนพวกดาบสผู้โง่เขลาเหล่านี้, ก็พวกเขาถึงคร่ำครวญ

อยู่ก็ไม่พึงรู้เนื้อความ หรือเหตุการณ์ (นั้น ๆ) ได้เลย.

เอโกว เสยฺโย ปุริโส สปญฺโญติ บาทคาถาว่า **เอโกว เสยฺโย ปุริโส สปญฺโญ** ความว่า บุรุษผู้เป็นบัณฑิตเพียงคนเดียวเท่านั้น เป็นผู้ดีกว่า คือประเสริฐกว่าเหล่าคนโง่เห็นปานนั้น แม้มีมากกว่าพัน.

เอวรูปานำ พาลานำ ปโรสหสฺสโตปิ เอโก ปณฺฑิตปุริโสว เสยฺโย วรตโรติ อตฺโถ.

กีทิโส สปฺปญฺโญติ. **โย ภาสิตสฺส วิชานาติ อตฺถำ** อยำ เชฏฺฐนฺเตวาสิโก วิยาติ.

ถามว่า คนผู้มีปัญญา คือ บุคคลเช่นไร. ตอบว่า **บุคคลใดย่อมรู้แจ้งอรรถแห่งธรรมที่บัณฑิตภาษิตไว้แล้ว** บุคคลนั้นชื่อว่าผู้มีปัญญา เหมือนอันเตวาสิกผู้เป็นหัวหน้านี้แล.

เอวำ มหาสตฺโต อากาเส จิโตว ธมฺมำ เทเสตฺวา ตาปสคณำ พุชฺฌาเปตฺวา พฺรหฺมโลกเมว คโต. เตปิ ตาปสา ชีวิตปริโยสาเน พฺรหฺมโลกปรายนา อเหสุ.

พระมหาสัตว์ยืนอยู่ในอากาศนั่นแล แสดงธรรมให้หมู่ดาบสรู้แล้ว กลับไปสู่พรหมโลกดังเดิม. ฝ่ายพวกดาบสเหล่านั้น เมื่อสิ้นชีวิตแล้วได้เป็นผู้มุ่งหน้าต่อพรหมโลกเช่นเดียวกัน.

สตฺถา อิมำ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา ชาตกำ สโมธาเนสิ "ตทา เชฏฺฐนฺเตวาสิโก สารีปุตฺโต อโหสิ, มหาพฺรหฺมา ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาตรัสแล้ว ทรงประชุมชาดกไว้ว่า "อันเตวาสิกผู้เป็นหัวหน้าในกาลนั้น ได้มาเป็นพระสารีบุตรในบัดนี้, ส่วนมหาพรหมได้มาเป็นเราตถาคตเอง" ดังนี้.

ปโรสหสฺสชาตกวณฺณนา นวมา.　　พรรณนาปโรสหัสสชาดก ที่ ๙ จบ.

๑๐. อสาตรูปชาตก (๑๐๐)

๑๐๐. “อสาตํ สาตรูเปน
ปิยรูเปน อปฺปิยํ
ทุกฺขํ สุขสฺส รูเปน
ปมตฺตมติวตฺตตี”ติ.

อสาตรูปชาตกํ ทสมํ.

๑๐. อสาตรูปชาตก (๑๐๐)

๑๐๐. “สิ่งที่ไม่ชวนชื่น ย่อมครอบงำ
บุคคลผู้ประมาทไว้ได้ ด้วยท่าที
ที่ชวนชื่น สิ่งที่ไม่น่ารัก ย่อม
ครอบงำผู้ประมาทไว้ได้ ด้วย
ท่าทีที่น่ารัก ทุกข์ย่อมครอบงำผู้
ประมาทไว้ได้ ด้วยท่าทีแห่งสุข”.

อสาตรูปชาตก ที่ ๑๐.

๑๐. อสาตรูปชาตกวณฺณนา (๑๐๐)

อสาตำ สาตรูเปนาติ อิทำ สตฺถา กุณฺฑิยนครำ อุปนิสฺสาย กุณฺฑธานวเน วิหรนฺโต โกลิยราชธีตรำ สุปฺปวาสำ อุปาสิกำ อารพฺภ กเถสิ.

สา หิ ตสฺมึ สมเย สตฺต วสฺสานิ กุจฺฉินา คพฺภำ ปริหริตฺวา สตฺตาหำ มูฬฺหคพฺภา อโหสิ, อธิมตฺตา เวทนา ปวตฺตีสุ.

สา เอวำ อธิมตฺตา เวทนาภิตุนฺนาปิ[๑] "สมฺมาสมฺพุทฺโธ วต โส ภควา, โย เอวรูปสฺส ทุกฺขสฺส ปหานาย ธมฺมำ เทเสสิ. สุปฏิปนฺโน วตสฺส ภควโต สาวกสงฺโฆ, โย เอวรูปสฺส ทุกฺขสฺส ปหานาย ปฏิปนฺโน. สุขำ วต นิพฺพานำ, ยตฺเถว รูปี ทุกฺขำ นตฺถี"ติ อิเมหิ ตีหิ วิตกฺเกหิ ทุกฺขำ อธิวาเสสิ.

๑๐. พรรณนาอสาตรูปชาดก (๑๐๐)

พระศาสดา เมื่อเสด็จเข้าไปอาศัยกุณฑิยนคร ประทับ ณ กุณฑธานวัน ทรงปรารภพระนางสุปปวาสาอุบาสิกา ผู้เป็นพระธิดาของพระเจ้าโกลิยะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำขึ้นต้นว่า **อสาตำ สาตรูเปน** ดังนี้.

ความพิสดารว่า ในสมัยนั้นพระนางสุปปวาสานั้น ทรงบริหารพระครรภ์ในพระอุทรอยู่ถึง ๗ ปี ได้เกิดพระครรภ์หลงอยู่ถึง ๗ วัน, ความเจ็บปวดได้เป็นไปอย่างรุนแรงยิ่ง

พระนางแม้ถูกความเจ็บปวดอันรุนแรงเสียดแทงแล้วอย่างนั้น ก็ทรงอดกลั้นความทุกข์ทรมาน ด้วยการตรึกตรองถึงคุณ ๓ ประการเหล่านี้ คือ "พระผู้มีพระภาคผู้ทรงแสดงธรรม เพื่อละความทุกข์เห็นปานนี้เสียได้ เป็นผู้ตรัสรู้เอง โดยชอบแล้วหนอ (๑). พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ปฏิบัติแล้วเพื่อละความทุกข์เห็นปานนั้น เป็นผู้

---

[๑] ฉ. เวทนาภิภูตาปิ.

ปฏิบัติดีแล้วหนอ (๑). พระนิพพานอันเป็นที่ไม่มีรูป ไม่มีทุกข์นั่นแล เป็นสุขหนอ (๑)".

สา สามิกํ ปกฺโกสาเปตฺวา ตญฺจ อตฺตโน ปวุตฺตึ วนฺทนสาสนญฺจ อาโรเจตุ์ สตฺถุ สนฺติกํ เปเสสิ.

พระนางรับสั่งให้กราบทูลพระสวามีมาแล้ว ทรงส่งไปยังสำนักพระศาสดา[๑] เพื่อกราบทูลความเป็นไปของพระนางนั้น และเพื่อกราบทูลข่าวถวายบังคม.[๒]

สตฺถา วนฺทนสาสนํ สุตฺวาว "สุขินี โหตุ สุปฺปวาสา โกลิยธีตา, สุขินี อโรคา อโรคํ ปุตฺตํ วิชายตู"ติ อาห. สห วจเนเนว ปน ภควโต สุปฺปวาสา โกลิยธีตา สุขินี อโรคา อโรคํ ปุตฺตํ วิชายิ. อถสฺสา สามิโก เคหํ คนฺตฺวา ตํ วิชาตํ ทิสฺวา "อจฺฉริยํ วต โภ, อติวิย ตถาคตสฺสานุภาโว"ติ อจฺฉริยพฺภุตจิตฺตชาโต อโหสิ.

พระศาสดาครั้นทรงสดับข่าวถวายบังคมแล้วจึงตรัสว่า "ขอให้พระนางสุปปวาสาธิดาของพระเจ้าโกลิยะจงมีความสุข, ขอให้พระนางผู้มีความสุข ปราศจากโรค จงประสูติพระโอรสผู้ปราศจากโรคเถิด" ดังนี้. พร้อมกับพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคนั่นแล พระนางสุปปวาสาธิดาของพระเจ้าโกลิยะ เป็นผู้มีความสุข ปราศจากโรค ก็ประสูติพระโอรสผู้ปราศจากโรคแล้ว. ลำดับนั้น พระสวามีของพระนาง กลับไปสู่พระราชนิเวศน์ พบพระนางผู้ประสูติ(พระโอรส) แล้วเกิดความอัศจรรย์ใจยิ่งนักว่า "น่าอัศจรรย์จริงหนอ พระนางผู้เจริญ, พระอานุภาพของพระตถาคตช่างน่าอัศจรรย์เหลือเกิน".

---

[๑] ทรง (ขอร้อง) ให้เสด็จไปเฝ้าพระศาสดา.
[๒] .....เพื่อกราบทูล (ว่าพระนาง) ขอถวายบังคม.

สุปฺปวาสาปิ ปุตฺตํ วิชายิตฺวา สตฺตาหํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทาตุกามา ปุน นิมนฺตนตฺถายตํ เปเสสิ. เตน โข ปน สมเยน มหาโมคฺคลฺลานสฺส อุปฏฺฐาเกน พุทฺธปฺปมุโข ภิกฺขุสงฺโฆ นิมนฺติโต โหติ.

แม้พระนางสุปปวาสา ครั้นประสูติพระโอรสแล้ว ทรงประสงค์จะถวายมหาทานแด่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นประมุขตลอดระยะ ๗ วัน จึงได้ส่งพระสวามีนั้นไปอีกเพื่อทูลนิมนต์(พระพุทธเจ้า). แต่ว่าคราวนั้น อุปัฏฐากของท่านพระโมคคัลลานะ ได้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นประมุขไว้(ก่อน)แล้ว.

สตฺถา สุปฺปวาสาย ทานสฺส โอกาสทานตฺถาย เถรสฺส สนฺติกํ เปเสตฺวา ตํ สญฺญาเปตฺวา สตฺตาหํ ตสฺสา ทานํ ปฏิคฺคเหสิ สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆน.

พระศาสดา ทรงส่งพระสวามีของพระนางสุปปวาสานั้นไปยังสำนักพระเถระ เพื่อขอให้เปิดโอกาส ถวายทานแก่พระนางสุปปวาสา ให้อุปัฏฐากของพระเถระยินยอมแล้วรับทานของพระนางตลอด ๗ วัน พร้อมด้วยหมู่ภิกษุ.

สตฺตเม ปน ทิวเส สุปฺปวาสา ปุตฺตํ สีวลิกุมารํ มณฺเฑตฺวา สตฺถารญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ วนฺทาเปสิ. ตสฺมึ ปฏิปาฏิยา สาริปุตฺตตฺเถรสฺส สนฺติกํ นีเต เถโร เตน สทฺธึ "กจฺจิ เต สีวลิ ขมนียนฺ"ติ ปฏิสนฺถารํ อกาสิ. โส "กุโต เม ภนฺเต สุขํ, สุวาหํ สตฺต วสฺสานิ โลหิตกุมฺภิยํ วสินฺ"ติ เถเรน สทฺธึ เอวรูปึ กถํ กเถสิ.

ส่วนวันที่ ๗ พระนางสุปปวาสาได้ประดับตกแต่งสีวลีกุมาร ผู้เป็นพระโอรส ให้ถวายบังคมพระศาสดา และให้ไหว้หมู่ภิกษุ. เมื่อพระนางนำพระกุมารนั้นไปถึงสำนักพระสารีบุตรเถระตามลำดับ พระเถระจึงกระทำปฏิสันถารกับพระกุมารนั้นว่า "ดูกรสีวลี เธอสบายดีหรือ". พระกุมารนั้น ได้กราบเรียนถ้อยคำเห็นปานนี้กับพระเถระว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมจักมีความสุขแต่ที่ไหนเล่า,(ด้วยว่า)

กระผมนั้น อยู่ในโลหิตกุมภีถึงเจ็ดปีทีเดียว".

สุปฺปวาสา ตสฺส วจนํ สุตฺวา "สตฺตาหํ ชาโต มม ปุตฺโต อนุพุทฺเธน ธมฺมเสนาปตินา สทฺธึ มนฺเตตี"ติ โสมนสฺสปฺปตฺตา อโหสิ. สตฺถา "อปิ นุ สุปฺปวาเส อญฺเญปิ เอวรูเป ปุตฺเต อิจฺฉสี"ติ อาห. "สเจ ภนฺเต เอวรูเป อญฺเญ สตฺต ปุตฺเต ลเภยฺยํ, อิจฺเฉยฺยเมวาหนฺ"ติ.

พระนางสุปปวาสา สดับพระดำรัสของพระโอรสนั้นแล้ว ทรงเกิดความโสมนัสว่า "บุตรของเราเกิดได้เพียง ๗ วัน ก็ปรึกษา[๑]กับพระธรรมเสนาบดีผู้ตรัสรู้ ตามพระพุทธเจ้าได้". ฝ่ายพระศาสดาตรัสว่า "ดูกรสุปปวาสา เธอปรารถนาพระโอรสผู้(มีคุณสมบัติ)เห็นปานนี้ แม้พระองค์อื่นอีกบ้างไหม". พระนางสุปปวาสากราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าหม่อมฉันพึงได้โอรสเห็นปานนี้ เหล่าอื่นอีก ๗ องค์, หม่อมฉันก็พึงปรารถนาทีเดียว".

สตฺถา อุทานํ อุทาเนตฺวา อนุโมทนํ กตฺวา ปกฺกามิ. สีวลิกุมาโรปิ โข สตฺตวสฺสิกกาเลเยว สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิตฺวา ปริปุณฺณวสฺโส อุปสมฺปทํ ลภิตฺวา ปุญฺญวา ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺโต[๑] หุตฺวา ปฐวึ อุนฺนาเทตฺวา อรหตฺตํ ปตฺวา ปุญฺญวนฺตานํ อนฺตเร เอตทคฺคฏฺฐานํ ปาปุณิ.

พระศาสดาทรงเปล่งพระอุทานแล้ว ทรงกระทำอนุโมทนาเสด็จหลีกไป. ฝ่ายพระสีวลีกุมารแล ในเวลาที่มีพระชนม์ครบ ๗ พรรษานั่นแล ได้บรรพชาถวายพระชนมชีพในพระศาสนา พอพระชนม์ครบบริบูรณ์ ก็ได้อุปสมบท เป็นผู้มีบุญเพียบพร้อมด้วยลาภและยศอันเลอเลิศ (ปรากฏ) ก้องทั่วปฐพี บรรลุพระอรหัตแล้ว ได้รับตำแหน่งภิกษุผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้มีบุญ.

---

[๑] ฉ. ลาภคฺคปฺปตฺโต.

[๑] ปราศัย.

อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตฺวา "อาวุโส สีวลิตฺเถโร นาม เอวรูโป มหาปุญฺโญ ปตฺถิตปตฺถโน ปจฺฉิมภวิกสตฺโต สตฺต วสฺสานิ โลหิตกุมฺภิยํ วสิ[๑] สตฺตาหํ มูฬฺหคพฺภภาวํ อาปชฺชิ, อโห มาตา[๒] มหนฺตํ ทุกฺขํ อนุภวีสุ, เต กินฺนุ โข กมฺมมกํสู"ติ กถํ สมุฏฺฐาเปสุ.

อยู่ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายประชุมในธรรมสภา สนทนากันว่า "ดูกรท่านผู้มีอายุ ชื่อว่าท่านพระสีวลีเถระเป็นผู้มีบุญมากเห็นปานนี้ ตั้งความปรารถนาไว้แล้ว เป็นผู้เกิดในภพสุดท้าย อยู่ในโลหิตกุมภีถึง ๗ ปี ถึงภาวะอยู่ในครรภ์หลงอีก ๗ วัน โอหนอ พระมารดา (ของท่าน) เสวยความทุกข์ทรมานอย่างมหันต์แล้ว, คนทั้งสองนั้น ได้กระทำกรรมอะไรหนอแล".

สตฺถา ตตฺถ คนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "ภิกฺขเว สีวลิโน มหาปุญฺญวโตว สตฺต วสฺสานิ โลหิตกุมฺภิยํ นิวาโส จ สตฺตาหํ มูฬฺหคพฺภภาวปฺปตฺติ จ อตฺตนา กตกมฺมมูลกาว, ตสฺสา สุปฺปวาสายปิ สตฺต วสฺสานิ กุจฺฉินา คพฺภปริหรณ-ทุกฺขญฺจ สตฺตาหํ มูฬฺหคพฺภทุกฺขญฺจ อตฺตนา กตกมฺมมูลกเมวา"ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริ.

พระศาสดาเสด็จไปที่นั้น ตรัสถามว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ" เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้" ดังนี้จึงตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย การอยู่ในโลหิตกุมภีตลอด ๗ ปีของพระสีวลีผู้มีบุญมากก็ดี การถึงภาวะครรภ์หลงถึง ๗ วันก็ดี ก็สืบเนื่องจากกรรมที่ตนเองกระทำแล้ว เป็นมูลเหตุทีเดียว, ความทุกข์อันเกิดแต่การทรงครรภ์ในท้องถึง ๗ ปีก็ดี ความทุกข์อันเกิดครรภ์หลงถึง ๗ วันก็ดี ของพระนางสุปปวาสานั้น ก็มีกรรมที่

---

[๑] ฉ. วสิตฺวา.
[๒] ฉ. มาตาปุตฺตา.

ตนเองกระทำแล้วนั่นแล เป็นมูลเหตุเช่นเดียวกัน" ดังนี้ แล้วอันภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอนแล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าดังต่อไปนี้.

อตีเต พาราณสิยं พฺรหฺมทตฺเต รชฺชं กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิสฺมึ ปฏิสนฺธึ คณฺหิตฺวา วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายं สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา ปิตุ อจฺจเยน ธมฺเมน รชฺชं กาเรสิ.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในพระอุทรของพระอัครมเหสีของพระเจ้าพรหมทัตนั้น ทรงเจริญพระชันษาตามลำดับ ทรงศึกษาศิลปวิทยาทุกชนิดที่เมืองตักกสิลา เมื่อพระราชบิดาสวรรคตแล้ว ได้ทรงครอบครองราชสมบัติโดยธรรม.

ตสฺมึ สมเย โกสลราชา มหนฺเตน พเลน อาคนฺตฺวา พาราณสึ คเหตฺวา ตं ราชานं มาเรตฺวา ตสฺเสว อคฺคมเหสึ อตฺตโน อคฺคมเหสึ อกาสิ.

ในสมัยนั้น พระราชาแห่งแคว้นโกศลได้ยกทัพใหญ่มายึดครองพระนครพาราณสี ปลงพระชนม์พระราชานั้นแล้ว ทรงบังคับพระอัครมเหสีของพระเจ้าพรหมทัตนั้นนั่นเองให้เป็นอัครมเหสีของพระองค์เอง.

พาราณสีรญฺโญ ปน ปุตฺโต ปิตุ มรณกาเล นิทฺธมนทฺวาเรน ปลายิตฺวา พลं สंหริตฺวา พาราณสึ อาคนฺตฺวา อวิทูเร นิสีทิตฺวา ตสฺส รญฺโญ ปณฺณं เปเสสิ "รชฺชं วา เทตุ ยุทฺธं วา"ติ. โส "ยุทฺธं ทมฺมี"ติ ปฏิปณฺณं เปเสสิ. ราชกุมารสฺส ปน มาตา ตं สาสนं

ฝ่ายพระราชโอรสของพระเจ้าพาราณสี ในเวลาที่พระบิดาสวรรคตแล้ว ได้หลบหนี (จากพระนคร) ไปโดยทางประตูอุโมงค์ ทรงรวบรวมไพร่พลได้แล้ว กลับมายังพระนครพาราณสีอีก พักพลไว้ในที่ไม่ไกล ทรงส่งพระราชสาส์นไปถึงพระเจ้าโกศลนั้น ความว่า "พระเจ้าโกศลจะทรงมอบ

สุตฺวา "ยุทฺเธน กมฺมํ นตฺถิ, ตสฺส ราชสมบัติให้หรือจะรบกัน" ดังนี้. สตฺต ทิวสานิ สญฺจารํ ปจฺฉินฺทิตฺวา พระราชาแห่งแคว้นโกศลนั้น ได้ส่ง พาราณสีนครํ ปริวาเรตุ, ตโต พระราชสาส์นตอบไปว่า "เราจะรบ". ทารุทกภตฺตปริกฺขเยน กิลนฺตมนุสฺสํ นครํ ฝ่ายพระมารดาของพระราชกุมาร ทรง วินาว ยุทฺเธน คณฺหิสฺสตี"ติ ปณฺณํ สดับราชสาส์นนั้นแล้ว ทรงส่งสาส์น(ส่วน เปเสสิ. พระองค์)ไปว่า "ไม่ต้องรบกันดอก ขอให้ลูกจงล้อมพระนครพาราณสีไว้ ตัดการสัญจรติดต่อกันอย่างเด็ดขาดตลอด ๗ วัน แต่นั้น ก็ยึดเอาพระนครที่มีมนุษย์อิดโรยลำบาก เพราะขาดฟืน น้ำ และอาหารเสียได้ โดยไม่ต้องมีการรบ" ดังนี้.

โส มาตุ สาสนํ สุตฺวา สตฺต ทิวสานิ พระราชกุมารนั้น ทรงสดับสาส์นของสญฺจารํ ปจฺฉินฺทิตฺวา นครํ รุนฺธิ. พระมารดาแล้ว ทรงล้อมพระนครไว้ นาครา สญฺจารํ อลภมานา สตฺตเม ตัดการสัญจรติดต่ออย่างเด็ดขาด ๗ วัน. ทิวเส ตสฺส รญฺโญ สีสํ คเหตฺวา ชาวพระนครทั้งหลาย เมื่อไม่ได้การ กุมารสฺส อทํสุ. กุมาโร นครํ ปวิสิตฺวา สัญจรติดต่อกัน ในวันที่ ๗ จึงตัดพระเศียร รชฺชํ คเหตฺวา อายุหปริโยสาเน ของพระเจ้าโกศลนั้น นำไปมอบถวายแด่ ยถากมฺมํ คโต. พระราชกุมาร. พระราชกุมารเสด็จเข้าสู่พระนคร ทรงครอบครองราชสมบัติแล้ว ในกาลที่สิ้นพระชนมายุ ได้เสด็จไปตามยถากรรม.

โส เอตรหิ สตฺต ทิวสานิ สญฺจารํ ในกาลบัดนี้ พระราชกุมารนั้นอยู่ ปจฺฉินฺทิตฺวา นครํ รุนฺธิตฺวา คหิตกมฺม- ประจำแล้วในโลหิตกุมภีตลอดเวลา ๗ ปี นิสฺสนฺเทน สตฺต วสฺสานิ โลหิตกุมฺภิยํ ได้ถึงภาวะครรภ์หลงอีก ๗ วัน เพราะ

วสิตฺวา สตฺตาหํ มูฬฺหคพฺภาวํ อาปชฺชิ. ยมฺปน โส ปทุมุตฺตรปาทมูเล "ลาภีนํ อคฺโค ภเวยฺยนฺ"ติ มหาทานํ ทตฺวา ปตฺถนํ อกาสิ, ยญฺจ วิปสฺสิพุทฺธกาเล นาคเรหิ สทฺธึ สหสฺสคฺฆนิกํ คุฬทธึ ทตฺวา ปตฺถนํ อกาสิ, ตสฺสานุภาเวน ลาภีนํ อคฺโค ชาโต.

ผลกรรมที่ตนเองล้อมพระนครไว้ ตัดขาดการติดต่อไปมาตลอดเวลา ๗ วัน ได้ยึดครอง(พระนคร)ไว้แล้ว. ส่วนการที่พระราชกุมารนั้นถวายมหาทาน แล้วได้ทรงกระทำความปรารถนาไว้แทบยุคลบาทของพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ว่า "ขอข้าพเจ้าพึงเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย บรรดาผู้มีลาภมากเถิด", และการที่ทรงถวายก้อนนมส้ม ซึ่งมีมูลค่าพันหนึ่งพร้อมกับชาวพระนคร แล้วได้ทรงตั้งความปรารถนาไว้ ในสมัยพระวิปัสสีพุทธเจ้า, อานุภาพของทานนั้น บันดาลให้พระสีวลีเถระ เกิดเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย บรรดาผู้มีลาภมาก.

สุปฺปวาสาปิ "นครํ รุนฺธิตฺวา คณฺหตาตา"ติ เปสิตภาเวน สตฺต วสฺสานิ กุจฺฉินา คพฺภํ ปริหริตฺวา สตฺตาหํ มูฬฺหคพฺภา ชาตาติ.

แม้พระนางสุปปวาสา ทรงครรภ์อยู่ในพระอุทร ๗ ปี แล้วเกิดพระครรภ์หลงอยู่ถึง ๗ วัน ก็เพราะ(ผลแห่งการที่)พระนางทรงส่งสาส์น (ไปแนะพระโอรส) ว่า "พ่อเอ๋ย ขอให้ลูกจงล้อมพระนครไว้ก่อนแล้วจึงยึดเอาเถิด" ดังนี้.

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา อภิสมฺพุทฺโธ หุตฺวา อิมํ คาถมาห

พระศาสดาครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาตรัสเล่าแล้ว พระองค์ผู้ตรัสรู้พร้อมยิ่งแล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๑๐๐. “อสาตํ สาตรูเปน
ปิยรูเปน อปฺปิยํ
ทุกฺขํ สุขสฺส รูเปน
ปมตฺตมติวตฺตตี”ติ.

๑๐๐. “สิ่งที่ไม่ชวนชื่น ย่อมครอบงำ
บุคคลผู้ประมาทไว้ได้ ด้วยท่าที
ที่ชวนชื่น สิ่งที่ไม่น่ารัก ย่อม
ครอบงำผู้ประมาทไว้ได้ ด้วย
ท่าทีที่น่ารัก ทุกข์ย่อมครอบงำผู้
ประมาทไว้ได้ ด้วยท่าทีแห่งสุข”.
ดังนี้.

ตตฺถ **อสาตํ สาตรูเปนา**ติ อมธุรเมว มธุรปฺปฏิรูปเกน.

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **อสาตํ สาตรูเปน** ความว่า สิ่งที่ไม่หวานชื่นนั่นแล ย่อมครอบงำบุคคลผู้ประมาทด้วยท่าทีที่หวานชื่น.

ปมตฺตมติวตฺตตีติ อสาตํ อปฺปิยํ ทุกฺขนฺติ เอตํ ติวิธมฺปิ เอเตน สาตรูปาทินา อากาเรน สติวิปฺปวาสวเสน ปมตฺตํ ปุคฺคลํ อติวตฺตติ[๑] อภิภวตีติ อตฺโถ.

บาทพระคาถาว่า **ปมตฺตมติวตฺตติ** มีอธิบายว่า ทั้ง ๓ อย่างนี้คือ สิ่งที่ไม่ชวนชื่น ๑ สิ่งที่ไม่น่ารัก ๑ ทุกข์ ๑ ย่อมข่มคือย่อมครอบงำบุคคลผู้ประมาทแล้ว เพราะเป็นอยู่โดยปราศจากสติด้วยอาการมีท่าทีที่ชวนชื่นเป็นต้นนั่น.

อิทํ ภควตา ยญฺจ เต มาตาปุตฺตา อิมินา คพฺภปริหรณคพฺภวาสสงฺขาเตน อสาตาทินา ปุพฺเพ นครุนฺธนสาตาทิปฺปฏิรูปเกน อชฺโฌตฺถฏา, ยญฺจ อิทานิ สา อุปาสิกา ปุนปิ สตฺตกฺขตฺตุ๋ เอวรูป

เรื่องนี้บัณฑิตพึงทราบ (อธิบาย) ว่า การที่มารดาและบุตรเหล่านั้น ถูกสิ่งที่ไม่ชวนชื่น กล่าวคือการบริหารครรภ์ และการอยู่ในครรภ์เป็นต้นนี้ ครอบงำเอาด้วยรูปจำแลง สิ่งชวนชื่น มีการล้อมพระนคร

---

[๑] ฉ. อภิภวติ อชฺโฌตฺถรตีติ.

อสาตํ อปฺปิยํ ทุกฺขํ เปมวตฺถุภูเตน ปุตฺตสงฺขาเตน สาตาทิปฺปฏิรูปเกน อุปาสิกาย อชฺโฌตฺถฏา หุตฺวา ตถา วจนํ[๑] สพฺพมฺปิ สนฺธาย วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ.

ไว้ในกาลก่อนเป็นต้น และการที่บัดนี้อุบาสิกานั้นยอมให้สิ่งที่ไม่ชวนชื่น สิ่งที่ไม่น่ารัก ทุกข์เห็นปานนั้นครอบงำแล้วถึง ๗ ครั้งด้วยรูปเทียมแห่งสิ่งที่ชวนชื่น คือบุตรอันเป็นที่ตั้งแห่งความรัก แล้วจึงกราบทูลอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสหมายรวมทั้งหมดเลย.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา นครํ รุนฺธิตฺวา รชฺชํ ปตฺตกุมาโร สีวลิ อโหสิ, มาตา สุปฺปวาสา, ปิตา ปน พาราณสีราชา อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาตรัสเล่าแล้ว ทรงประมวลชาดกไว้ว่า "พระราชกุมารผู้ทรงล้อมพระนครแล้ว ได้รับพระราชสมบัติในกาลนั้น ได้เป็นพระสีวลีในกาลนี้, พระมารดาได้เป็นพระนางสุปปวาสา, ส่วนพระราชาพาราณสี พระราชบิดาได้เป็นเราตถาคตเอง" ดังนี้.

อสาตรูปชาตกวณฺณนา ทสมา. พรรณนาอสาตรูปชาดก ที่ ๑๐ จบ.

ลิตฺตวคฺโค ทสโม. ลิตตวรรค ที่ ๑๐ จบ.

---

[๑] ฉ. ฮวจ.

ตสฺสุทฺทานํ

ลิตฺตเตชํ มหาสารํ
วิสฺสาสโลมหํสนํ
สุทสฺสนเตลปตฺตํ
นามสิทฺธิกุฏุวาณิชํ
ปโรสหสฺสอสาตรูปนฺติ.

มชฺฌิมปณฺณาสโก นิฏฺฐิโต.

ประมวลชาดกแห่งลิตตวรรค

ลิตตชาดก ๑ มหาสารชาดก ๑ วิสสาสโภชนชาดก ๑ โลมหังสชาดก ๑ มหาสุทัสสนชาดก ๑ เตลปัตตชาดก ๑ นามสิทธิชาดก ๑ กุฏุวาณิชชาดก ๑ ปโรสหัสสชาดก ๑ อสาตรูปชาดก ๑ (รวมเป็น ๑๐ ชาดก) ด้วยประการฉะนี้.

มัชฌิมปัณณาสก์ จบ.

อรรถกถาชาดก ปา-ทา.๕-๒

๑๑. ปโรสตวคฺค

๑. ปโรสตชาตก (๑๐๑)

๑๐๑. “ปโรสตํ เวปิ สมาคตานํ
ฌาเยยฺยุ เต วสฺสสตํ อปณฺฑา
เอโกว เสยฺโย ปุริโส สปณฺโฑ
โย ภาสิตสฺส วิชานาติ อตฺถนฺ”ติ.

ปโรสตชาตกํ ปฐมํ.

๑๑. ปโรสตวรรค

๑. ปโรสตชาตก (๑๐๑)

๑๐๑. “คนโง่ แม้มีมากกว่าร้อย มา
พร้อมหน้ากันแล้ว เขาเหล่านั้น
เป็นคนไร้ปัญญา พึงเพ่งอยู่ตลอด
ร้อยปี (ส่วน)บุรุษใดมีปัญญารู้แจ้ง
อรรถแห่งธรรมที่บัณฑิตภาษิตไว้แล้ว
บุรุษนั้นถึงมีเพียงคนเดียว ก็เป็นผู้
ประเสริฐกว่า(คนโง่ตั้งร้อยนั้น)”.

ปโรสตชาตก ที่ ๑.

๑๑. ปโรสตวคฺค

๑. ปโรสตชาตกวณฺณนา

(๑๐๑)

๑๐๑. “ปโรสตํ เวปิ สมาคตานํ
ฌาเยยฺยุ เต วสฺสสตํ อปณฺฑา
เอโกว เสยฺโย ปุริโส สปณฺโฑ
โย ภาสิตสฺส วิชานาติ อตฺถนฺ”ติ.

อิทํ ชาตกํ วตฺถุโต จ เวยฺยากรณโต จ สโมธานโต จ ปโรสหสฺสชาตกสทิสเมว.

เกวลํ เหตฺถ “ฌาเยยฺยุนฺ”ติ ปทมตฺตเมว วิเสโส.

ตสฺสตฺโถ “วสฺสสตมฺปิ อปฺปณฺฑา ฌาเยยฺยุ โอโลเกยฺยุ อุปธาเรยฺยุ. เอวํ โอโลเกนฺตาปิ ปน อตฺถํ วา การณํ วา น ปสฺสนฺติ, ตสฺมา โย ภาสิตสฺส อตฺถํ ชานาติ, โส เอโกว สปณฺโฑ

๑๑. ปโรสตวรรค

๑. พรรณนาปโรสตชาดก

(๑๐๑)

ชาดกนี้ ว่า

๑๐๑. “คนโง่ แม้มีมากกว่าร้อย มา พร้อมหน้ากันแล้ว เขาเหล่านั้น เป็นคนไร้ปัญญา พึงเพ่งอยู่ตลอดร้อยปี (ส่วน)บุรุษใดมีปัญญารู้แจ้งอรรถแห่งธรรมที่บัณฑิตภาษิตไว้แล้ว บุรุษนั้นถึงมีเพียงคนเดียว ก็เป็นผู้ประเสริฐกว่า (คนโง่ตั้งร้อยนั้น)” ดังนี้.

เหมือนกันกับปโรสหัสสชาดก ทั้งเนื้อเรื่อง ทั้งไวยากรณ์ และทั้งการประชุมชาดก.

แต่ในที่นี้ มีความต่างกันเพียงบทว่า “ฌาเยยฺยุ” เท่านั้นอย่างเดียว.

เนื้อความแห่งคาถานั้น ดังนี้ “นรชนผู้ไม่มีปัญญา เพ่งคือดู ได้แก่ ใคร่ครวญแม้ตลอดร้อยปี. จริงอยู่ นรชนเหล่านั้นแม้เพ่งอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่เป็นผล ไม่เห็นเหตุ, เพราะฉะนั้น ผู้ใดรู้อรรถแห่ง

เสยฺโย"ติ. คำที่นักปราชญ์กล่าวแล้ว, ผู้นั้นถึงเป็นผู้เดียวเพียบพร้อมด้วยปัญญา ย่อมเป็นผู้ประเสริฐกว่า".

ปโรสตชาตกวณฺณนา ปฐมา. พรรณนาปโรสตชาดก ที่ ๑ จบ.

๒. ปณฺณิกชาตก (๑๐๒)

๑๐๒. "โย ทุกฺขผุฏฺฐาย ภเวยฺย ตาณํ
โส เม ปิตา ทุพฺภิ วเน กโรติ
สา กสฺส กนฺทามิ วนสฺส มชฺเฌ
โย ตายิตา โส สหสา[๑] กโรตี"ติ.

ปณฺณิกชาตกํ ทุติยํ.

๒. ปัณณิกชาดก (๑๐๒)

๑๐๒. "เมื่อเราทุกข์ร้อน ผู้ใดพึงเป็นที่พึ่งได้ ผู้นั้นเป็นบิดาของเรา กำลังประทุษร้ายเราในป่า เราจะคร่ำครวญหาใคร ท่ามกลางป่า ผู้ใดเป็นที่พึ่งของเรา ผู้นั้นทำกรรมหนัก(เสียเอง)".

ปัณณิกชาดก ที่ ๒.

---

[๑] สหสํ.

๒. ปณฺณิกชาตกวณฺณนา
(๑๐๒)

โย ทุกฺขผุฏฺฐาย ภเวยฺย ตาณนฺติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกำ ปณฺณิกำ อุปาสกำ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร สาวตฺถิวาสี อุปาสโก นานปฺปการานิ มูลปณฺณาทีนิ จ ลาวุกุมฺภณฺฑานิ[๑] จ วิกฺกีณิตฺวา ชีวิกำ กปฺเปติ.

ตสฺเสกา ธีตา อภิรูปา ปาสาทิกา อาจารสีลสมฺปนฺนา หิโรตฺตปฺป-สมนฺนาคตา เกวลำ นิจฺจปฺปหำสิตมุขา.

ตสฺสา สมานกุเลสุ วาเรยฺยตฺถาย อาคเตสุ โส จินฺเตสิ "อิมิสฺสา วาเรยฺยำ วตฺตติ, อยญฺจ นิจฺจปฺปหำสิตมุขา. กุมาริกาธมฺเม ปน อสติ กุมาริกาย ปรกุลำ คตาย มาตาปิตูนำ ครหา โหติ, 'อตฺถิ นุ โข อิมิสฺสา กุมาริกาย ธมฺโม

๒. พรรณนาปัณณิกชาดก
(๑๐๒)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภอุบาสกคนหนึ่ง ซึ่งมีนามว่า ปัณณิกะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **โย ทุกฺขผุฏฺฐาย ภเวยฺย ตาณำ** ดังนี้เป็นต้น.

ได้ยินมาว่า อุบาสกคนนั้นอาศัยอยู่ในเมืองสาวัตถี ขายรากไม้และผักต่าง ๆ รวมทั้งน้ำเต้าและฟักเขียว เลี้ยงชีวิตอยู่.

อุบาสกนั้น มีธิดาคนหนึ่ง ซึ่งมีรูปร่างสวยงามชวนมอง สมบูรณ์ด้วยมารยาทและศีล เพียบพร้อมด้วยความละอายและเกรงกลัวบาป มีหน้าตาร่าเริงแจ่มใสเป็นนิตย์.

เมื่อมีชายผู้มีตระกูลเสมอกันมาเพื่อสู่ขอนาง อุบาสกนั้นคิดว่า "การมาสู่ขอลูกสาว(เรา)นี้ ย่อมเป็นไปได้, แต่ลูกเราคนนี้ เป็นผู้มีหน้าตาร่าเริงแจ่มใสอยู่เป็นประจำ. ก็เมื่อไม่มีธรรมของกุมารีเมื่อกุมารีแต่งงานไปอยู่บ้านสามี การ

---

[๑] ฉ. กุมฺภณฺฑานิ.

นตฺถี'ติ วีมสิสฺสามิ นนฺ"ติ.

ติเตียนย่อมตกถึงพ่อแม่ด้วย, เราจักทดลองลูกสาวของเราดูว่า 'ธรรมของกุมารีของลูกสาวเรานี้ มีหรือไม่มีหนอ" ดังนี้.

โส เอกทิวสํ ธีตรํ ปจฺฉิ คาหาเปตฺวา ปณฺณตฺถาย อรญฺญํ คนฺตฺวา วีมสนวเสน กิเลสสนฺนิสฺสิโต วิย หุตฺวา รหสฺสํ กถํ กเถตฺวา ตํ หตฺเถ คณฺหิ.

วันหนึ่ง อุบาสกนั้นให้ลูกสาวถือกระเช้าพาเข้าป่าหาผัก ทำตัวเหมือนกับเกิดกิเลส พูดถ้อยคำมีความหมาย จับมือลูกสาว เพื่อต้องการจะทดลอง.

สา คหิตมตฺตาว ปโรทนฺตี กนฺทนฺตี "อยุตฺตํ เอตํ ตาต, อุทกโต อคฺคิปาตุภาวสทิสํ, มา เอวรูปึ กโรหี"ติ อาห.

ลูกสาวนั้น พอถูกพ่อจับมือเท่านั้น ก็ร้องไห้คร่ำครวญว่า "พ่อเอ๋ย กรรมนี้เป็นเหมือนไฟที่เกิดจากน้ำไม่สมควรเลย, พ่ออย่าทำกรรมอย่างนี้เลย".

"อมฺม มยา วีมสนตฺถาย ตฺวํ หตฺเถ คหิตา,[๑] วเทหิ 'อตฺถิทานิ เต กุมาริกาธมฺโม"ติ.

พ่อพูดว่า "ลูก พ่อจับลูกที่มือเพื่อจะทดลองดู, ขอให้ลูกจงบอกชิว่า 'บัดนี้ลูกมีธรรมสำหรับกุมารี".

"อาม ตาต อตฺถิ. มยา[๒] หิ โลภวเสน โกจิ ปุริโส น โอโลกิตปุพฺโพ"ติ.

นางพูดว่า "ข้าแต่พ่อ กุมารีธรรม (ของลูก)มีอยู่. เพราะลูกไม่เคยมองบุรุษไหน ด้วยความอยากได้เลย".

---

[๑] ฉ. หตฺเถ คหิตา, น จ กิเลสวเสน, วเทหิ....
[๒] ฉ. โย.

โส ธีตรํ อสฺสาเสตฺวา[๑] มงฺคลํ กตฺวา ปรกุลํ เปเสตฺวา "สตฺถารํ วนฺทิสฺสามี"ติ คนฺธมาลาทิหตฺโถ เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปูเชตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ.

อุบาสกนั้นปลอบลูกสาวให้สบายใจ แล้วก็จัดการแต่งงาน ส่งไปอยู่บ้านสามี พลางคิดว่า "เราจักถวายบังคมพระศาสดา" ถือของหอมและดอกไม้ ไปสู่พระเชตวัน ถวายบังคมพระศาสดา บูชาพระองค์แล้วนั่ง ณ ที่อันสมควรส่วนหนึ่ง.

"จิรสฺสํ อาคโตสี"ติ วุตฺเต ตมตฺถึ ภควโต อาโรเจสิ.

เมื่อพระศาสดาตรัสว่า "ท่าน(เคย)มาที่นี่เป็นเวลานานแล้ว" เขาจึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค.

สตฺถา "อุปาสก กุมาริกา จิรํ ปฏฺจาย อาจารสีลสมฺปนฺนาว, ตฺวํ ปน อิมํ อิทาเนว เอวํ วีมํสสิ, ปุพฺเพปิ วีมํสิเยวา"ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริ.

พระศาสดาตรัสว่า "ดูกรอุบาสก กุมารีเป็นหญิงมีมารยาท และมีศีลมานานแล้ว, ก็ท่านมิได้ทดลองกุมารีนี้ในบัดนี้เท่านั้น, ถึงในชาติก่อน ท่านก็ทดลองนางแล้วเหมือนกัน" อุบาสกกราบทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่า.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต อรญฺเญ รุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติ.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นรุกขเทวดาในป่า.

อเถโก พาราณสิยํ ปณฺณิก-อุปาสโกติ วตฺถุ ปจฺจุปฺปนฺนสทิสเมว.

เนื้อเรื่องตั้งต้นแต่ว่า ครั้งนั้นมีอุบาสกคนหนึ่งชื่อ ปัณณิกอุบาสก ในเมืองพาราณสี เหมือนกับเรื่องในปัจจุบันทุกประการ.

---

[๑] ฉ. อสฺสาเสตฺวา มรํ เนตฺวา มงฺคลํ....

เตน ปน สา วีมํสนตฺถาย หตฺเถ คหิตมตฺตา ปริเทวมานา อิมํ คาถมาห

๑๐๒. “โย ทุกฺขผุฏฺฐาย ภเวยฺย ตาณํ
โส เม ปิตา ทุพฺภิ วเน กโรติ
สา กสฺส กนฺทามิ วนสฺส มชฺเฌ
โย ตายิตา โส สหสา[๑] กโรตี”ติ.

ก็นางนั้น พอถูกบิดาจับมือเพื่อจะทดลองก็คร่ำครวญ กล่าวคาถานี้ว่า

๑๐๒. “เมื่อเราทุกข์ร้อน ผู้ใดพึงเป็นที่พึ่งได้ ผู้นั้นเป็นบิดาของเรา กำลังประทุษร้ายเราในป่า เราจะคร่ำครวญหาใคร ท่ามกลางป่า ผู้ใดเป็นที่พึ่งของเรา ผู้นั้นทำกรรมหนัก(เสียเอง)”.

ตตฺถ **โย ทุกฺขผุฏฺฐาย ภเวยฺย ตาณนฺติ** กายิกเจตสิเกหิ ทุกฺเขหิ ผุฏฺฐาย ตายิตา ปติฏฺฐา ภเวยฺย.

บรรดาบทเหล่านั้น บาทคาถาว่า **โย ทุกฺขผุฏฺฐาย ภเวยฺย ตาณํ** ความว่า เมื่อเราเดือดร้อนด้วยทุกข์กายและทุกข์ใจ ผู้ใดพึงเป็นที่พึ่งพำนักได้.

โส เม ปิตา ทุพฺภิ วเน กโรตีติ โส มยฺหํ ทุกฺขปริตฺตายโก ปิตา อิมสฺมึ วเน เอวรูปึ มิตฺตทุพฺภิกมฺมํ กโรติ, อตฺตโน ชาตาย ธีตุยา วีติกฺกมํ กาตุํ มญฺญตีติ อตฺโถ.

บาทคาถาว่า **โส เม ปิตา ทุพฺภิ วเน กโรติ** ความว่า ผู้นั้นเป็นบิดาผู้ป้องกันความทุกข์ของเรา กำลังกระทำกรรมประทุษร้ายต่อมิตรอย่างนี้ในป่านี้, หมายถึงว่า เขามีความเข้าใจ(ผิด)ที่จะทำการล่วงเกินลูกสาวที่ตนให้กำเนิด.

กสฺส กนฺทามีติ กสฺส โรทามิ, “โก เม ปติฏฺฐา ภวิสฺสตี”ติ ทีเปติ.

สองบทว่า **กสฺส กนฺทามิ** ความว่า เราจะร้องไห้หาใคร, ขยายความว่า “ใครจักเป็นที่พึ่งของเราได้”.

---

[๑] ฉ. สหสํ.

โย ตายิตา โส สหสา[๑] **กโรตีติ** โย มยฺหํ ตายิตา รกฺขิตา อวสฺสโย ภวิตุ อรหติ, โส ปิตาเยว สาหสิกกมฺมํ กโรตีติ อตฺโถ.

อถ นํ ปิตา อสฺสาเสตฺวา "อมฺม รกฺขิตตฺตาสี"ติ ปุจฺฉิ.

"อาม ตาต รกฺขิโต เม อตฺตา"ติ.

โส ตํ ฆรํ เนตฺวา มณฺเฑตฺวา มงฺคลํ กตฺวา ปรกุลํ เปเสสิ.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ.

สจฺจปริโยสาเน อุปาสโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ.

ตทา ปิตา เอตรหิ ปิตาว, ธีตา ธีตาว, ตํ การณํ ปจฺจกฺขโต ทิฏฺฐรุกฺขเทวตา ปน อหเมวาติ.

ปณฺณิกชาตกวณฺณนา ทุติยา.

บาทคาถาว่า **โย ตายิตา โส สหสา กโรติ** ความว่า ผู้ใดควรเป็นผู้คุ้มครอง คือ รักษา ได้แก่ เป็นที่พึ่งพำนักของเรา, ผู้นั้นเป็นบิดา(ของเรา) นั่นเอง กำลังทำกรรมหนัก(เสียเอง).

ต่อจากนั้น บิดาปลอบใจนางนั้นแล้วถามว่า "ลูก เจ้ารักษาตัวได้หรือ".

นางตอบว่า "พ่อจ๋า ลูกรักษาตัวได้".

อุบาสกนั้น นำลูกสาวกลับไปบ้านตกแต่งจัดการแต่งงานแล้วส่งไปอยู่กับสามี.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงจบแล้ว ก็ทรงประกาศสัจจะทั้งหลาย แล้วทรงประชุมชาดก.

เวลาจบ (การประกาศ) สัจจะ อุบาสกได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล.

บิดาในกาลนั้น กลับชาติมาเป็นบิดาในบัดนี้, ธิดาคงกลับชาติมาเป็นธิดา, ส่วนรุกขเทวดาผู้เห็นเหตุนั้นโดยประจักษ์ กลับชาติมาเป็นเราตถาคตนั่นแล.

พรรณนาปัณณิกชาดก ที่ ๒ จบ.

---

[๑] ฉ. สหสํ.

๓. เวริชาตก (๑๐๓)

๑๐๓. "ยตฺถ เวรี นิวีสติ
น วเส ตตฺถ ปณฺฑิโต
เอกรตฺตึ ทฺวิรตฺตึ วา
ทุกฺขํ วสติ เวริสู"ติ.

เวริชาตกํ ตติยํ.

๓. เวริชาดก (๑๐๓)

๑๐๓. "บัณฑิตไม่พึงอยู่ในสถานที่ที่บุคคล
ผู้พรั่งพร้อม ด้วยเจตนาก่อเวร
ดำรงอยู่ เพราะว่า บัณฑิตอยู่ใน
ระหว่างคนผู้ก่อเวรคืนหนึ่ง หรือ
สองคืนก็ตาม ก็เป็นทุกข์".

เวริชาดก ที่ ๓.

ดาวน์โหลดจาก ไม่มีที่สิ้นสุด

๓. เวริชาตกวณฺณนา
(๑๐๓)

ยตฺถ เวรี นิวีสตีติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อนาถปิณฺฑิกำ อารพฺภ กเถสิ.

อนาถปิณฺฑิโก กิร โภคคามกำ คนฺตฺวา อาคจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค โจเร ทิสฺวา "อนฺตรามคฺเค วสิตุำ น ยุตฺตำ, สาวตฺถิเมว คมิสฺสามี"ติ เวเคน โคเณ ปาเชตฺวา สาวตฺถิเมว อาคนฺตฺวา ปุนทิวเส วิหารำ คโต สตฺถุ เอตมตฺถำ อาโรเจสิ.

สตฺถา "ปุพฺเพปิ คหปติ ปณฺฑิตา อนฺตรามคฺเค โจเร ทิสฺวา อนฺตรามคฺเค อวิลมฺพมานา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว คมึสู"ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตำ อาหริ.

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต มหาวิภโว เสฏฺฐี หุตฺวา เอกำ คามกนิมนฺตนำ

๓. พรรณนาเวริชาดก
(๑๐๓)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ยตฺถ เวรี นิวีสติ** ดังนี้เป็นต้น.

ได้ยินว่า ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีไปบ้านส่วย กำลังกลับมาพบโจรในระหว่างทาง คิดว่า "เราพักอยู่ในระหว่างทางไม่สมควร, เราจักไปให้ถึงกรุงสาวัตถีเลยทีเดียว" จึงขับโคไปโดยเร็ว มาถึงกรุงสาวัตถีเลยทีเดียว ในวันรุ่งขึ้น ไปยังวิหาร กราบทูลเนื้อความนั้นแด่พระศาสดา.

พระศาสดาตรัสว่า "ดูกรคฤหบดี บัณฑิตแม้ในปางก่อน เห็นโจรทั้งหลายในระหว่างทาง ไม่ชักช้าอยู่ในระหว่างทาง เดินทางไปจนถึงที่อยู่ของตนทีเดียว" ผู้อันท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงนำเรื่องอดีตมา.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติ ณ กรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เป็นเศรษฐีมีสมบัติมาก ไป

ภุญฺชนตฺถาย คนฺตฺวา ปจฺจาคจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค โจเร ทิสฺวา อนฺตรามคฺเค อวสิตฺวาว เวเคน โคเณ ปาเชนฺโต อตฺตโน เคหเมว อาคนฺตฺวา นานคฺครเสหิ ปริภุญฺชิตฺวา มหาสยเน นิสินฺโน "โจรานํ หตฺถโต มุจฺจิตฺวา นิพฺภยฏฺฐานํ อตฺตโน เคหํ อาคโตมฺหี"ติ อุทานวเสน อิมํ คาถมาห

ยังที่เชื้อเชิญในหมู่บ้านเล็กแห่งหนึ่ง เพื่อการบริโภค เมื่อกลับมาพบโจรในระหว่างทาง ไม่ยอมพักในระหว่างทางเลย ขับโคไปโดยเร็ว กลับมาถึงเรือนของตนทันทีบริโภค (อาหาร) ด้วยรสอันเลิศนานาชนิด นั่งบนที่นอนใหญ่ รำพึงในใจว่า "เรารอดพ้นจากเงื้อมมือของพวกโจรทั้งหลาย กลับมาถึงเรือนของตน อันเป็นสถานที่ปลอดภัย" จึงกล่าวคาถานี้ด้วยสามารถแห่งอุทานว่า

๑๐๓. "ยตฺถ เวรี นิวีสติ
น วเส ตตฺถ ปณฺฑิโต
เอกรตฺตึ ทฺวิรตฺตึ วา
ทุกฺขํ วสติ เวริสู"ติ.

๑๐๓. "บัณฑิตไม่พึงอยู่ในสถานที่ที่บุคคลผู้พรั่งพร้อม ด้วยเจตนาก่อเวรดำรงอยู่ เพราะว่า บัณฑิตอยู่ในระหว่างคนผู้ก่อเวรคืนหนึ่ง หรือสองคืนก็ตาม ก็เป็นทุกข์".

ตตฺถ **เวรีติ** เวรเจตนาสมงฺคิปุคฺคโล.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เวรี** แปลว่า ผู้มีเวร ได้แก่ บุคคลผู้พรั่งพร้อมด้วยเจตนาก่อเวร.

นิวีสตีติ ปติฏฺฐาติ.

บทว่า **นิวีสติ** แปลว่า ย่อมดำรงอยู่.

น วเส ตตฺถ ปณฺฑิโตติ โส เวริปุคฺคโล ยสฺมึ ฐาเน ปติฏฺฐิโต หุตฺวา วสติ, ตตฺถ ปณฺฑิโต ปณฺฑิจฺเจน สมนฺนาคโต น วเสยฺย.

บาทคาถาว่า **น วเส ตตฺถ ปณฺฑิโต** ความว่า บุคคลผู้มีเวรนั้น เป็นผู้ดำรงมั่นอยู่ในสถานที่ใด, บัณฑิตคือท่านผู้ประกอบด้วยความเป็นบัณฑิตไม่พึงอยู่ในสถานที่นั้น.

กึการณา.

ถามว่า เพราะเหตุไร.

เอกรตฺตึ ทฺวิรตฺตึ วา ทุกฺขํ วสติ เวริสฺมิ.

ตอบว่า **เพราะบัณฑิตอยู่ในระหว่างคนผู้ก่อเวรคืนหนึ่งหรือสองคืนก็ตาม ก็เป็นทุกข์.**

เวรีนญฺหิ อนฺตเร วสนฺโต เอกาหมฺปิ ทฺวีหมฺปิ ทุกฺขเมว วสตีติ อตฺโถ.

อธิบายว่า เพราะว่า บัณฑิตเมื่ออยู่ในระหว่างคนมีเวรอยู่เพียงวันสองวัน ก็เป็นทุกข์เหมือนกัน.

เอวํ โพธิสตฺโต อุทานํ อุทาเนตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโต.

พระโพธิสัตว์ครั้นเปล่งอุทานอย่างนี้แล้วทำบุญมีทานเป็นต้น แล้วก็ไปตามยถากรรม (ถึงแก่กรรม).

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา อหเมว พาราณสีเสฏฺฐี อโหสินฺ"ติ.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "เราตถาคตนั่นเอง ได้เป็นเศรษฐีชาวเมืองพาราณสีในครั้งนั้น".

เวริชาตกวณฺณนา ตติยา.

พรรณนาเวริชาดก ที่ ๓ จบ.

๔. มิตฺตวินฺทกชาตก (๑๐๔)

๑๐๔. "จตุพฺภิ อฏฺฐชฺฌคมา
อฏฺฐาภิปิ จ โสฬส
โสฬสาภิ จ พตฺตึส
อตฺริจฺฉํ จกฺกมาสโท
อิจฺฉาหตสฺส โปสสฺส
จกฺกํ ภมติ มตฺถเก"ติ.

มิตฺตวินฺทกชาตกํ จตุตฺถํ.

๔. มิตตวินทกชาดก (๑๐๔)

๑๐๔. "เจ้าได้วิมานเปรตทั้ง ๔ แล้ว ไม่ยินดีด้วยวิมานเปรตทั้ง ๔ ได้วิมานเปรตทั้ง ๘ ก็ยังไม่ยินดีด้วยวิมานเปรตทั้ง ๘ ได้วิมานเปรตทั้ง ๑๖ ก็ยังไม่ยินดี ด้วยวิมานเปรตทั้ง ๑๖ ได้วิมานเปรตทั้ง ๓๒ ก็ยังปรารถนาวิมานเปรตที่ตรงนี้ๆ จึงมาโดนจักร จักรย่อมหมุนบดที่กระหม่อมของเจ้า ผู้เป็นคนถูกความปรารถนาขจัด".

มิตตวินทกชาดก ที่ ๔.

๔. มิตฺตวินฺทกชาตกวณฺณนา (๑๐๔)

จตุพฺภิ อฏฺฐชฺฌคมาติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกำ ทุพฺพจภิกฺขุำ อารพฺภ กเถสิ.

วตฺถุ เหฏฺฐา มิตฺตวินฺทกชาตเก วุตฺตนเยเนว วิตฺถาเรตพฺพำ. อิทำ ปน ชาตกำ กสฺสปพุทฺธกาลิกำ. ตสฺมึ หิ กาเล อุรจกฺกำ[๑] อุกฺขิปิตฺวา นิรเย ปจฺจมาโน เอโก เนรยิกสตฺโต "ภนฺเต กึ นุ โข ปาปกำ อกาสินฺ"ติ โพธิสตฺตำ ปุจฺฉิ.

โพธิสตฺโต "ตยา อิทญฺจิทญฺจ ปาปกมฺมำ กตนฺ"ติ วตฺวา อิมำ คาถมาห

๑๐๔. "จตุพฺภิ อฏฺฐชฺฌคมา
อฏฺฐาภิปิ จ โสฬส
โสฬสาภิ จ พตฺตึส
อตฺริจฺฉำ จกฺกมาสโท
อิจฺฉาหตสฺส โปสสฺส
จกฺกำ ภมติ มตฺถเก"ติ.

๔. พรรณนามิตตวินทกชาดก (๑๐๔)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุผู้ว่ายากรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **จตุพฺภิ อฏฺฐชฺฌคมา** ดังนี้เป็นต้น.

บัณฑิตพึงยังเรื่องให้พิสดาร ตามนัยที่ท่านกล่าวไว้แล้ว ในมิตตวินทกชาดกในหนหลังนั่นแล. ส่วนชาดกเรื่องนี้มีครั้งพระกัสสปพุทธเจ้า. ก็ในครั้งนั้น สัตว์ผู้เกิดอยู่ในนรกตนหนึ่ง ทูนจักรกรดไว้ถูกไฟไหม้ในนรก ถามพระโพธิสัตว์ว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้ทำบาปกรรมอะไรไว้หนอแล".

พระโพธิสัตว์กล่าวว่า "เจ้ากระทำบาปกรรมเช่นนี้ ๆ ไว้" จึงกล่าวคาถานี้ว่า

๑๐๔. "เจ้าได้วิมานเปรตทั้ง ๔ แล้ว ไม่ยินดีด้วยวิมานเปรตทั้ง ๔ ได้วิมานเปรตทั้ง ๘ ก็ยังไม่ยินดีด้วยวิมานเปรตทั้ง ๘ ได้วิมานเปรตทั้ง ๑๖ ก็ยังไม่ยินดี ด้วยวิมานเปรตทั้ง ๑๖ ได้วิมานเปรต

---

[๑] ม. ขุรจกฺกำ.

ทั้ง ๓๒ ก็ยังปรารถนาวิมานเปรตที่ตรงนี้ๆ จึงมาโดนจักร จักรย่อมหมุนบดที่กระหม่อมของเจ้า ผู้เป็นคน ถูกความปรารถนาขจัด" ดังนี้.

ตตฺถ **จตุพฺภิ อฏฺฐชฺฌคมา**ติ สมุทฺทนฺตเร จตสฺโส วิมานเปติโย ลภิตฺวา ตาหิ อสนฺตุฏฺโฐ อตฺริจฺฉตาย ปุรโต คนฺตฺวา อปรา อฏฺฐปิ อธิคโตสีติ อตฺโถ. เสสปททฺวเยปิ เอเสว นโย.

บรรดาบทเหล่านั้น บาทคาถาว่า **จตุพฺภิ อฏฺฐชฺฌคมา** ความว่า เจ้าได้วิมานเปรตทั้ง ๔ ในกลางสมุทรแล้ว ไม่ยินดีด้วยวิมานเปรตทั้ง ๔ เหล่านั้น เพราะความปรารถนายิ่งล้น จึงไปข้างหน้า ได้วิมานเปรตทั้ง ๘ อื่นอีก. แม้ใน ๒ บทที่เหลือ ก็มีนัยนี้ เหมือนกัน.

อตฺริจฺฉํ จกฺกมาสโทติ เอวํ สกลาเภน อสนฺตุฏฺโฐ อตฺริจฺฉํ อตฺร อตฺร อิจฺฉนฺโต ปุรโต ลาภํ ปฏิเสนฺโต อิทานิ จกฺกมาสโท อิทํ อุรจกฺกํ ปตฺโตสิ ตสฺส เต เอวํ **อิจฺฉาหตสฺส โปสสฺส** ตณฺหาย หตสฺส อุปหตสฺส ตว **จกฺกํ ภมติ มตฺถเก**. ปาสาณจกฺกํ อยจกฺกนฺติ อิเมสุ ทฺวีสุ ขุรธารํ อยจกฺกํ ตสฺส มตฺถเก ปุนปฺปุนํ ปวตฺตนวเสน ภมนฺตํ ทิสฺวา เอวมาห.

บาทคาถาว่า **อตฺริจฺฉํ จกฺกมาสโท** ความว่า เจ้าไม่ยินดีด้วยลาภของตนอย่างนี้ ปรารถนาที่ตรงนี้ ได้แก่ ต้องการที่ตรงนี้ๆ คือปรารถนาลาภข้างหน้าบัดนี้มาถึงจักรกรด คือได้ลุถึงจักรกรดนี้ **เจ้านั้นเป็นคนถูกความปรารถนาขจัดแล้ว** ได้แก่ ถูกตัณหากำจัดคือเข้าไปขจัด **จักรย่อมหมุนบดที่กระหม่อมของเจ้า**. ในบรรดาจักรทั้งสองนี้ คือ จักรแผ่นหิน จักรเหล็ก พระโพธิสัตว์เห็นจักรเหล็กอันคมกริบ หมุนบนกระหม่อม

ของสัตว์นรกนั้น ด้วยอำนาจเป็นไป
บ่อย ๆ แล้วจึงกล่าวอย่างนี้.

วตฺวา จ ปน อตฺตโน เทวโลกเมว คโต. โสปิ เนรยิกสตฺโต อตฺตโน ปาเป ขีเณ ยถากมฺมํ คโต.

ก็แลพระโพธิสัตว์ ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้วก็ไปยังเทวโลกของตนตามเดิม. สัตว์ผู้เกิดในนรกแม้นั้น เมื่อบาปของตนสิ้นแล้ว ก็ไปตามยถากรรม.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา มิตฺตวินฺทโก ทุพฺพจภิกฺขุ อโหสิ, เทวปุตฺโต ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มา (ตรัส) แล้วทรงประมวลชาดกว่า "มิตตวินทกะในครั้งนั้นได้เป็นภิกษุว่ายากในเวลานี้, ส่วนเทพบุตรได้แก่เราตถาคตนั่นเอง" ดังนี้.

มิตฺตวินฺทกชาตกวณฺณนา จตุตฺถา.

พรรณนามิตตวินทกชาดก ที่ ๔ จบ.